

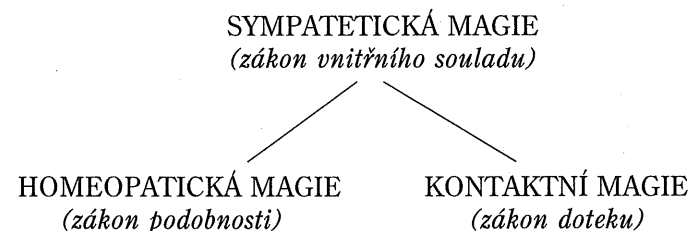
1. Principy magie

Budeme-li analyzovat principy myšlení, na němž je založena magie, pravděpodobně zjistíme, že jsou v podstatě dva: za prvé, že podobné vytváří podobné, čili že se výsledek podobá své příčině; a za druhé, že věci, které byly jednou ve vzájemném styku, působí na sebe navzájem na dálku i poté, co byl fyzický styk přerušen. První princip bychom mohli nazvat zákonem podobnosti, druhý zákonem styku nebo doteku. Z prvního principu, to je ze zákona podobnosti, kouzelník vyvozuje, že může dosáhnout žádoucího výsledku jeho pouhým napodobením; z druhého vyvozuje, že cokoli učiní s nějakým hmotným předmětem, postihne i osobu, s níž byl tento předmět jednou ve styku, ať už byl částí jejího těla nebo ne. Kouzla založená na zákonu podobnosti můžeme nazvat homeopatickou nebo imitativní magií. Kouzlům založeným na zákonu styku nebo doteku budeme říkat kontaktní magie. Termínu homeopatická magie pro označení prvního z těchto odvětví je asi třeba dát přednost, protože alternativní pojem imitativní nebo mimetická naznačuje, jestliže přímo neznamena, že je na ní účasten vědomý činitel, který imituje, čímž je pole magie vymezeno příliš úzce. Kouzelník totiž věří, že tytéž principy, jichž užívá v praxi svého umění, řídí pochody i v neživé přírodě; jinými slovy, kouzelník mlčky předpokládá, že zákony podobnosti a doteku mají univerzální platnost a nejsou omezeny na lidské působení. Magie je zkrátka falešným systémem přírodní zákonitosti stejně jako klamným návodem k jednání; je nepravou vědou stejně jako neplodným uměním. Posuzujeme-li ji jako systém přírodní zákonitosti, to je jako výklad pravidel, která určují následnost dějů ve světě, může být nazvána teoretickou magií; posuzujeme-li ji jako souhrn návodů, jimiž se řídí lidské bytosti, aby dosáhly svého cíle, může být nazvána praktickou magií. Přitom je třeba si uvědomit, že primitivní kouzelník zná magii jen z její praktické stránky; neanalyzuje myšlenkový postup, na němž jsou jeho praktiky založeny, nikdy neuvažuje o abstraktních principech, jimiž je jeho jednání motivováno. Pro něho, jako pro velkou většinu lidí, je logika něčím, co mlčky předpokládá, ale vědomě neformuluje; uvažuje stejným způsobem, jako tráví potravu, v naprosté neznalosti intelektuálních a fyziologických postupů, které jsou podstatné jak pro jeden, tak pro druhý pochod. Pro něho je zkrátka magie vždycky uměním, nikdy vědou; už sám pojem vědy je cizí jeho nevyspělému myšlení. Je na filozofovi badateli, aby vyzkoumal myšlenkový sled, na němž jsou založeny kouzelníkovy praktiky; aby rozpletl těch několik jednoduchých nití, z nichž se skládá zamotané klubko, oprostil abstraktní principy od jejich konkrétní aplikace; zkrátka rozeznal za nepravým uměním falešnou vědu.

Je-li moje analýza kouzelníkovy logiky správná, pak její dva velké principy jsou prostě jen dvěma různými nesprávnými aplikacemi sdružování představ. Homeopatická magie je založena na asociaci představ v důsledku podobnosti; kontaktní magie je založena na asociaci představ v důsledku dotyku. Homeopatická magie se do-

pouští chyby v předpokladu, že věci, které se navzájem podobají, jsou stejné; kontaktní magie se dopouští chyby předpokladem, že věci, jež byly jednou ve vzájemném styku, zůstávají v něm vždy. V praxi se však tato dvě odvětví často kombinují; anebo přesněji řečeno, zatímco homeopatická čili imitativní magie může být praktikována sama o sobě, u kontaktní magie všeobecně nacházíme spojitost s uplatněným homeopatického čili imitativního principu. Vyjádříme-li se takto všeobecně, může být poněkud obtížné tyto dva jevy pochopit, ale jakmile je osvětlíme na zvláštních příkladech, budou hned srozumitelné. Oba myšlenkové postupy jsou ve skutečnosti velice prosté a elementární. Stěží tomu může být jinak, poněvadž v konkrétní podobě, ač jistě ne v abstraktní, jsou běžné nejen nekultivovanému intelektu divochů, ale i nevzdělaným a nedovtipným lidem kdekoli na světě. Obě větve magie, homeopatickou i kontaktní, můžeme příhodně zařadit pod obecný název sympatetická magie, protože obě vycházejí z předpokladu, že věci na sebe navzájem na dálku působí na základě skrytého vnitřního souladu, že podnět od jedné věci k druhé prochází něčím, co si snad můžeme představit jako jakýsi neviditelný éter, ne podobný tomu, který moderní věda předpokládá pro přesně obdobný účel, totiž aby vysvětlila, jak mohou věci na sebe navzájem fyzicky působit ve zdánlivě prázdném prostoru.

Bylo by snad vhodné přehledně uspořádat jednotlivá odvětví magie podle zákonů myšlení, na nichž jsou založena:

Osvětlíme si nyní tato dvě velká odvětví sympatetické magie na příkladech. Začnu magií homeopatickou.

2. Homeopatická neboli imitativní magie

Snad nejznámější aplikací principu, že podobné vytváří podobné, je pokus, který dělali lidé mnoha národů v různých dobách, pokus zranit nebo zničit nepřítele tím, že se zraní či zničí jeho zpodobnění; věřili, že tak, jak utrpí zpodobnění, utrpí i člověk, a jestliže zpodobnění zanikne, člověk zemře. Z mnoha příkladů jich uvedme alespoň pár, abychom prokázali jak značné rozšíření této praktiky ve světě, tak i její pozoruhodnou životnost v průběhu staletí. Už před tisíciletími ji znali čarodějové ve staré Indii, v Babylónu a v Egyptě, stejně jako v Řecku a v Římě; a dnes se k ní stále ještě uchylují úskoční a zlovolní primitivové v Austrálii, Africe a ve Skotsku. Severoameričtí Indiáni prý věří, že vláčeli figuru nějaké osoby v písku, popelu či hlíně, anebo označí-li kterýkoliv předmět za tělo této osoby a píchají do něho zašpičatělými holemi či je jinak zraňují, působí odpovídající zranění osobě, kterou předmět představuje. Když například Indián kmene Odžibwejů chce někomu způsobit zlo, vyřeže do dřeva drobnou podobu svého nepřítele a pak figurce zarazí jehlu

do hlavy nebo do srdce anebo do ní vstřelí šíp, přesvědčen, že jakmile jehla nebo šíp vnikne do figurky, pocítí jeho nepřítel ve stejném okamžiku ostrou bolest v odpovídající části svého těla; když však chce tuto osobu zabít, loutku spálí nebo pohrbí, pronášeje přitom určitá magická slova. Peruánští Indiáni modelovali figurky z tuku smíšeného se zrním do podoby osob, které neměli rádi nebo kterých se báli, a takový portrét pak spálili na cestě, po níž měla vyhlédnutá oběť projít. Tuto praktiku nazývali upalováním její duše.

Podobné povahy je jedno malajské kouzlo, které zní: Vezmi ostríhané nehty, vlasy, obočí, chrchle aj. po vyhlédnuté oběti, tak aby byla zastoupena každá část jejího těla, a uhněť je s voskem z opuštěného včelího plástu do její podoby. Drž figurku nad lampou po sedm nocí, pomalu ji opaluj a řkej:

To, co upaluji, není vosk,
upaluji játra, srdce a slezinu toho a toho.

Sedmou noc nakonec figurku spal a tvá oběť zemře. V tomto kouzlu se zjevně spojují principy homeopatické a kontaktní magie; figura, která představuje nepřitele, je přece vyrobena z předmětů, které s ní byly kdysi ve styku, totiž z jeho nehtů, vlasů a chrchlů. Jiné malajské kouzlo, které se ještě více podobá praktice Odžibwejů, spočívá v tom, že se z vosku prázdného včelího plástu zhotoví asi jednu stopu dlouhé tělo; pak se bodá do oka figury, a nepřítel oslepne; bodá se do břicha, a on pocítí nevolnost; bodá se do hlavy, a začne ho bolet hlava; bodá se do prsou, a onemocní na prsa. Chceš-li jej rovnou zabít, probodni figuru od hlavy k patě; pak ji zahal do rubáše jako mrtvolu; pomodli se nad ní, jako kdyby ses modlil nad mrtvým; pak ji pohrbí doprostřed cesty, tam, kde ji tvá oběť jistě překročí. Aby na tobě snad neulpěla jeho krev, musíš odřikávat:

Nepohrbívám ho já,
pohrbívá ho Gabriel.

Tak bude vina za vraždu vložena na bedra archanděla Gabriela, který ji unese mnohem snáze než ty.¹

Jestliže se homeopatické čili imitativní magie, která si pomáhá zpodobeninami, všeobecně používá se zlovolným úmyslem odstraňovat ze světa nepřijemné lidi, slouží někdy také, byť i méně často, dobrému záměru, totiž pomáhat jiným na svět. Jinými slovy, užívalo se jí k usnadnění porodu a k zajištění potomstva neplodným ženám. Tak u Bataků na Sumatře, když se chce neplodná žena stát matkou, udělá ze dřeva figurku dítěte a chová ji na klíně ve víře, že to povede ke splnění jejího přání. Když na Babarském souostroví chce mít nějaká žena dítě, pozve si muže, který je otcem velké rodiny, aby se za ni modlil k Upulerovi, duchu slunce. Z červené bavlny se zhotoví loutka, kterou žena obejmě, jako by ji chtěla kojit. Otec mnoha dětí pak vezme kuře, drží je za nohy u ženiny hlavy a říká: „Ó Upulero, vezmi si toto kuře; dej, ať spadne, ať sestoupí dítě, snažně tě prosím a žádám, ať dítě spadne a sestoupí do mých rukou, na můj klín.“ Pak se ptá ženy: „Přišlo dítě?“ A ona odpovídá: „Ano, už saje.“ Potom muž podrží kuře na hlavě manželově a mumlá nějakou formuli. Nakonec je pták zabit a položen s trochou betelu na domácí obětiště. Když

¹ W. W. Skeat, Malay Magic. Londýn 1900. Str. 570–572.

je obřad u konce, rozkřikne se po vesnici, že žena porodila, přicházejí její přátelé a blahopřejí jí. Předstírání, že se narodilo dítě, je čistě magický obřad, který má napodobováním zajistit, aby se doopravdy narodilo dítě; účastníci se však zároveň snaží zvýšit účinnost obřadu modlitbou a obětí. Jinak řečeno, magie tu splývá s náboženstvím a je jím posilována.

Když má žena u některých dajackých kmenů na Borneu těžký porod, je povolán čaroděj, aby se pokusil porod racionálně usnadnit manipulací tělem trpitelky. Mezitím se druhý čaroděj, který se nachází mimo místnost, snaží dosáhnout téhož cíle prostředky, jež můžeme považovat za zcela iracionální. Předstírá, že on je vlastně onou rodičkou; velký kámen, připoutaný k jeho břichu látkou obtočenou kolem těla, představuje dítě v lůně, a podle údajů, které na něho volají jeho kolegové ze skutečné scény děje, pohybuje imitovaným dítětem po svém těle a napodobuje přesně pohyby skutečného dítěte, dokud se kojenec nenarodí.

A stejná zásada předstírání, které mají tak rády děti, přivedla jiné národy na myšlenku užít nápodobu porodu jako formu adopce, a dokonce jako způsob navracení člověka, který byl omylem považován za mrtvého, do života. Jestliže někdo předstírá, že určitého chlapce nebo dokonce velkého vousatého muže, který nemá ve svých žilách ani kapku jeho krve, sám porodil, pak je ze zorného úhlu primitivního zákona a filozofie onen chlapec nebo muž skutečně po všech stránkách jeho synem. Tak Diodóros říká, že když Zeus přesvědčil svou žárlivou manželku Hérú, aby adoptovala Héraklea, bohyně si lehla na lože, přivinula si hřmotného hrdinu na prsa, prostrčila jej pod svým šatem a nechala jej padnout na zem, napodobujíc skutečný porod; historik dodává, že ještě v jeho době se stejným způsobem praktikovala adopce dětí u barbarů. Dodnes se ho prý ještě užívá v Bulharsku a u bosenských Turků. Žena vezme chlapce, kterého chce adoptovat, a prostrčí jej svým oděvem. Chlapec je pak provždy považován za jejího skutečného syna a dědí všechnu majetek svých adoptivních rodičů. Když u Berawanů ze Sarawaku chce nějaká žena adoptovat dospělého muže nebo ženu, pozve mnoho lidí na hostinu. Adoptující matka sedí na vyvýšeném a přikrytém sedadle tak, aby ji všichni viděli, a adoptovaná osoba jí proleze zezadu mezi nohama. Jakmile se adoptovaný objeví před ní, je potřen sladce vonícími květy arekové palmy a přivázán k ženě. Potom adoptivní matka a adoptovaný syn nebo dcera, svázáni dohromady, dojdou kolébavým krokem přede všemi diváky na konec domu a zpět. Pouto vytvořené mezi oběma názorným napodobením porodu je velmi silné; ublíží-li někdo adoptivnímu dítěti, je to považované za mnohem hanebnější čin, než jde-li o vlastní dítě. Ve starém Řecku byl každý muž, kterého omylem pokládali za mrtvého a za něhož se v jeho nepřítomnosti sloužily pohřební obřady, považován pro společnost za mrtvého, dokud neprošel novým formálním narozením. Byl protažen ženským klínem, pak umyt, zabalen do plenek a podán chůvě. Teprve po pečlivém provedení tohoto obřadu se mohl zase volně pohybovat mezi ostatními lidmi. Ve staré Indii za podobných okolností musel muž, který byl omylem považován za mrtvého, strávit první noc po návratu ve vědru naplněném směsí tuku a vody; seděl tam se zařatými pěstmi a bez hlesu jako dítě v lůně matčině, zatímco se nad ním konaly všechny posvátné obřady, které se obvykle prováděly nad těhotnou ženou. Následujícího jitra vylezl z vědra a znovu prošel všemi ostatními obřady, jichž se už jednou v životě, od nejranějšího

mládí, účastnil; zejména byl oddán s nějakou ženou anebo se s patřičnou vážností oženil se svou původní manželkou.

Jiným způsobem blahodárného uplatnění homeopatické magie je léčení nebo předcházení nemoci. Staří Indové léčili žloutenku pomocí složitého obřadu, založeného na homeopatické magii. Jeho hlavním cílem bylo přenést žlutou barvu na žlutá zvířata a žluté věci, jako například na slunce, jemuž vlastně tato barva patří, a pro pacienta obstarat zdravou červenou barvu z živého silného zdroje, totiž z červeného býka. S tímto záměrem pronášel kněz takovéto zaříkání: „Nechť vzhůru ke slunci odejde tvé soužení a tvá žloutenka, halíme tě do barvy červeného býka! Halíme tě do červených barev, abys dlouho s nimi žil. Nechť tato osoba odtud odejde bez úhony a zbaví se žluté barvy! Krávy, jejichž božstvem je Róhiní, ty, které jsou nadto samy červené (róhiní) – do všech jejich tvarů a do všech jejich sil tě halíme. Na papoušky a na drozda vkládáme tvou žloutenku, i na žlutého konipáska vkládáme tvou žloutenku.“ Zatímco kněz pronášel tato slova, dával zežloutlému pacientovi srkat vodu smíšenou s chlupy červeného býka, aby do něho vžil růžový nádech zdraví; lil vodu na hřbet zvířete a dával ji pít nemocnému. Posadil jej na kůži červeného býka a kus této kůže na něj přivázal. Aby z jeho barvy úplně odstranil žlutý nádech, postupoval dále takto: nejdříve jej potřel od hlavy k patě žlutou kaší z kurkumy, posadil ho na lůžko a žlutým provázkem přivázal k noze lůžka tři žluté ptáky, totiž papouška, drozda a žlutého konipáska; potom poléval pacienta vodou a smýval z něho na ptáky žlutou kaší a s ní bezpochyby i žloutenku. A aby nakonec dodal jeho pleti svěžesti, vzal několik chlupů z červeného býka, zabalil je do zlatého listu a přilepil je pacientovi na kůži.¹ Ve starověku se lidé domnívali, že když se člověk trpící žloutenkou upřeně zadívá na kolihu a pták upře své oči na něj, je z nemoci vyléčen. „Taková je povaha,“ říká Plútarchos, „a takové je založení tohoto tvora, že vytahuje a přejímá nemoc, vytékající očima jako proud.“² Pěstitelé ptáků si byli tak dobře vědomi, jakou má cenu taková koliba, že když měli nějakou na prodej, pečlivě ji přikrývali, aby se na ni nějaký nemocný člověk náhodou nepodíval a nevyléčil svou žloutenku zadarmo. Léčebná schopnost tohoto ptáka není dána jeho barvou, ale spočívá v jeho velkém zlatém oku, které odnímalo žloutenku. Plinius vypráví o jiném, anebo snad o stejném ptáku, kterého Řekové pojmenovali výrazem pro žloutenku, neboť když prý jej spatřil člověk nemocný žloutenkou, nemoc jej opustila a ptáka zabila. Zmiňuje se také o kameni, o němž se věřilo, že léčí žloutenku, protože svou barvou připomínal kůži nemocného.

Jednou z velkých předností homeopatické magie je to, že umožňuje, aby se léčebná procedura prováděla na osobě lékaře místo na těle jeho oběti, která je tak zproštěna všech nesnází a nepříjemností a může pozorovat svého léčitele, jak se před ní svíjí v mukách. Tak například rolníci v Perche ve Francii podléhají představě, že dlouhý záchvat zvracení je způsoben tím, že se pacientům žaludek „vyhákl“, jak tomu říkají, a proto padá dolů. Proto se povolává léčitel, aby vrátil orgán na jeho správné místo. Když vyslechne, jaké má pacient příznaky, začne se hned sám strašlivě svíjet, aby „vyhákl“ vlastní žaludek. Když se mu to podaří, opět jej v nových

¹ M. Bloomfield, Hymns of the Atharva-Veda. Oxford 1897. Str. 7 ad.; W. Caland, Altindisches Zauberritual. Amsterdam 1900. Str. 75 ad.

² Plutarchus, Quaest. conviv. V, 7; 2; 8 ad.

křečích a šklebech „zahákuje“, přičemž pacient pocítí odpovídající úlevu. Poplatek činí pět franků. Podobně si počíná dajacký medicinman povoláný k nemocnému; začne tím, že si lehne a předstírá, že je mrtev. S jeho tělem se nakládá jako s mrtvolou, zabalí se do rohoží, vynese se z domu a uloží na zem. Asi za hodinu jej jiní medicinmani rozváží a přivedou k životu; předpokládá se, že jakmile přijde k sobě, je nemocná osoba rovněž uzdravena. Marcellus z Bordeaux, dvorní lékař Theodosia I., ve svém podivném díle o medicíně předpisuje léčbu nádoru založenou na principu homeopatické magie. Dělá se to takto: vezmi kořen sporýše, přeřízni jej, jeden konec zavěs pacientovi kolem krku a druhý nad dýmající oheň. Jak kořen usychá v kouři, tak bude usychat také nádor a zmizí. Kdyby potom snad pacient projevil vůči laskavému lékaři nevděk, zkušený praktik se velice snadno pomstí tím, že hodí rozrazil do vody. Jak kořen znovu nasaje vlhkost, nádor se obnoví. Tyž učelec vám doporučuje v případě, že máte trápení s uhry, abyste vyhlíželi padající hvězdu a pak ihned, dokud ještě hvězda padá z oblohy, třeli uhry kusem látky nebo čimkoli, co vám přijde do ruky. Právě tak jako hvězda padá z oblohy, budou padat uhry z vašeho těla; jenom musíte dávat pozor, abyste je netřeli holou rukou, protože by se uhry na ni přenesly.¹

Homeopatická, a sympatetická magie vůbec, hraje dále velkou roli při všech opatřeních, která činí primitivní lovec nebo rybář, aby si zajistil dostatek potravy. Podle zásady, že podobné vytváří podobné, podniká záměrně se svými druhy mnoho věcí, aby napodobil výsledek, jehož chce dosáhnout; a na druhé straně se mnoha věcem úzkostlivě vyhýbá, protože mají více nebo méně smyšlenou podobnost k jiným, které by ve skutečnosti byly neblahé.

Nikde v praxi se teorie sympatetické magie neuplatňuje systematictěji než při zajišťování potravy v suchých končinách střední Austrálie. Kmeny se tu dělí na mnoho totemových klanů a povinností každého z nich je rozmnožovat magickými obřady svůj totem ve prospěch celého společenství. Většina totemů jsou požitelná zvířata a rostliny a obecný výsledek, jehož má být dosaženo těmito obřady, je zajištění kmene potravou a jinými potřebami. Obřady často spočívají v napodobení výsledku, jehož lidé touží dosáhnout; jinými slovy, jejich magie je homeopatická neboli imitativní. Tak u kmene Warramunga se snaží náčelník totemové skupiny bílého kakadu rozmnožit bílé kakadu tím, že drží figuru tohoto ptáka a napodobuje jeho nepříjemný hlas. Muži kmene Aranda z totemové skupiny červa wičetty pořádají obřady za rozmnožení tohoto červa, který slouží jiným příslušníkům kmene za potravu. Jedním z obřadů je pantomima, předvádějící dospělý hmyz při vylézání z kukly. Z větví upletou dlouhou úzkou konstrukci, která napodobuje kuklu tohoto červa. V této konstrukci sedí jistý počet mužů, pro něž je červ totemem, a zpívají o tom, jak prochází různými vývojovými stadii. Pak se šourají v podřepu ven a přitom zpívají o hmyzu, který vylézá z kukly. Všichni věří, že to přispívá k množení těchto červů. Anebo zase muži z totemové skupiny ptáka emu, který je důležitou součástí potravy, malují na zem posvátný obraz svého totemu, zvláště ty části ptáka, které jedí nejraději, totiž tuk a vejce, v naději, že tak napomohou jeho rozmnožení. Mužové sedí kolem této kresby a zpívají. Potom s účesem upraveným tak, aby připo-

¹ Marcellus, De medicamentis XV, 82 a XXXIV, 100.

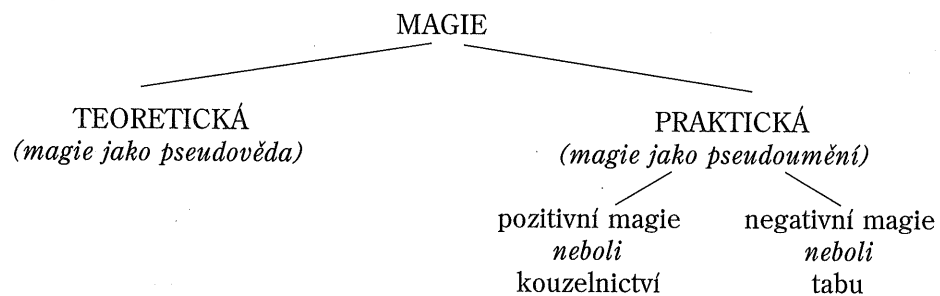
míval dlouhý krk a malou hlavu emu, předvádějí ptáka, jak stojí a bezcílně se rozhlíží na všechny strany.

Indiáni Britské Kolumbie žijí většinou z ryb, kterých je v jejich moři a řekách hojnost. Když ryby v příslušném období netáhnou a Indiáni mají hlad, čaroděj kmeny Nutka zhotoví figuru plovoucí ryby a pustí ji do vody v tom směru, odkud se ryby obvykle objevují. Tento obřad, provázený modlitbou k rybám, aby připluly, má okamžitý výsledek. Ostrované z Torresovy úžiny užívají modelů dugongů a želv, aby je očarovali a mohli je zahubit. Toradjové ze středního Celebesu věří, že věci stejného druhu se navzájem přitahují pomocí ducha, který v nich sídlí, nebo životního éteru. Proto ve svých domech rozvěšují čelisti gazel a divokých vepřů, aby duchové, kteří tyto kosti ožívují, přivedli živé tvory téhož druhu lovcem do cesty. Když na ostrově Nias spadne divoký vepř do jámy, která na něj byla nastražena, zvíře se vytáhne a hřbet se mu tře devíti spadlými listy v naději, že dalších devět divokých vepřů spadne do jámy právě tak, jako oněch devět listů spadlo ze stromu. Když se rybář na východoindických ostrovech Saparoea, Haroekoe či Noessa Laut chystá umístit v moři past na ryby, vyhlédne si strom, jehož plody značně naklovali ptáci. Z takového stromu uřízne silnou větev a udělá z ní hlavní sloupek pasti, protože věří, že tak jako strom přivábil ke svým plodům mnoho ptáků, větev uříznutá z tohoto stromu přivábí do pasti mnoho ryb.

Západní kmeny na Britské Nové Guineji užívají amuletu, který má lovcem pomáhat při lovu oštěpem na dugonga či želvu. Do otvoru v ratišti oštěpu, do něhož se připevňuje hrot, je umístěn malý brouk, který žije na kokosové palmě. Děje se tak ve víře, že hrot oštěpu pak pevně utkví v dugongovi nebo v želvě, stejně jako se tento brouk pevně drží v lidské kůži, když se do ní zakousne. Když kambodžský lovec nastraží své síť a nic nechytne, svlékne se donaha, kus cesty poodejde, pak se loudá k síti, jako by ji neviděl, dá se do ní lapit a volá: „Hola, co je to? Mám strach, že jsem chycen.“ Tím je zajištěno, že se do síti chytí zvěř. Jsou dosud pamětníci pantomimy stejného druhu, která se předváděla na naší Skotské vysočině. Reverend James MacDonald, který teď žije v Reay v Caithnessu, vypráví, že když jako chlapec rybařil s kamarády na Loch Aline a dlouho žádná ryba nezabrala, dělali, jako by házeli jednoho kamaráda přes palubu, a pak ho vytáhli z vody, jako by to byla ryba; potom obvykle začal brát pstruh nebo sleď, podle toho, jestli byl člun ve sladké, nebo slané vodě. Dříve než jde Indián kmene Carrier lícit na kuny, spí asi tak deset nocí sám u ohně s malou tyčkou položenou na krku. To přirozeně způsobí, že padací břevno jeho pasti dopadne na krk kuny. U Galelariů, kteří obývají jednu oblast na severu Halmahery, velkého ostrova na západ od Nové Guineje, platí zásada, že když před lovem nabijíte pušku, máte si vždy dát napřed kulku do úst, než ji vsunete do pušky, protože tím prakticky jíte zvěř, která má být kulkou zasažena, a kulka se pak nemůže minout cíle. Malajec, který nastražil past na krokodýly, musí v době, kdy očekává kořist a požívá přitom své káří, dávat pozor, aby polkl vždycky na začátku tři sousta rýže za sebou; to totiž napomáhá tomu, aby vnaidlo snadněji sklouzlo krokodýlovi do krku. Rovněž úzkostlivě dbá, aby ze svého káří nevybíral žádné kosti; protože kdyby tak učinil, může si být jist, že ostře zašpičatělý kolík, na němž je vnaidlo nabodnuto, by se také sám uvolnil a krokodýl by utekl i s návnadou. Za těchto okolností si proto prozíravý lovec, dříve než se pustí do jíd-

la, dá někým jiným vybrat z káří kosti, protože jinak má v každém okamžiku na vybranou mezi polknutím kosti a ztrátou krokodýla.

Toto poslední pravidlo je příkladem toho, jak se lovec varuje udělat určité věci, aby podle zásady, že podobné vytváří podobné, sám nezmařil své štěstí. Všimněme si, že systém sympatetické magie se neskládá jen z pozitivních návodů; zahrnuje také velké množství návodů negativních, to jest zákazů. Říká vám nejen, co máte dělat, ale i čeho se máte vyvarovat. Pozitivní návody jsou kouzla; negativní návody jsou tabu. V podstatě je celá nauka o tabu, nebo alespoň velká část této nauky, jak se zdá, jen zvláštní aplikací sympatetické magie s jejími dvěma velkými zákony, zákonem podobnosti a zákonem kontaktu. Ačkoli tyto zákony divoch jistě neformuloval tolika slovy, ba ani je nechápe v abstraktní podobě, přesto implicitně věří, že regulují běh přírody zcela nezávisle na lidské vůli. Domnívá se, že když jedná určitým způsobem, nutně nastanou jisté důsledky působení jednoho nebo druhého z těchto zákonů; a když se mu důsledky určitého činu zdají nepříjemné nebo nebezpečné, dává si přirozeně pozor, aby tak nejednal a nepřivolal je. Jinými slovy, varuje se dělat to, o čem je, v souladu se svými klamnými představami o příčině a následku, mylně přesvědčen, že by jej to mohlo poškodit; zkrátka podřizuje se nějakému tabu. Tabu je tedy do jisté míry negativní aplikací praktické magie. Pozitivní magie neboli kouzelnictví říká: Toto udělej, aby se to a to mohlo stát. Negativní magie čili tabu říká: Toto nedělej, aby se to a to nemohlo stát. Cílem pozitivní magie či kouzelnictví je vyvolat žádoucí výsledek; cílem negativní magie či tabu je zabránit nežádoucímu výsledku. Předpokládá se však, že oba důsledky, žádoucí i nežádoucí, se dostávají podle zákonů podobnosti a doteku. A právě tak jako žádoucí důsledek není ve skutečnosti ovlivněn dodržením nějakého magického obřadu, tak také obávaný důsledek nevyplývá ve skutečnosti z porušení tabu. Kdyby po porušení tabu nezbytně následovalo předpokládané zlo, tabu by nebylo tabu, ale příkazem morálky nebo zdravého rozumu. Není tabu, když řekneme „nestrkej ruku do ohně!“, to je příkaz zdravého rozumu, protože po zakázaném činu vzápětí následuje skutečné, nikoli imaginární zlo. Zkrátka ty negativní návody, které nazýváme tabu, jsou právě tak zbytečné a bezcenné jako návody pozitivní, které nazýváme kouzelnictvím. Jsou to jen protilehlé strany či póly jednoho velkého katastrofálního klamného závěru, mylného chápání asociace představ. Kouzelnictví je pozitivním pólem tohoto klamného závěru, tabu pólem negativním. Jestliže celému tomuto mylnému systému, jak teoretickému, tak i praktickému, dáme všeobecné jméno magie, pak tabu může být definováno jako negativní stránka praktické magie. Graficky to lze vyjádřit takto:

Učinil jsem těchto několik poznámek o tabu a jeho vztahu k magii, protože hodlám uvést některé příklady tabu, jaká dodržují lovci, rybáři a jiní, a chtěl jsem ukázat, že spadají pod pojem sympatetické magie, protože jsou jen zvláštní aplikací této obecné teorie. Tak eskymáctí chlapci mají zakázáno dělat z prstů „kolíbků“, protože kdyby ji dělali, mohly by se jim v pozdějším životě zamotat prsty do šňůry od harpuny. Zde je tabu zřejmě aplikací zákona podobnosti, který je základem homeopatické magie; tak jako jsou prsty dítěte omotané provázkem při hře na „kolíbků“, tak se mu zamotají do šňůry od harpuny, až bude dítě jako dospělý muž lovit velryby. U Huculů v Karpatech nesmí zase lovcova žena přist, když je její manžel na lovu, protože zvěř by se točila jako vřetenem a lovec by ji nebyl s to zasáhnout. Tady je tabu opět odvozeno od zákona podobnosti. Také na většině území starověké Itálie bylo ženám zakázáno přist při chůzi po silnici, ba i jen nosit nezakryté vřetenem, protože takové jednání mohlo podle obecné víry ohrozit úrodu. Snad se zakládala na představě, že otáčení vřetenem by způsobilo kroucení obilních klasů a znemožnilo by jim rovný růst. U Ainuů na Sachalinu těhotná žena nesmí dva měsíce před slehnutím přist nebo kroutit provázky, protože si myslí, že by se dítěti mohla zaplést střeva jako nit. Z podobného důvodu v Bilaspuru, jednom indickém okrese, když se sejdou na poradu předáci vesnice, nesmí nikdo z přítomných točit vřetenem; panuje totiž názor, že kdyby se tak stalo, debata by se točila v kruhu jako vřetenem a nikdy by neskončila. Na některých východoindických ostrovech se žádá, aby každý, kdo přichází do domu lovce, vstoupil rovnou do domu a neotálel ve dveřích, protože jinak by se stejně tak zastavovala zvěř před lovcovými nástrahami a pak by se obrátila, místo aby se chytla do pastí. Z podobného důvodu platí u Toradjů na středním Celebesu zásada, že nikdo nesmí postávat či loudat se na žebříku vedoucím do domu, v němž je těhotná žena, protože takové otálení by zpomalilo narození dítěte; v různých končinách Sumatry je samotné ženě v takové situaci zakázáno stát ve dveřích nebo na horní příčce žebříku vedoucího do domu, a to pod trestem těžkých porodních bolestí za nemoudré zanedbávání tak základní opatrnosti. Malajci zaměstnaní při sbírání kafru jedí suchou potravu a dbají na to, aby si nerozdrtili sůl najemno. Důvod je ten, že kafr se nachází v podobě malých zrněk, uložených v puklinách kmene kafrovníku. Proto se zdá Malajci samozřejmé, že kdyby při hledání kafru požil jemně rozdrčenou sůl, nacházel by pouze drobná zrnka kafru, kdežto jedením hrubé soli si zajišťuje velká zrna. Sběrači kafru na Borneu užívají při jídle místo talířů kožovité pochvy z listových řapíků penangové palmy a během celé výpravy talíř nikdy nemyjí, protože se obávají, že by se mohl kafr rozpustit a zmizet ze stromových puklin. Zřejmě si myslí, že vymýt talíře by znamenalo vymýt také kafrové krystaly ze stromu, v němž jsou uloženy. Hlavním produktem některých částí provincie Laos v Siamu je lak. Je to pryskyřicovitá masa, kterou vypotí jistý červený hmyz na mladých větvích stromu, na který je třeba přikládat malé tvorečky rukou. Lidé zaměstnaní při sběru této pryskyřice se nikdy nemyjí, a zvláště ne hlavu, aby odstraněním parazitů z vlasů neodstranili onen hmyz z větví. Indián Černonožec, který nalíčil past na orla a hlídá ji, by zase za žádnou cenu nejedl růžová poupata; tvrdí, že kdyby tak učinil a orel se snesl blízko pastí, růžová poupata v jeho vlastním žaludku by ptáka svrběla a orel, místo aby spolkl návnadu, by jen seděl a škrábal se. Lovce orlů, uvažující tímto způsobem, se varuje použít šídla, když hlídá své nástrahy, protože kdyby škrábl šídlem, orel by jistě poškrábal jeho. A tentýž

zhoubný následek by se dostavil, kdyby jeho žena a děti doma použily šídla v době, kdy on je na lovu orlů; proto mají zakázáno používat tohoto nástroje v jeho nepřítomnosti, ze strachu, aby jej neuvedly do nebezpečí.

Mezi tabu, která zachovávají divoši, není snad žádné běžnější nebo důležitější než zakaz požívání určitých jídel; mnohé z těchto zakázů jsou zřetelně odvozeny od zákona podobnosti, a jsou proto příklady negativní magie. Stejně tak jako divoch požívá mnohá zvířata a rostliny, aby získal určité žádoucí vlastnosti, jimiž, jak věří, jsou nadány, právě tak se střeží jíst mnohá zvířata nebo rostliny, aby naopak nezískal některé vlastnosti nežádoucí, jimiž jsou podle jeho víry stíženy. Požíváním jedněch praktikuje pozitivní magii; odřkáním si druhých praktikuje magii negativní. S mnoha příklady takové pozitivní magie se setkáme později. Zde uvedu několik příkladů negativní magie neboli tabu. Například na Madagaskaru je vojákům zakázáno jíst řadu pokrmů, aby se na základě homeopatické magie nenakazili určitými nebezpečnými nebo nežádoucími vlastnostmi, které jsou podle obecné představy těmto určitým potravinám vlastní. Tak nesmějí ochutnat ježka „z obavy, že toto zvíře pro svůj sklon svinout se do klubka, když se poleká, přenesse dispozici k bázlivému krčení na ty, kdo z něho něco pozrou“. Žádný voják nesmí také jíst volské koleno, aby mu nezeslábla kolena jako volovi, protože by nebyl schopen pochodu. Válečník se dále musí mít na pozoru, aby nepozřel kohouta, který zahynul v boji, nebo cokoli, co bylo usmrceno oštěpem; v jeho domě nesmí být za žádnou cenu usmrcen samec nějakého zvířete v době, kdy je muž ve válce. Je totiž jasné, že kdyby jedl kohouta, který zahynul v boji, byl by sám zabit na bitevním poli; kdyby pozřel něco ze zvířete, které bylo zabito oštěpem, sám by byl oštěpem zabit; kdyby byl v jeho domě za jeho nepřítomnosti zabit samec nějakého zvířete, sám by byl zabit stejným způsobem, a snad i v témž okamžiku. Malgašský voják nesmí jíst ani ledvinky, protože malgaština má stejný výraz pro ledvinu jako pro zásah z pušky; kdyby ledvinu snědl, jistě by jej zasáhla střela.

Čtenář si snad povšiml u některých předchozích příkladů tabu, že se předpokládá působnost magického vlivu na značnou vzdálenost; tak Indiáni Černonožci zakazují ženám a dětem lovce orlů užívat za jeho nepřítomnosti šídla, aby orlové nepoškrabali vzdáleného manžela a otce; v domě malgašského vojáka, který odešel do války, nesmí být zabit samec žádného zvířete, aby zabití zvířete nemělo za následek smrt muže. Víra v sympatetický vliv, kterým na sebe působí na dálku lidé nebo věci, je podstatou magie. Věda může pochybovat o možnosti působení na dálku, ale magie takové pochyby nezná; víra v telepatii je jednou z jejích předních zásad. Moderní obhájce vlivu jedné myslí na druhou na dálku by s přesvědčením divocha neměl potíže; ten v něj věřil již dávno, a co víc, jednal podle své víry s logickou důsledností, jakou jeho civilizovaný bratr ve víře, pokud vím, dosud nikdy svým jednáním neprokázal. Divoch je totiž přesvědčen nejen o tom, že magické obřady působí na vzdálené osoby a věci, ale že stejně tak působí i nejprostší činnosti všedního života. Proto se za závažných okolností často usměrňuje jednání vzdálených přátel a příbuzných více či méně propracovaným kódem pravidel, a jestliže je jedna skupina lidí zanedbá, věří se, že bezprostředním důsledkem toho bude neštěstí nebo i smrt nepřítomných. Zvláště když je skupina mužů na lovu nebo ve válce, očekává se, že jejich příbuzenstvo doma bude dělat určité věci nebo naopak že se vyvaruje jiných věcí v zájmu zajištění bezpečnosti a úspěchu vzdálených lovců či

válečníků. Uvedu nyní několik příkladů této magické telepatie v jejím pozitivním i negativním aspektu.

Když se laoský lovec slonů vydává na hon, varuje svou ženu, aby si v jeho nepřítomnosti nestříhala vlasy ani si nenatírala tělo olejem; kdyby si ostříhala vlasy, slon by rozbil tenata, a kdyby se naolejovala, proklouzl by jimi. Když se dajacká vesnice vydá do džungle na lov divokých vepřů, nesmí se lidé, kteří zůstanou doma, v nepřítomnosti svých přátel dotknout rukou oleje nebo vody; kdyby tak učinili, lovci by měli „mastné prsty“ a kořist by jim proklouzla.

Lovci slonů ve východní Africe věří, že když jsou jim v jejich nepřítomnosti ženy nevěrné, dodává to slonovi převahu nad jeho pronásledovatelem, který je pak zabit nebo vážně zraněn. Proto když se lovec doslechne o přestupku své ženy, přeruší hon a vrátí se domů. Když lovec kmene Wagogo potká neúspěch nebo je napaden lvem, připočte to na vrub nesprávnému chování ženy doma a vrátí se k ní velice rozhněván. Když je lovec mimo domov, nesmí jeho žena nikomu dovolit, aby přešel za jejími zády nebo se postavil před ni, když sedí; a v posteli musí ležet na břiachu. Indiáni Moxové v Bolívii věřili, že když je lovcem žena v jeho nepřítomnosti nevěrná, uštkne jej had nebo ho napadne jaguár. Když se mu takové neštěstí přihodilo, mělo to nezbytně za následek potrestání ženy a často i její smrt, ať už byla vinna nebo ne. Aleutský lovec mořských vyder se domníval, že nemůže zabít žádné zvíře, je-li mu za jeho nepřítomnosti žena doma nevěrná anebo se jeho sestra nechová ctnostně.

Indiáni Huicholové v Mexiku zacházejí s určitým druhem kaktusu, který uvádí toho, kdo jej požil, do stavu extáze, jako s polobohem. Tato rostlina neroste v jejich kraji a muži se pro ni každoročně vydávají na cestu, která trvá čtyřicet tři dni. Po tu dobu ženy doma přispívají k bezpečnosti svých nepřítomných manželů tím, že nikdy nechodí rychle a tím méně běhají. Ze všech sil se snaží také zajistit požeňání, které je očekáváno jako důsledek posvátné pouti v podobě deště, dobré úrody a tak dále. Proto si také ukládají přísná omezení, podobná těm, k nimž jsou nuceni jejich mužové. Až do začátku svátku tohoto kaktusu se mužové ani ženy nemýjí kromě určitých příležitostí, a i pak jen vodou přinesenou ze vzdálených končin, kde roste ona posvátná rostlina. Ukládají si také mnoho postů, nejedí sůl a jsou vázáni přísnou zdrženlivostí. Každý, kdo poruší tento zákon, je potrestán nemocí, a navíc dává v sázku výsledek, na nějž všichni čekají. Zdraví, štěstí a život se získává sklízením kaktusu, který je tykví Boha ohně; avšak tak jako čistý oheň nemůže prospět nečistému, tak také mužové a ženy nejenže musí po tu dobu zůstat bez poskvrny, ale musí se také očistit od předchozích hříchů. Proto se ženy čtyři dny po odchodu mužů shromáždí a vyznávají Dědovi ohni, které muže milovaly od dětství až do této chvíle. Nesmějí žádného opomenout, protože jinak by mužové nenašli jediný kaktus. Pro osvěžení paměti si každá připraví šňůru s tolika uzly, kolik měla milenců. Tu přinese do svatyně a stojíc před ohněm uvádí nahlas jméno za jménem všechny muže, které si zaznamenala na své šňůře. Po zpovědi hodí šňůru do ohně, a když ji bůh stráví svým čistým plamenem, jsou jí hříchy odpuštěny a ona v pokoji odejde. Od této chvíle ženy mužům nedovolí ani projít v jejich blízkosti. Podobným způsobem se upřímně vyznají ze všech přestupků hledači kaktusů. Za každý hříšek zavážou na šňůře jeden uzel, a když „promluví ke všem pěti větrům“, odevzdají ruzenec svých hříchů vůdci, který jej spálí v ohni.

Mnohé z domorodých kmenů v Sarawaku jsou pevně přesvědčeny, že kdyby se jejich ženy dopustily cizoložství v době, kdy jejich mužové hledají v džungli kafr, nalezený kafr by se mužům vypařil. Mužové mohou podle určitých suků na stromě zjistit, jsou-li jim ženy nevěrné; v dřívějších dobách prý žárliví manželé zabili mnoho žen jenom na základě důkazů v podobě suků. Dokud jsou mužové mimo domov a sbírají kafr, neodváží se jejich ženy ani dotknout hřebene, protože kdyby tak učinily, skuliny mezi vláknou stromů by nebyly naplněné drahocennými krystaly, ale zely by prázdnotou jako mezery mezi zuby hřebene. Jakmile se na ostrovech Kai, jihozápadně od Nové Guineje, spustí na vodu plavidlo, které se chystá plout do vzdáleného přístavu, je ta část pobřeží, na níž plavidlo dosud spočívalo, co nejrychleji pokryta palmovými listy a stává se posvátnou. Od té chvíle tudy nesmí nikdo přejít, dokud se loď nevrátí domů. Kdyby prošel, způsobil by zkázu plavidla. Nadto po celou dobu plavby zůstávají tři nebo čtyři mladé dívky, zvláště pro tento úkol vybrané, v sympatetickém spojení s plavci a přispívají svým chováním k bezpečnosti a úspěchu cesty. Za žádnou cenu, kromě nejnaléhavějších důvodů, nesmějí opustit místnost, která jim byla určena. A co víc, musí zůstat absolutně bez hnutí, skrčené na rohožích, s rukama sepjatýma mezi kolena po celou dobu, kdy se předpokládá, že loď je na moři. Nesmějí otočit hlavu vpravo ani vlevo, ani udělat jakýkoliv pohyb. Zavinily by tak totiž, že by se loď kymácela a houpala; také nesmějí jíst nic lepkavého, například rýži vařenou v kokosovém mléce, protože lepkavé jídlo by ztížilo plavbu lodí razící si cestu vodami. Když se dá předpokládat, že plavci dorazili na místo svého určení, přísnost těchto předpisů se poněkud zmírní; avšak po celou dobu, co jsou plavci na cestě, je dívkám zakázáno jíst ryby, které mají ostré kosti nebo ostny, jako například trnuchy, aby se jejich přátelé na moři nedostali do ostrých, bodavých potíží.

Nedivme se, že tam, kde převládá takováto víra v sympatetické spojení mezi přáteli na dálku, může především válka svým naléhavým, až úzkost budícím náporům na nejhlubší a nejkřehčí lidské city, oživit v příbuzných doma, strachujících se o osud svých drahých, kteří snad právě v té chvíli někde daleko bojují či umírají, touhu maximálně využít sympatetického svazku v jejich prospěch. A tak jsou přátelé doma schopni uchýlit se k úkonům, které nás zarazí svou patetičností či komičností – podle toho, zdali máme na zřeteli jejich účel, či prostředky použité k jeho dosažení –, jen aby zajistili tak přirozený a chvályhodný cíl. Tak v některých oblastech na Borneu, když je Dajak na lovu lebek, musí jeho žena anebo, jestliže není ženat, jeho sestra nosit ve dne v noci meč, aby vždy pamatoval na své zbraně; nesmí spát přes den a nesmí ulehnout před druhou ráno, aby snad nebyl její manžel či bratr překvapen ve spánku nepřitelem. Ženy Mořských Dajaků z Bantingu v Sarawaku přísně dodržují propracovaný souhrn pravidel po celou dobu, co muži někde bojují. Některá pravidla jsou negativní a jiná pozitivní, ale všechna jsou stejně založena na zásadách magické homeopatie a telepatie. Patří k nim následující pravidla: ženy se musí probouzet velmi časně ráno a otevřít okna, jakmile se rozední, jinak jejich nepřítomní manželé zaspí. Nesmí si vtírat do vlasů olej, aby muž neuklouzl. Nesmí přes den spát, ba ani si zdrámnout, nebo budou muži na pochodu ospalí. Ženy musí pražit kukuřici a rozhazovat ji každé ráno po verandě; tak se budou muži svižně pohybovat. V místnostech se musí udržovat pořádek a všechny truhly musí stát při zdi; kdyby totiž přes ně někdo upadl, nepřítomní manželé by upadli a byli by vydáni na

milost nepříteli. Při každém jídle se musí nechat v hrnci a dát stranou trochu rýže – tak budou mít vzdálení manželé vždycky co jíst a nikdy nebudou mít hlad. V žádném případě nesmí ženy sedět u stavu tak dlouho, až by jejich nohy svírala křeč, jinak budou mít jejich manželé stejně strnulé klouby a nedokážou se rychle postavit nebo utéci před nepřítelem. Ženy tedy, aby klouby jejich mužů zůstaly pružné, často mezi prací u stavu přecházejí po verandě. Nesmějí si také zakrývat tváře, jinak by muži nebyli s to najít cestu vysokou travou nebo džunglí. A rovněž nesmějí ženy šít jehlou, jinak muži šlápnu na ostré bodce, které nepřítel na stezce nalíčil. Kdyby byla žena svému muži v jeho nepřítomnosti nevěrná, přišel by na nepřátelském území o život. Ještě před několika lety ženy z Bantingu všechna tato pravidla a četná další dodržovaly, zatímco jejich manželé bojovali proti povstalcům na straně Angličanů. Ale bohužel jim tato úzkostlivá opatrnost byla málo platná, neboť mnohý muž, jehož doma bděle chránila věrná žena, skončil svůj život na válečném poli.

Když se vede válka na ostrově Timor, velebněz nikdy neopouští svatyni; jídlo se mu nosí, anebo se vaří uvnitř; ve dne v noci musí udržovat hořící oheň, protože kdyby měl oheň vyhasnout, válečníky by postihla pohroma a trvala by tak dlouho, dokud by bylo ohniště studené. Mimoto po celou dobu, co je vojsko pryč, musí pít pouze horkou vodu. Každým douškem studené vody by ochromoval odvahu lidu, takže ten by nemohl porazit nepřítele. Na ostrovech Kai se ženy po odchodu válečníků vracejí domů a vynesou ven jisté košíky s ovocem a kameny. Ovoce a kameny potírají olejem, kladou na prkno a mumlají asi toto: „Ó pane slunce, měsíci, dej, ať se kulky odrážejí od našich manželů, bratrů, snoubenců a ostatních příbuzných, tak jako se kapky deště odrážejí od těchto předmětů, které jsou potřené olejem.“ Jakmile je slyšet první výstřel, ženy odloží košíky, chopí se svých vějířů a vyřítí se z domů. Potom mávají vějíři tím směrem, kde je nepřítel, běží přes vesnici a přitom zpívají: „Ó zlaté vějíře! Dejte, ať se naše kulky trejí a nepřátelské ať se minou cílem.“ Tento obřad potírání kamenů, aby kulky klouzaly po mužích jako dešťové kapky po kamenech, je ukázka čisté homeopatické čili imitativní magie; ale modlitba k slunci, aby ráčilo propůjčit kouzlům sílu, je náboženský úkon a byla patrně přidána později. Mávání vějíři je zřejmě kouzlo, jež má usměrnit kulky k cíli nebo mimo cíl podle toho, zda jsou vystřeleny z pušek přátel nebo nepřátel.

Starý historik Madagaskaru nás informuje, že „pokud jsou muži ve válce a než se vrátí, ženy a dívky neustále po celé dny a noci tančí, a nespí ani nejedí ve svých domech. Ačkoli mají silný sklon ke smyslnosti, za nic na světě by neměly pletky s jinými, pokud je jejich manžel ve válce, neboť jsou pevně přesvědčeny, že by v takovém případě byl zabit nebo raněn. Věří, že tancem zprostředkují svým mužům sílu, odvahu a štěstí; v takové době si nedopřejí ani odpočinek, a tento zvyk velice nábožně dodržují“.¹

Na Zlatém pobřeží u kmenů mluvících jazykem twi mají ženy mužů, kteří odešli s vojskem, ve zvyku se nabílit a ozdobit korálky a amulety. V den, kdy se domnívají, že došlo k bitvě, pobíhají s puškami nebo klacky vyřezanými do podoby pušek, vezmou zelená *paw-paw* (ovoce podobného tvaru jako meloun) a sekají do nich noži, jako by usekávaly hlavy nepřátel. Tato pantomima je nepochybně jen imitativním

¹ De Flacourt, Histoire de la grande Isle Madagascar. Paris 1658. Str. 97 ad.

kouzlem, které má mužům umožnit, aby udělali nepříteli to, co ženy ovoci *paw-paw*. V západoafrickém městě Framin viděl pan Fitzgerald Marriott před několika lety, když zuřily ašantské války, tanec žen, jejichž mužové odešli jako nosiči do války. Byly nabílené a neměly na sobě nic kromě krátké sukénky. V jejich čele byla svažtělá stará čarodějnice v kratoučkové sukénce; černé vlasy měla vyčesané do jakéhosi dlouhého čnějícího rohu a černé tváře, prsa, paže a nohy bohatě zdobené bílými kruhy a půlměsíci. Všechny ženy měly v ruce dlouhé bílé oháňky zhotovené z buvolích nebo koňských ocasů, a při tanci zpívaly: „Naši mužové odešli do Ašantska, kéž smetou nepřátele z tváře země!“

U Thompsovských Indiánů z Britské Kolumbie pořádaly ženy, když byli muži na válečné stezce, velmi často tance. Věřilo se, že tyto tance zajišťují úspěch výpravy. Tanečnice mávaly noži a vrhaly vpřed dlouhé zašpičatělé hole, anebo napřahovaly a opět k sobě přitahovaly hole s hákem na konci. Napřahování holí symbolizovalo probodávání nebo odrážení nepřítele a přitahováním symbolicky vytahovaly vlastní muže z nebezpečí. Háček na konci hole byl zvláště dobře uzpůsoben k záchraně života. Ženy mířily svými zbraněmi vždy směrem k nepřátelskému území. Tváře si malovaly červeně, při tanci zpívaly a zapřísahaly zbraně, aby ušetřily jejich manžele a pomohly jim zabít mnoho nepřátel. Některé ženy si připevnilly na špičku svých holí orlí peří. Když tanec skončil, ženy zbraně schovaly. Jestliže ženě, jejíž manžel byl ve válce, připadalo, když tuto zbraň opět vyndala, že na ní vidí vlas nebo kus skalpu, věděla, že její manžel zabil nepřítele. Ale jestliže měla dojem, že na ní vidí krvavou skvrnu, poznala, že byl raněn nebo zabit. Když muži kmene Juki v Kalifornii bojovali, ženy doma nespaly; bez ustání tančily v kruhu, zpívaly a mávaly listnatými větévkami. Říkaly totiž, že jestliže samy celou tu dobu tančí, jejich muži se neunaví. Ženy Indiánů Haida na Ostrovech královny Charlotty, když muži odejdou do války, vstávají časně ráno a předstírají válku tím způsobem, že přepadají své děti a dělají, jako by je jímaly do otroctví. Soudilo se, že to pomáhá mužům při skutečné činnosti. Jestliže je žena svému muži, který je na válečné stezce, nevěrná, bude patrně zabit. Všechny ženy doma uléhají po deset nocí hlavou v tom směru, kterým vypluly válečné kanoe. Pak si lehají opačným směrem, neboť předpokládají, že se válečníci už vracejí přes moře domů. V Massetu ženy Haida tančily a zpívaly po celou dobu, co muži byli ve válce, válečné písně, a měly za úkol udržovat všechno kolem sebe v určitém pořádku. Věřilo se, že žena může nedodržením těchto obyčejů svého muže zabit. Když se tlupa Karibských Indiánů od Orinoka vydala na válečnou stezku, jejich přátelé, kteří zůstali ve vesnici, se obvykle snažili vypočítat co nejpřesněji onen okamžik, kdy nepřítomní válečníci přepadnou nepřítele. Pak se chopili dvou mladíků, položili je na lavici a krutě zmrskali na holou. Mladíci se tomu podrobovali bez reptání, neboť je v utrpení posilovalo pevné přesvědčení, v němž byli vychováni od malička, že totiž na vytrvalosti a statečnosti, s níž snášejí krutou zkoušku, závisí odvaha a úspěch jejich druhů v bitvě.

K nesčetným pozitivně zaměřeným postupům, při nichž byl díky mylnému úsudku uplatňován princip homeopatické či imitativní magie, patřil i ten, který měl působit, aby stromy a rostliny přinášely v příslušné době plody. Muž, který v Durynsku seje len, nosí semeno v dlouhém pytli, který mu sahá od ramen až po kolena, a dělá dlouhé kroky, takže se pytel na zádech pohupuje sem a tam. Věří, že díky tomu se len bude vlnit ve větru. V nitru Sumatry si nechávají ženy, které sejí rýži, volně

splývat při práci vlasy po zádech, aby rýže bujně rostla a měla dlouhá stébla. Podobně se ve starém Mexiku pořádala slavnost na počest Bohyně kukuřice neboli Dlouhovlasé matky, jak se jí říkalo. Začínala v době, kdy „rostlina dosáhla plného vzrůstu a vlákna vyrážející na vrcholku zeleného klasu prozrazovala, že zrno už dozrálo. Během této slavnosti nosily ženy své dlouhé vlasy rozpuštěné, potřásaly jimi a pohazovaly hlavou při tancích, které byly hlavním bodem obřadu, aby kukuřice měla stejně bohaté vousy a aby zrno bylo přiměřeně velké a hladké a lidé měli zajištěný dostatek“.¹ V mnoha částech Evropy se tanec a vysoké skoky provozují jako homeopatický prostředek, působící na vysoký vzrůst obilí. Tak ve Franche Comté se říká, že v čase karnevalu se má tančit, aby narostlo vysoké konopí.

Představa, že člověk může homeopaticky ovlivňovat rostlinu svým činem nebo stavem, je zřejmá z poznámky, kterou udělala jedna malajská žena. Když se jí ptali, proč při sklizni rýže obnažuje horní část těla, vysvětlila, že to dělá proto, aby rýžové slupky byly tenčí, protože nemá chuť drtit rýži se silnou slupkou. Zřejmě věřila, že čím méně je oblečena, tím méně bude mít rýže slupek. Bavorským a rakouským rolníkům je známa magická schopnost těhotné ženy zajišťovat úrodu. Věří, že dáte-li sníst první ovoce, které se na stromě urodí, ženě v naději, bude mít strom následujícího roku bohatou úrodu. A na druhé straně zase Bagandové věří, že neplodná žena nakazí manželovu zahradu vlastní sterilitou a znemožní stromům nést ovoce; proto se s bezdětnou ženou bagandští muži obvykle rozvádějí. Řekové a Římané přinášeli bohyni obilí a půdy březí obětinu, bezpochyby proto, aby půda rodila a zrno v klasu se nalévalo. Když katolický kněz vyčítal orinockým Indiánům, že nechají své ženy ve slunečním úpalu s kojenci u prsu osévat pole, muži odpověděli: „Otče, tímto věcem nerozumíte, a proto vás pohoršují. Víte přece, že ženy jsou zvyklé rodit děti a my ne. Když osévají pole ženy, stéblo kukuřice dává dva nebo tři klasy a kořeny juky vynesou dva nebo tři koše, a všechno se úměrně násobí. Proč asi? Prostě proto, že ženy vědí, jak rodit, a vědí, jak to udělat, aby zrno, které sejí, rodilo také. Ať tedy sejí; my muži se v tom tak nevyznáme jako ony.“²

Takto tedy může člověk ovlivňovat podle teorie homeopatické magie vegetaci v dobrém či zlém, podle dobré či špatné povahy svých činů a stavů; například plodná žena vyvolává plodnost rostlin, neplodná jejich sterilitu. Z této víry ve škodlivou a nakažlivou povahu určitých lidských vlastností nebo situací vyrostla řada zákazů či pravidel, určujících, čeho je třeba se vyvarovat: lidé se zdržují určitých věcí, aby homeopaticky nenakazili plody nebo půdu svým vlastním nežádoucím stavem či vlastností. Všechny takové abstenční zvyky a pravidla jsou příkladem negativní magie čili tabu. Tak se například Galelariové odvolávají na to, co by se dalo nazvat nakažlivostí jednání nebo stavu člověka, když říkají, že se nemá střílet lukem a šípem pod ovocný strom, protože by ze stromu předčasně spadly plody, podobně jako padají šípy; a když jíte vodní meloun, nemáte míchat jádérka, která jste vyplivli, s těmi, která jste dali stranou jako sadbu; uděláte-li to, jádra, která jste vyplivli, patrně sice vyrazí a pokvetou, ale květy budou opadávat, stejně jako jádérka vypadla z vašich úst, a nikdy neponesou plody. Úplně stejný způsob myšlení vede bavor-

¹ E. J. Payne, History of the New World called America, I. Oxford 1892, Str. 421.

² J. Gumilla, Histoire naturelle, civile et géographique de l'Orénoque, III. Avignon 1758. Str. 184.

ského venkovana k víře, že dopustí-li, aby roub ovocného stromu upadl na zem, bude ze stromu, který z tohoto roubu vyrostne, předčasně padat ovoce. Když Čamové z Kočičiny osévají svá suchá rýžoviště a přejí si, aby se nepřihnal liják, jedí svou rýži suchou, což má zabránit dešti, aby zničil obilí.

V předchozích případech se vycházelo z toho, že člověk homeopaticky ovlivňuje vegetaci. Podle zásad homeopatické magie je však vliv vzájemný; rostlina působí na člověka, stejně jako člověk působí na rostlinu. V magii, stejně jako ve fyzice, pokud vím, jsou si akce a reakce rovné a protichůdné. Indiáni Čerokiové se vyznají v praktické botanice homeopatického typu. Tak drátovité kořeny divokého sladkého hrachu *catgut* jsou tak pevné, že málem zastaví radlici v brázdě. Ženy Čerokiů si proto myjí hlavu odvarem z těchto kořenů, aby měly silné vlasy, a muži, kteří pěstují hru s míčem, se jím myjí zase proto, aby si posílili svaly. Galelariové věří, že když člověk jí ovoce spadlé na zem, má pak sklon zakopávat a padat; a jestliže sní něco, co bylo zapomenuto (jako sladký brambor v hrnci nebo banán ve vyhaslém ohni), stane se zapomnětlivým. Galelariové jsou rovněž přesvědčeni, že sní-li žena dva banány, které vyrostly v jednom trsu, porodí dvojčata. Indiáni Guarani z Jižní Ameriky se domnívali, že se žena stane matkou dvojčat, jestliže sní dvojité zrno prosa. Pozoruhodné uplatnění tohoto principu vytvořilo ve védské době kouzlo, jímž mohl zapuzený princ opět získat své království. Musel sníst jídlo uvařené na ohni ze dřeva, které vyrostlo z pařezu poraženého stromu. Obnovitelská síla, kterou takový strom má, bude prostřednictvím ohně předána jídlu, a tedy i princovi, který sní jídlo uvařené na ohni, v němž hořelo dřevo vyrostlé na takovém stromě. Súdánští lidé, kteří dům postavený ze dřeva trnitého stromu, bude život lidí, kteří v tomto domě bydlí, rovněž trnitý a plný strastí.

Jedna plodná větev homeopatické magie pracuje s nebožtíky; stejně tak jako mrtvý člověk nemůže vidět, slyšet ani mluvit, lze podle zásad homeopatické magie učinit lidi slepými, hluchými a němými tím, že použijeme kosti mrtvého anebo cokoli jiného, co je zasažené nákazou smrti. Když jde mladý muž z kmene Galelariů v noci na námluvy, vezme s sebou hrstku hlíny z hrobu a rozsype ji na střechu domu své milé právě nad to místo, kde spí její rodiče. Představuje si, že jim tak zabráni, aby se probudili, až se bude bavit se svou vyvolenou, neboť země z hrobu je uvrhne do spánku hlubokého jako smrt. Zloději ve všech dobách a v mnoha zemích byli a jsou vyznavači tohoto druhu magie, která jim je velice užitečná při výkonu povolání. Tak jihoslovanský vykradač bytů začíná svou operaci někdy tím, že přehodí přes dům kost mrtvého člověka a sarkasticky řekne: „Ať se lidé probudí tak, jako se může probudit tato kost!“ Po těchto slovech nemůže živá duše v domě udržet oči otevřené.¹ A podobně zloděj na Jávě vezme hlínu z hrobu a nasype ji kolem domu, který hodlá vykrást; to uvrhne obyvatele domu do hlubokého spánku. Se stejným úmyslem klade Indové ke dveřím domu popel z pohřební hranice; peruánští Indiáni rozhazují prach z kostí mrtvého člověka; rusínští zloději odstraňovali z lidských holenních kostí morek a lili do nich lůj, který pak zapálili, a s touto planoucí svíčí obešli třikrát dům; zajistili si tak, že obyvatelé domu spali jako zabití. Rusínští si také dělávali flétnu z lidské stehenní kosti a hráli na ni; na všechny lidi, kteří hru slyšeli, přišlo okamžitě spaní. Mexičtí Indiáni používají pro tento zlovolný účel le-

¹ F. S. Kraus, Volks Glaube und religiöser Brauch der Südslaven. Münster i W. 1890. Str. 146.

vého předloktí ženy, která zemřela při porodu prvního dítěte; paže však musí být ukradena. Touto paží tlučou o zem, dříve než vstoupí do domu, který se rozhodli vyplnit; zajistí si tak, že nikdo v domě není schopen pohybu ani slova; všichni jsou jako mrtví, všechno vidí a slyší, ale jsou bezmocní; někteří lidé však doopravdy usnou, a dokonce chrápou. V Evropě se stejné vlastnosti připisovaly „ruce slávy“, což byla usušená a naložená ruka oběšenice. Jestliže byla vyrobena svíce z tuku zločince, který rovněž zemřel na šibenici, a planoucí vložena do „ruky slávy“ jako do svícnu, pak všichni lidé, kteří ji viděli, znehybněli; nebyli s to ani prstem pohnout, úplně jako by byli mrtví. Někdy může být ruka mrtvého sama svíci, anebo spíše svazkem svící, když se zapálí všechny seschlé prsty; kdyby však byl některý člen domácnosti vzhůru, pak jeden prst nechytne; takoveto zlověstné světlo lze uhasit jenom mlékem. Někdy musela být taková zlodějská svíce vyrobena z prstu novorozeného, anebo ještě lépe nenarozeného dítěte; jindy se považovalo za nutné, aby zloděj měl takovou svíčku pro každou osobu v domě, protože kdyby měl o jednu svíčku méně, někdo v domě by se probudil a chytl by ho. Jak jednou takové svíčky začnou hořet, nelze je uhasit ničím jiným než mlékem. V sedmáctém století zloději vraždili těhotné ženy, aby získaly svíčky z jejich lůna. Starořecký zloděj či lupič věřil, že může umlčet a zahnat na útěk nejlítějšího hlídacího psa, jestliže má u sebe kus hořícího dřeva z pohřební hranice. Když srbské a bulharské ženy popuzuje manželské omezování svobody, vezmou měděné mince z očí mrtvol, omyjí je ve vodě nebo ve víně a tekutinu dají vypít manželovi; jak ji spolkně, bude k ženiným hříškům stejně hluchý a slepý jako mrtvý muž, na jehož očích mince ležely.

Zvířatům se často přisuzují vlastnosti či schopnosti, které by se hodily člověku, a homeopatická či imitativní magie hledá různé způsoby, jak tyto vlastnosti a schopnosti lidským bytostem předat. Tak někteří Bečuánci u sebe nosí jako amulet fretku, protože fretka tím, že velice lpí na životě, zajišťuje, že muže nebude snadné zabít. Jiní u sebe nosí ze stejných důvodů určitý hmyz, zmrzačený, ale živoucí. A opět jiní bečuánští válečníci si do vlasů vplétají chlupy bezrohého vola a na svém plášti nosí žabí kůži, protože žába je kluzká a vola, který nemá rohy, je obtížné chytit; tak muž, který je vybaven těmito kouzly, je pevně přesvědčen, že bude stejně těžké ho chytit jako bezrohého vola či žabu. Zdá se, že jihoafrický válečník, který si vpletl mezi své vlastní černé kučery chomáč krysích chlupů, bude mít stejnou naději, že unikne nepřátelským oštěpům, jakou má hbitá krysa, prchající před předměty po ní hozenými; a proto bývá v této oblasti, když je na obzoru válka, velká poptávka po krysích chlupech. Jedna ze staroindických knih předpisuje, aby hlína oltáře, na němž má být přinesena oběť za vítězství, byla vzata z místa, kde se vyvaloval kanec, neboť tato země podrží sílu kance. Když hrajete na jednostrunnou loutnu a tuhnou vám prsty, musíte chytit několik dlouhonožých polních pavouků, upravit je a prsty si potřít popelem; tak budou prsty ohebné a hbité jako pavoučí nohy – alespoň Galelariové tomu věří. Když chce Arab dostat nazpět uprchlého otroka, nakreslí na zemi magický kruh, uprostřed zarazí hřebík a k němu na nit přiváže brouka, přičemž dává pozor, aby pohlaví brouka bylo stejné jako pohlaví uprchlíka. Jak brouk leze kolem dokola, navíjí nit kolem hřebíku a tak zkracuje své pouto a každou otáčkou se přibližuje středu. A stejně tak bude silou homeopatické magie uprchlý otrok přitahován zpět ke svému pánovi.

U západních kmenů Britské Nové Guineje je zvykem, že muž spálí hada, kte-

rého zabil, a když jde do pralesa, potře si jeho popelem nohy; po několik dnů potom jej žádný had neuštkne. Jestliže má Jihoslovan v úmyslu krást na tržišti, stačí, když spálí slepou kočku a pak hodí špetku popele přes osobu, s níž se právě dohaduje; pak si může vzít ze stánku všechno, co chce, a majitel nebude nic vědět, bude stejně slepý jako mrtvá kočka, jejímž popelem ho zloděj posypal. Zloděj se může dokonce drze zeptat: „Zaplatil jsem to?“ a oklamáný trhovec odpoví: „Ale ovšem, jistě.“ Stejně prostá a účinná je pomůcka, kterou používají středoaustralští domorodci, když chtějí, aby jim narostly bujné vousy. Nejdříve se po celé bradě píchají špičatou kostí a potom ji pečlivě hladí magickou hůlkou nebo kamenem, který představuje určitý druh krysy se zvlášť dlouhými kníry. Vlastnosti těchto knírů přirozeně přecházejí na hůlku nebo kámen, který krysu představuje, z ní přejdou jednoduše na bradu a ta je díky tomu brzy ozdobena bujně rostoucími vousy. Staří Řekové věřili, že člověk neusne, když sní maso věčně bdělého slavíka; že když se oči člověka se zakaleným zrakem potírou žlučí orla, nabude orlího zraku; a že havraní vejce navrátí stříbřitým vlasům havraní čern. Osoba, která použije posledně jmenovaného způsobu, aby zahladila stopy pustošivého času, však musí dbát, aby ve chvíli, kdy nanáší vejce na své ctihodné kučery, měla ústa plná oleje, jinak nejen vlasy, ale i zuby nabudou barvy havraní černi a bělost jim nevrátí žádné drhnutí a mytí. Prostředek na vlasy byl tedy trochu příliš účinný, a když jej člověk použil, mohlo se stát, že dostal více, než očekával.

Indiánům kmene Huichol se velice líbí nádherně prokreslené hadí hřbety. A tak když se huicholská žena chystá tkát nebo vyšívát, chytí její manžel velkého hada a drží jej v rozštěpené hůlce, zatímco žena pohladí plaza jednou rukou po celé délce jeho těla; pak si touž rukou přejeđe po čele a po očích, aby utkala stejně nádherný vzor, jako je na hadím hřbetě.

Podle zásad homeopatické magie mohou neživé věci – stejně jako rostliny a zvířata – šířit kolem sebe požehnání nebo kletbu podle své vlastní přirozené povahy a podle toho, jak dalece je kouzelník schopen podle potřeby vyvolat proud dobra či zla, anebo mu zahradit cestu. V Samarkandu dávají ženy dítěti cucat kandys a dlaně mu natírají kličem, aby, až dítě vyroste, byla jeho slova sladká a aby se drahocenné věci držely v jeho rukou jako přilepené. Řekové věřili, že oděv zhotovený z vlny ovce, kterou roztrhal vlk, bude nositele škrabat, přivodí mu svědivku nebo podráždí kůži. Domnívali se také, že ponoří-li se do vína kámen, do kterého kousl pes, všichni, kdo se toho vína napijí, se mezi sebou znesváří. Bezdětná Arabka z Moábu si často půjčuje šaty od ženy, která porodila mnoho dětí, a doufá, že s šatem získá zároveň plodnost jejich majitelky. Kafrové ze Sofaly ve Východní Africe mají velký strach, aby je někdo neuhodil něčím dutým, třeba rákosou nebo stéblem, a dávají přednost pořádné ráné silným klackem nebo železnou tyčí, třebaže to velice bolí. Věří totiž, že člověk, jehož by udeřili něčím dutým, by začal uvnitř vysychat, až by zemřel. Ve Východních mořích se nachází velká mušle, kterou Buginesové z Celebesu nazývají „stařec“ (*kadjáwo*). Každý pátek obracejí tyto „starce“ vzhůru nohama a kladou je na prahy svých domů ve víře, že kdo ten práh pak překročí, bude dlouho živ. Bráhmanského chlapce postaví při iniciaci pravou nohou na kámen a přítomní opakují slova: „Postav se na tento kámen, jako kámen buď pevný“; a stejným obřadem, prováděným stejnými slovy, prochází bráhmanská nevěsta při svatbě. Na Madagaskaru se nestálosti štěstěny čelí tím, že se u paty do-

movního pilíře zakope kámen. Obecný zvyk přísahat na kameni je zčásti patrně založen na víře, že síla a pevnost kamene dodává přísaze neporušitelnosti. Tak starý dánský historik Saxo Grammaticus nám říká, že „když měli předkové volit krále, stavěli se na kameny zapuštěné v zemi a tam vyjádřili svůj hlas, aby pevností kamenů naznačili, že rozhodnutí bude trvalé“.

Zatímco lze předpokládat, že všechny kameny bez rozdílu mají obecně magickou působivost, plynoucí ze společných vlastností váhy a pevnosti, je přikládána určitým kamenům či druhům kamene zvláštní magická moc podle jejich individuálních či specifických vlastností, daných tvarem a barvou. Například peruánští Indiáni používali určitých kamenů k rozmnožování kukuřice, jiných pro růst brambor a opět jiných k množení bravu. Kameny, které působí na růst kukuřice, jsou opracované do podoby kukuřičných palic a kameny určené k množení bravu mají tvar ovce.

V některých částech Melanésie panuje stejná víra, že určité posvátné kameny jsou obdařené kouzelnou mocí, jejíž charakter odpovídá tvaru kamene. Tak kus vodou ohlazeného korálu na pláži se často překvapivě podobá plodu chlebovníku. Když tedy muž na Banksových ostrovech takový korál najde, položí jej ke kořenům některého svého chlebovníku v očekávání, že kámen přiměje tento strom k velké úrodě plodů. Odpovídá-li výsledek jeho očekávání, bere za slušnou odměnu od ostatních mužů do úschovy kameny méně výrazného tvaru a klade je do blízkosti svého kamene, neboť tak na ně přejde magická síla, která v jeho kameni je. A podobně kámen, který příroda ozdobila kroužky, má přinést peníze. Najde-li člověk velký kámen s mnoha malými kamínky pod ním, připomínající prasnici se selátky, může si být jistý, že obětuje-li na něm peníze, bude mít mnoho podsvinčat. V takových a podobných případech nepřipisují Melanésani čarou moc vlastnímu kameni, ale duchovi, který v něm sídlí; a někdy, jak jsme právě viděli, se člověk snaží naklonit si ducha obětmi, které na kámen klade. Ale představa duchů, které je třeba si naklonit, leží mimo oblast magie, spadá do oblasti náboženství. Kde se taková představa nachází, tak jako zde, ve spojitosti s čistě magickými pojmy a praktikami, lze všeobecně předpokládat, že magie je oním původním kmenem, na který byla v pozdější době náboženská představa naroubována. Máme totiž pádné důvody domnívat se, že ve vývoji myšlení předcházela magie náboženství. K tomu bodu se však zanedlouho vrátíme.

Předkové pokládali magické vlastnosti drahých kamenů za velice důležité; a opravdu máme řadu důvodů předpokládat, že se takové kameny používaly jako amulety dávno předtím, než se začaly nosit jako pouhé ozdoby. Tak Řekové dali kameni s kresbou v podobě stromu jméno podle stromu achátu a věřili, že budou-li dva takové drahokamy přivázány k rohům nebo na šíji dobytčete táhnoucího pluh, zaručí hojnou úrodu. Znali také mléčný kámen, který je zaručeným prostředkem k bohaté laktaci, jestliže jej ženy pijí rozpuštěný v medovině. Ke stejnému účelu užívají mléčný kámen řecké ženy na Krétě a Mélu i dnes; v Albánii nosí tyto kameny kojící matky při sobě, aby si zajistily hojnost mléka. Řekové věřili, že jeden kámen léčí hadí uštknutí, proto jej také pojmenovali ofités, hadec; abyste vyzkoušeli jeho účinnost, stačí, když rozdrtíte kámen na prášek a nasypete jej do rány. Vínové zbarvený ametyst dostal své jméno, které znamená „neopilý“, na základě předpokladu, že svého nositele zachová střízlivého; a dvěma bratrům, kteří si přáli žít ve sho-

dě, se radilo, aby u sebe nosili magnetovec, který dvojici táhne dohromady a jistě zabráni každému nedorozumění.

Ve staroindických knihách nalezneme pravidlo, podle něhož by měl novomanžel o svatební noci po západu slunce mlčky sedět se svou ženou, dokud nezačnou zářit hvězdy na obloze. Když se objeví Polárka, má ji ukázat své ženě, a obraceje se k hvězdě, říci: „Jsi stálá; vidím tě stálou. Buď stále se mnou, ó vzkvétající!“ Pak se má obrátit ke své ženě a říci: „Brihaspati mi dal tebe; dostavši potomka skrze mne, manžela, žij se mnou sto podzimů.“ Smyslem tohoto obřadu je zaštitit se pevným vlivem stálé hvězdy hlavně proti těkavosti štěstěny a nestálosti pozemského pozeňání. Takové přání vyjádřil ve svém posledním sonetu Keats:

Ó hvězdo jasná! Kéž jak ty jsem stálý –
ne v dálné záři nad temnotou tkvít!¹

V lidech žijících u moře musí zanechávat trvalý dojem pohled na neustávající příliv a odliv, a podle zásad oné primitivní filozofie vzájemné spojitosti a podobnosti, kterou se zde zabýváme, mají sklon vyhledávat jistý subtilní vztah, tajemnou harmonii mezi pohybem moře a životem člověka, zvířat a rostlin. V mořském přílivu nevidí pouze symbol, ale i zdroj hojnosti, úspěchu a života, zatímco v odlivu spatřují skutečnou hybnou sílu stejně jako melancholický symbol neúspěchu, slabosti a smrti. Bretonští rolníci se domnívají, že jetel zasetý v době přílivu dobře poroste, ale jestliže jej seli při nízkém stavu vody nebo za nejhlubšího odlivu, nedozraje a dobytek, který jej zkrmí, pukne. Jejich ženy věří, že nejlepší máslo utlučou v době, kdy odliv právě dosáhl vrcholu a moře začíná stoupat, že mléko, které pění v masešnici, se bude pěnit dál až do chvíle, kdy vrchol přílivu pomine, a že voda čerpána ze studně anebo mléko nadojené během přílivu vzkypí v hrnci či kuthanu a zaleje oheň. Někteří lidé ve starověku věřili, že tulení kožešina, dokonce i když už je stažená, zůstává v jakémsi tajemném svazku s mořem, a všimli si, jak se za odlivu vlní. Jiná starověká víra, připisovaná Aristotelovi, praví, že každý živý tvor může zemřít pouze za odlivu. Tento názor, můžeme-li věřit Pliniovi, potvrdily, pokud jde o lidské bytosti, zkušenosti z pobřeží Francie. Filostratos nás také ujišťuje, že v Cádizu umírající lidé nikdy nevyпустили duši, dokud bylo vysoké moře. Podobné představy dosud přetrvávají i v některých částech Evropy. Na kantaberském pobřeží ve Španělsku si myslí, že lidé umírající na vleklou či akutní chorobu vydechnou duši ve chvíli, kdy moře začne ustupovat. V Portugalsku, po celém pobřeží Walesu a místy také na bretaňském pobřeží prý převládá víra, že se lidé rodí, když moře stoupá, a umírají, když klesá. Dickens dosvědčuje, že stejná pověra existuje i v Anglii. „U moře nemůžou lidé zemřít jindy,“ řekl pan Peggotty, „než když je odliv skorem už nejnižší. A nemůžou se narodit jindy, než když je příliv skorem už nejvyšší.“ Přesvědčení, že k úmrtí dochází většinou za odlivu, se prý udržuje podél východního pobřeží Anglie od Northumberlandu až po Kent. Shakespeare je musel znát, protože nechává Falstaffa umírat „...akorát mezi půlnocí a jednou hodinou, zrovna začínal odliv“. A opět se s touto vírou setkáváme na tichooceánském pobřeží Severní Ameriky u kmene Haida. Když se dobrý Haida chystá zemřít, vidí kanoe

¹ John Keats, „Poslední sonata“. Podle vydání: John Keats, Básně (v překladu Fr. Bíbla). Praha 1928.

s některými ze svých mrtvých přátel, kteří ho přicházejí s přílivem přivítat do země duchů. „Pojď teď s námi,“ říkají, „protože brzy začne odliv a my musíme odplout.“ V Port Stephens v Novém Jižním Walesu domorodci vždy pohřbívali své mrtvé za přílivu, a nikdy ne za odlivu, aby ustupující voda neodnesla duši nebožtíka do nějaké vzdálené země.

Aby si Číňané zajistili dlouhý život, uchylují se k jistým složitým kouzlům, která v sobě soustřeďují magickou esenci vyzařující na homeopatickém základě z různých dob a ročních období, z osob a z věcí. A jako prostředek k přenášení těchto příznivých vlivů slouží rubáše. Mnoho Číňanů si je pořizuje ještě za svého života; většinou si je dávají nastříhat a ušít od mladé svobodné dívky nebo velice mladé ženy a chytře počítají, že taková osoba bude pravděpodobně ještě dlouho živa; část jejího potenciálního dlouhého života musí určitě přejít do oděvu a tak na dlouhá léta odvrátit chvíli, kdy bude rubáš použit k pravému účelu. Mimoto si Číňané tyto oděvy pořizují nejraději v přestupném roce, v němž je vložen třináctý měsíc; soudí totiž, že rubáš zhotovený v tak neobvykle dlouhém roce nabude schopnosti prodloužit život nad obvyklou míru. Mimořádně mnoho úsilí se vynakládá na to, aby touto neocenitelnou vlastností byl prostoupen zejména jeden zvláštní oděv. Je to dlouhý hedvábný šat té nejtemnější modré barvy, na kterém je po celé ploše zlatou nití vyšit znak pro „dlouhý věk“. Když potomek daruje stárnoucímu rodiči takový nákladný a skvostný plášť, známý jako „šat dlouhověkosti“, oceňují to Číňané jako akt synovské úcty a jemný projev pozornosti. A protože smyslem tohoto šatu je prodloužovat život, nosí jej jeho majitel často, zvláště při slavnostních příležitostech; vliv dlouhověkosti, který vyzařují ty četné zlaté znaky, jimiž je šat ozdoben, může tak plně působit na člověka. Zejména jej neopomene obléci na své narozeniny, neboť zdravý rozum v Číně člověku přikazuje, aby na své narozeniny nashromáždil zásoby životní energie, kterou pak vydává po zbytek roku v podobě zdraví a síly. Šťastný majitel, zahalený v nádherném hávu, vstřebává každým pórem blahodárny vliv, spokojeně přijímá blahopřání přátel a příbuzných, kteří vřelými slovy obdivují rubáš i synovskou úctu, jež vnukla dětem, aby věnovaly tak nádherný a užitečný dar muži, kterému vděčí za své bytí.¹

Jiné uplatnění zásady, že podobné vytváří podobné, nacházíme v čínské víře, že osud města je hluboce ovlivňován jeho tvarem a že odpovídá charakteru věci, které se tvarem nejvíce podobá. Vypráví se, že kdysi dávno město Čchüan-čou, které se v obrysech podobalo kapru, podleho často sousednímu městu Jung-čchun, které se svým tvarem podobalo rybářské síti, a to trvalo tak dlouho, dokud nepřišli obyvatelé prvního města na nápad postavit uprostřed dvě vysoké pagody. Tyto pagody, které dodnes ční nad městem Čchüan-čou, působily od té doby na osud města tím nejpríznivějším vlivem, neboť zachycovaly imaginární síť dřívě, než mohla klesnout dolů a zaplést imaginárního kapra do svých ok. Před nějakými čtyřiceti lety se šanghajští mudrci velice snažili odhalit příčinu místního povstání. Po bedlivém zkoumání zjistili, že povstání zavinil tvar nového velkého chrámu, který byl velice nešťastně zbudován ve tvaru želvy, zvířete té nejbídnější povahy. Byla to vážná nesnáz a naléhavé nebezpečí; neboť strhnout chrám by bylo bezbožné a nechat jej stát tak, jak byl, znamenalo koledovat si o řadu podobných a ještě horších pohrom. Avšak

¹ J. J. M. de Groot, The Religious System of China, I. Leyden 1892. Str. 60–63.

génius místních profesorů geomancie, který při této příležitosti zazářil, vítězně nesnáz překonal a odstranil nebezpečí. Zасыпání dvou studní, které představovaly želvy oči, toto zvíře špatné pověsti okamžitě oslepilo a znemožnilo mu páchat další zlo.

Někdy bývá homeopatická či imitativní magie přizvána na pomoc, aby bylo zrušeno zlé omen tím, že se naplní v napodobené situaci. Smyslem je obelstít osud tím, že se skutečná pohroma nahradí pohromou předstíranou. Na Madagaskaru je tento způsob podvádění osudu zpracován v řádný systém. Osud každého člověka je tam určen dnem či hodinou jeho narození, a jestliže přišel na svět v nevhodnou chvíli, je jeho osud zpečetěn, ledaže by zlo mohlo být vyloučeno, jak se říká, cestou náhrady. Jsou různé cesty k vyloučení zla. Například je-li člověk narozen prvního dne druhého měsíce (února), hrozí mu, že až dosáhne zletilosti, lehne jeho dům popelem. Přátelé dítěte se chopí vhodné příležitosti a obejdou katastrofu tím, že na poli nebo na louce, kde se pase dobytek, postaví chatrč a zapálí ji. Má-li být tento obřad skutečně účinný, má být dítě i matka v chatrči, odkud je zachráněn teprve v poslední chvíli. Uplakaný listopad je zase měsícem slzí, a kdo je narozen v listopadu, je zrozen k trápení. Ale k rozptýlení mraků, které se takto stahují nad jeho budoucností, stačí, když vezme poklici z vroucího hrnce a mává jí kolem dokola. Kapkami, které z ní spadnou, se naplní jeho osud, a tak předejde slzám, jež by kanuly z jeho očí. Anebo kdyby osud dopustil a mladá, dosud neprovdaná dívka by měla spatřit své ještě nenarozené děti, jak před ní s úzkostí sestupují do hrobu, může se neštěstí vyhnout takto: zabije luční kobylku, zabalí ji do hadříku, který představuje rubáš, a nařiká nad ní tak, jako plakala Rachel pro své děti a nedala se utěšit. Navíc vezme tucet nebo ještě víc dalších kobylek, a když jim utrhne některé z jejich přechetných nohou a křídel, položí je kolem jejich mrtvé a zavinuté družky. Bzuket mučeného hmyzu a třepotání jeho zmrzačených údů představuje nářek a svíjení účastníků pohřbu. Když pohřbí zesnulou kobylku, nechá ostatní na hrobě, dokud je smrt nevysvobodí z jejich trápení; a když sváže své rozčuchané vlasy, odchází od hrobu jako člověk ponořený do zármutku. Od té doby se může těšit, že ji děti přežijí; protože není možné, aby je oplakala a pohřbila dvakrát. Jestli se štěstěna zamračila na muže při jeho narození a nouze ho ocejšovala svou značkou, může se zmíněné značky snadno zbavit tím, že koupí za pár haléřů několik laciných perel a zahrabe je. Neboť kdo jiný než bohatec si může dovolit marnotratně zahazovat perly?

3. Kontaktní magie

Dosud jsme se věnovali hlavně tomu odvětví sympatetické magie, které lze nazvat homeopatickým nebo imitativním. Zjistili jsme, že jeho vůdčím principem je, že podobné vytváří podobné, nebo jinými slovy, že následek je podobný své příčině. Druhé velké odvětví sympatetické magie, které jsem nazval magií kontaktní, vychází z představy, že věci, které byly jednou spojeny, musí zůstat i poté, co byly od sebe navzájem zcela odděleny, v takovém sympatetickém vztahu, že cokoli se stane jedné, musí ovlivnit i druhou. Logickým základem kontaktní magie, podobně jako magie homeopatické, je tedy chybná asociace představ; jejím fyzickým základem, můžeme-li o něčem takovém hovořit, podobně jako fyzickým základem magie homeopatické, je svého druhu materiální vodič, o němž se stejně jako o éteru v moderní fyzice předpokládá, že spojuje vzdálené předměty a že přenáší impulsy z jed-

noho na druhý. Nejznámějším příkladem kontaktní magie je magický svazek, který podle předpokladu existuje mezi člověkem a kteroukoli oddělenou částí jeho bytosti, například jeho vlasy nebo nehty; kdokoli se zmocní lidských vlasů nebo nehtů, může tedy na jakoukoli vzdálenost uplatňovat svou vůli na člověku, jemuž byly odstříženy. Tato pověra je rozšířena po celém světě a příklady, týkající se vlasů a nehtů, uvedu v tomto díle později.

U australských kmenů bylo běžnou praxí při iniciačních obřadech, jimž se musel podrobit každý mužský příslušník, dříve než se mohl podílet na právech a povinnostech dospělého muže, vytloukat chlapcům jeden nebo několik předních zubů. Důvod této praxe je nejasný; nás zde zajímá víra, že sympatetický vztah mezi chlapcem a jeho zuby existoval i poté, co byly zuby vytrženy z dásně. Tak u některých kmenů na řece Darling v Novém Jižním Walesu bylo zvykem ukládat vytržený zub pod kůru stromu nedaleko řeky nebo přírodní nádrže dešťové vody; když kůra zub přerostla nebo když zub spadl do vody, bylo vše v pořádku. Když se zub obnažil a běhali přes něj mravenci, domorodci věřili, že chlapec bude trpět nemocí úst. U kmene Murring a u jiných kmenů Nového Jižního Walesu pečoval o vytržený zub nejdříve jeden ze starců a pak jej předával jeden představitel rodové skupiny druhému, až zub obešel celou komunitu, navrátil se k chlapcovu otci a konečně k chlapci samému. Ačkoliv šel z ruky do ruky, nikdy nesměl být uložen do vaku, který obsahoval jiné magické látky, protože věřili, že kdyby se tak stalo, dostal by se majitel zubu do velkého nebezpečí. Zesnulý doktor Howitt jednou vystupoval v úloze strážce zubů, které byly vytrženy novicům při iniciačním obřadu, a starci jej se vši vážností žádali, aby je nenosil v brašně, v níž, jak věděli, měl uložené krystaly křemene. Prohlásili, že kdyby tak učinil, kouzelná moc krystalů by přešla do zubů a to by chlapcům ublížilo. Téměř rok po tomto obřadu doktora Howitta navštívil jeden z předních mužů kmene Murring, který ušel nějakých 250 mil, aby dostal zpět ony zuby. Tento muž vysvětlil, že byl vyslán pro zuby, protože jeden z chlapců onemocněl a všichni věřili, že zuby utrpěly nějakou úhonu, která ovlivnila chlapce. Muži se dostalo ujištění, že doktor Howitt choval zuby ve zvláštní krabičce, stranou všech takových látek, jako jsou krystaly křemene, které by na ně mohly mít nějaký vliv. A muž se vrátil domů se zuby pečlivě zabalenými a ukrytými.

Basutové pečlivě skrývají své vytržené zuby ze strachu, že by se mohly dostat do rukou určitých mytických bytostí, které navštěvují hroby a které by mohly magickými kouzly se zuby jejich majiteli ublížit. V Sussexu před nějakými padesáti lety služka důrazně protestovala proti vyhazování vytržených dětských zubů. Tvrdila, že kdyby je našlo nějaké zvíře a zahryzlo se do nich, nový zub dítěte by se podobal, bože chraň, zubu zvířete, které kousalo do mléčného. Na důkaz toho uváděla starého pana Simonse, který měl v horní čelisti velký prasečí zub a vždycky tvrdil, že to způsobila jeho matka, jež náhodou pohodila jeden z jeho vytržených zubů do prasečího kotce. Podobná víra vedla podle zásady homeopatické magie k praktikám, které měly nahradit staré zuby novými, lepšími. Tak na mnoha místech světa je zvykem ukládat vytržené zuby někam, kde je může najít myš nebo krysa, v naději, že v důsledku vztahu, který nadále existuje mezi nimi a jejich majitelem, jeho ostatní zuby mohou nabýt stejné síly a dokonalosti, jakou mají zuby těchto hlodavců. Například v Německu je prý mezi lidmi téměř všeobecně rozšířeným zvykem strkat vytržený zub do myší díry. Udělá-li se to s mléčným zubem, který dítěti vypadl,

dítě se tak zabezpečí proti bolesti zubů. Anebo se má jít za kamna a hodit vlastní zub za sebe se slovy: „Myši, dej mi svůj zub železný, já ti dám svůj kostěný.“ Udělá-li to, zachováte si ostatní zuby zdravé. Daleko od Evropy, na ostrově Rarotonga v Tichém oceánu, když vytrhli dítěti zub, odříkávala se tato modlitba:

„Velká kryso! Malá kryso!
Tady je můj starý zub.
Dej mi za něj nový.“

Pak se zub hodil na doškovou střechu, protože krysy si budují hnízda ve zchátralých střechách. Domorodci vzývali při těchto příležitostech krysy, protože krysí zuby byly ty nejsilnější, jaké znali.

Jiné části těla, které, jak se všeobecně věří, zůstávají v sympatetickém svazku s tělem, i když bylo přerušeno fyzické spojení, jsou pupeční šňůra a plodový koláč včetně placenty. Tento svazek je považován za tak těsný, že dobrý nebo špatný osud jednotlivce je po celý život údajně spojen s jedním či druhým z těchto příslušenství jeho osoby, takže je-li jeho pupeční šňůra nebo placenta uchována a správně opatrována, bude mít v životě úspěch, bude-li poškozena nebo ztracena, bude podle toho postižen. Některé kmeny v západní Austrálii věří, že člověk bude umět dobře nebo špatně plavat podle toho, jestli matka hodila při porodu pupeční šňůru do vody nebo ne.

Mezi domorodci na řece Pennefather v Queenslandu panuje víra, že část ducha dítěte (*cho-i*) přebývá v placentě. Proto babička dítěte placentu odnáší a zahrabává ji do písku. Místo označí pruty, které zapichuje do země v kruhu kolem a jejich konce svazuje, takže tato konstrukce připomíná kužel. Když Andžea, bytost, která působí početí tím, že vkládá ženám do lůna děti uhnětené z hlíny, jde kolem a uvidí to místo, vyvedne ducha a odnese jej do jedné ze svých skrýší, jako například do stromu, do díry ve skále nebo do laguny, kde může zůstat po léta. Jednou však vloží ducha znovu do dítěte a ten pak přijde opět na svět. Na Ponape, jednom z ostrovů v Karolinách, se pupeční šňůra vkládá do lastury a pak se s ní nakládá tak, aby dítě bylo co nejlépe připraveno na dráhu, kterou mu rodiče zvolili. Chtějí-li například, aby dobře šplhalo, zavěsí pupeční šňůru na strom. Obyvatelé ostrovů Kai považují pupeční šňůru za bratra nebo za sestru dítěte, podle jeho pohlaví. Ukládají ji do hrnce s popelem a zavěsí do větvi stromu, aby mohla dozírat na osud svého druhu. U Bataků na Sumatře, stejně jako u mnoha jiných kmenů na Sundských ostrovech, je placenta pojmána jako mladší bratr nebo sestra dítěte, přičemž pohlaví závisí na pohlaví dítěte. Zahrabává se pod domem. Podle názoru Bataků je s ní spjata štěstí dítěte a patrně je sídlem přenosné duše, o které ještě uslyšíme. Karo-Batakové dokonce tvrdí, že ze dvou duší, které člověk má, je tou pravou ta, která žije s placentou pod domem. To je ta duše, říkají, která plodí děti.

Bagandové věří, že se každý člověk rodí s dvojníkem a toho dvojníka ztotožňují s placentou, kterou považují za druhé dítě. Matka zahrabává placentu u kořene banánovníku, který je od té chvíle až do doby, kdy dozraje plod, považován za posvátný; pak se plody utrhnou a pro celou rodinu se z nich připraví posvátná hostina. Pupeční šňůra čerokijského děvčete se zahrabává pod stopou na zrní, aby děvče, až vyroste, umělo péci; pupeční šňůra chlapce se však věší v lese na strom, aby z něho byl lovec. Inkové v Peru uchovávali pupeční šňůru s největší péčí, a když dítě

onemocnělo, dávali mu ji cucat. Ve starém Mexiku dávali pupeční šňůru chlapce s sebou vojákům, aby ji pohřbili na bitevním poli a chlapec se tak nadchl pro válčení. Dívčí pupeční šňůra se zakopávala vedle domácího ohniště, protože se věřilo, že to v děvčeti vzbudí lásku k domovu a smysl pro vaření a pečení.

Dokonce i v Evropě mnoho lidí ještě věří, že osud jednotlivce je více nebo méně spjat s jeho pupeční šňůrou či plodovým koláčem. Tak v bavorském Porýní-Falcku přechovávají po nějakou dobu pupeční šňůru zabalenou do kusu starého plátna a pak ji rozřežou nebo rozpíchají na kousky, podle toho, jestli je dítě chlapec nebo děvče, aby z něho nebo z ní vyrostl obratný řemeslník či dobrá šička. V Berlíně porodní bába obyčejně odevzdává usušenou pupeční šňůru otci s přísnou instrukcí, aby ji pečlivě opatroval, protože dokud ji bude přechovávat, bude dítě růst a prospívat a nebude stonat. V Beauce a v Perche si dávají lidé pozor, aby nehodili pupeční šňůru do vody nebo do ohně, v přesvědčení, že kdyby tak učinili, dítě by se utopilo nebo by uhořelo.

V mnoha částech světa se tedy považuje pupeční šňůra nebo častěji plodový koláč za živou bytost, za bratra nebo sestru dítěte, nebo za hmotný předmět, ve kterém sídlí ochranný duch dítěte nebo část jeho duše. Jak lidé věřili v sympatetické spojení mezi osobou a jejím plodovým koláčem či pupeční šňůrou, je jasně vidět ve velmi rozšířeném zvyku zacházet s plodovým koláčem či pupeční šňůrou podle přesvědčení, že na celý život ovlivní charakter jednotlivce, že z chlapce učiní rychlého šplhače, silného plavce, obratného lovce nebo statečného vojáka, a z děvčete dovednou šičku, dobrou kuchařku a tak dále. Představy a zvyky, které se váží k plodovému koláči a placentě a v menší míře k pupeční šňůře, představují tak pozoruhodnou paralelu k velmi rozšířené víře v přenosnou nebo vnější duši a k zvykům, které jsou na ní založeny. Patrně se tedy neukvapíme, usoudíme-li, že tato podobnost není pouhou náhodou, ale naopak že v plodovém koláči a placentě máme materiální základ (nemusí být nutně jediný) pro teorii a praxi vnější duše. Úvahu o tomto předmětu ponechávám až do další části tohoto díla.

Zvláštní aplikací teorie kontaktní magie je vztah, který, jak se všeobecně věří, existuje mezi zraněným člověkem a původcem rány, takže cokoli potom dělá původce poranění nebo cokoli se mu stane, musí adekvátně, buď dobře, nebo špatně, působit na zraněného. Tak Plinius nám říká, že když jste někoho poranili a litujete toho, stačí si jen plivnout na ruku, která ránu způsobila, a bolest trpítele je ihned snesitelnější.¹ Když se v Melanésii přátelé zraněného muže zmocní šípů, který jej poranil, uloží jej na vlhkém místě nebo do chladného listí, protože v takovém případě nebude zánět vážný a brzy ustoupí. Mezitím se nepřítel, který šíp vystřelil, snaží ze všech sil, aby všemi prostředky, které má po ruce, ránu zhoršil. Proto on a jeho přátelé pijí ostré a pálivé šťávy a žvýkají dráždivé listy, protože to jistě přivodí zanícení a podráždění rány. Také pokládají luk do blízkosti ohně, aby rána, kterou přivodil, byla horká, a z téhož důvodu vkládají do ohně hrot šípů, pokud se jim podařilo nalézt jej. Kromě toho zůstává tětiva luku po celou dobu napjatá a občas na ni někdo zadrnká, protože to zraněnému muži působí nervové bolesti a tetanové křeče. „Stále se uznává a tvrdí,“ píše Bacon, „že mazání zbraně, která ránu způsobila, vyhojí samu ránu. Při tomto pokusu podle údajů hodnověrných lidí

¹ Plinius, Nat. hist. XXVIII, 36.

(ačkoliv já sám nejsem dosud zcela nakloněn tomu věřit) si máte povšimnout těchto okolností: za prvé mast, které se k tomu užívá, je vyrobena z různých ingrediencí; nejsilnější z nich, kterou je nejtěžší získat, je mech z lebky nepohřbené mrtvoly a sádlo z kance a medvěda, zabitého při aktu plození.“ Drahocennou mastí, složenou z těchto i jiných ingrediencí, se nenatírala rána, jak vysvětluje filozof, ale zbraň, a to i když raněný muž byl daleko a o ničem nevěděl. Zmiňuje se též o pokusu, kdy tato mast byla setřena bez vědomí zraněné osoby ze zbraně, načež raněný byl ihned stížen prudkým záchvatem bolesti, která nepřestala, dokud zbraň znovu nepotřeli mastí. Navíc „se tvrdí, že když nelze získat původní zbraň, stačí vložit do rány železný nebo dřevěný předmět, této zbraně podobný, aby rána začala znovu krváčet; potřebovali pak tento předmět mastí, poslouží stejně jako původní zbraň“. Léčení tohoto druhu, jež Bacon považoval za hodno své pozornosti, je dosud v módě ve východních hrabstvích Anglie. Tak pokaždé když se někdo v Suffolku sekne srpem nebo kosou, pečlivě pak udržuje nástroj v čistotě a maže jej olejem, aby zabránil zhnisání rány. Když si vrazí do ruky trn nebo, jak se tam říká, pichláč (bush), vyndá jej a natírá olejem nebo sádlem. K doktorovi přišel muž s podebranou rukou, vrazil si do ní trn, když stříhal živý plot. Když mu bylo řečeno, že ruka hnisá, poznamenal: „To by neměla; když jsem ten pichláč vytáhl, namazal jsem ho přece pořádně sádlem.“ Když kůň šlápne na hřebík a poraní si nohu, čeledín v Suffolku vždycky hřebík uschová, vyčistí jej a každý den jej natírá sádlem, aby noha nehnisala. Stejně tak čeled v Cambridgeshiru věří, že když si kůň vrazí do nohy hřebík, musí se ten hřebík mazat sádlem nebo olejem a uložit na bezpečném místě, jinak se kůň neuzdraví. Před několika léty byl na statek povolán zvěrolékař, aby ošetřil koně, který si do krve poranil bok o pant u brány. Když přijel na statek, zjistil, že zraněného koně si nikdo nevšiml, ale že se nějaký muž pokoušel vytáhnout pant z brány, aby jej mohl natřít sádlem a uložit, což mělo podle názoru cambridgeských mudrlantů zvíře uzdravit. Podobně uvažují essexští venkované; když byl někdo pobodán nožem, je pro jeho uzdravení důležité namazat nůž sádlem a položit jej přes postel, na níž raněný leží. V Bavorsku se doporučuje natřít tukem lněný hadřík a převázat jím ostří sekery, kterou jste se řezali, přičemž je třeba dbát, aby sekera ležela ostřím vzhůru. Jak tuk na sekeře vysychá, vaše rána se hojí. Podobně se říká v pohoří Harz, že když se člověk řízne, má natřít nůž nebo nůžky tukem a uložit nástroj do sucha ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého. Jak nůž osychá, rána se hojí. Jiní lidé v Německu však říkají, že se má nůž zabodnout do země někde na vlhkém místě, a jakmile bude rezavět, bude se též rána hojit. V Bavorsku se zase doporučuje, aby se sekera nebo příslušný nástroj potřel krví a dal pod okap.

Tento způsob uvažování, který má takový úspěch u anglických a německých venkovanů, stejně jako u divochů Melanésie a Ameriky, dovedli o krok dál domorodci střední Austrálie; domnívají se, že za určitých okolností se musí blízcí příbuzní zraněného člověka sami natírat tukem, omezovat svou potravu a přizpůsobit své chování i v jiných směrech, aby zajistili jeho uzdravení. Tak například když se některému chlapci hojila rána po obrázce, nesměla jeho matka jíst vačici, určitý druh ještěrky, krajtu a vůbec nic tučného, protože jinak by se chlapcova rána hojila pomaleji. Každý den matka natírá tukem své hole na vyhrabávání kořínků a nespouští je z očí; když jde spát, klade si je těsně k hlavě. Nikdo se jich nesmí dotknout. Každý den si natírá tukem celé tělo, protože i to prý snad pomůže jejímu synovi k uzdra-

vení. Za další zdokonalení této zásady vděčíme vynalézavosti německého rolníka. Říká se, že když si zláme nohu veř nebo ovce sedláka v bavorském Falcku nebo v Hessensku, ováže sedlák rádně nohu některé židle obvazy a přiloží k ní dlahy. Po několik následujících dnů si na tuto židli nesmí nikdo sednout, ba ani s ní pohnout nebo do ní vrazit; jinak by veře nebo ovci rozbolela zraněná noha a zdrželo by to léčbu. V tomto posledním případě jsme zjevně už docela opustili oblast kontaktní magie a dostali se do sféry magie homeopatické neboli imitativní; noha židle, která je ošetřována místo nohy zvířecí, není už v žádném vztahu k tomuto tvorů, a obvázáním se pouze napodobí ošetření, které by racionálnější medicína poskytla skutečnému pacientovi.

Předpokládané sympatetické spojení mezi člověkem a zbraní, která jej poranila, je pravděpodobně založeno na myšlence, že krev na zbrani nadále soucítí s krví v jeho těle. Z podobného důvodu Papuánci z ostrova Tumleo u Nové Guineje pečlivě vyhazují do moře krvavé obvazy, kterými byly pokryty jejich rány; bojí se totiž, aby tyto hadry nedostal do rukou nepřítel, který by jim mohl jejich pomocí ublížit. Jednou se přišel k misionářům dát ošetřit muž s ránou v ústech, která neustále krvácela; jeho věrná žena usilovně všechnu tu krev shromažďovala a pak ji odhodila do moře. Třebaže se nám může zdát tato myšlenka přepjatá a nepřirozená, je snad přece jen přijatelnější než víra, že existuje magická sounáležitost mezi osobou a jejími šaty, takže člověk pocítí sám na sobě, když se něco stane jeho šatům, i když bude v té době vzdálen. U kmene Wotjobaluk ve Viktorii se kouzelník někdy zmocní kožešiny z vačice, která patří určitému muži, a opéká ji pomalu na ohni, čímž přivolá na majitele kožešiny chorobu. Jestliže je později ochoten kouzlo zrušit, vrátí kožešinu přátelům nemocného člověka s příkazem vložit ji do vody, „aby se z ní vymyl oheň“. Jakmile ji namočí, trpí pocítí osvěžující chlad a pravděpodobně se uzdraví. Na Nových Hebridách, na ostrově Tanna, se muž, který je proti někomu zaujat a přeje si jeho smrt, snaží zmocnit látky, která vsála pot jeho nepřítele. Když se mu to podaří, pečlivě látku potírá listy a větvičkami určitého stromu, pak ji svine a sváže dohromady s větvičkami i listy do smotku podobného salámu a tento smotek pomalu spaluje v ohni. Jak látka hoří, oběť se roznemůže, a když se rozpadne v popel, zemře. Avšak v tomto posledním případě čarování lze předpokládat, že magická sounáležitost neexistuje ani tak mezi člověkem a látkou, jako mezi člověkem a potem, který vyloučilo jeho tělo. V jiných případech téhož druhu se však zdá, že šaty samy o sobě stačí kouzelníkovi dodat moc nad jeho oběť. Když u Theokrita čarodějka rozpouštěla voskovou figuru svého nevěrného milence, aby se stejně tak rozplynul on v lásce k ní, nezapomněla hodit do ohně kousíček jeho pláště, který odložil v jejím domě. V Prusku se říká, že když nemůžete chytit zloděje, je nejlepší zmocnit se kusu oděvu, který snad ztratil na útěku; když do něho budete pořádně bít, zloděj onemocní. Tato víra je hluboce zakořeněna v lidovém povědomí. Před osmdesáti nebo devadesáti lety byl v sousedství Berendu přistižen nějaký muž při krádeži medu. Utekl a nechal na místě svůj kabát. Když uslyšel, že rozhněvaný majitel s jeho ztraceným kabátem špatně nakládá, tak se lekl, že musel ulehnout a nakonec zemřel.

Magické kouzlo může na člověka sympateticky působit nejen pomocí jeho šatů a oddělených částecek jeho těla, ale také pomocí otisků, které jeho tělo zanechalo v písku nebo v zemi. Po celém světě je zvláště rozšířena pověra, že poškozením stop

poškodíte i nohy, které je zanechaly. Domorodci v jihovýchodní Austrálii se například domnívají, že mohou člověka zchromit tím, že vloží do jeho stop ostré kousky křemene, skla, kostí nebo uhlíky. Reumatické bolesti se často připisují tomuto původu. Když Howitt spatřil velice chromého muže z kmene Tatungolung, zeptal se ho, co se mu stalo. Řekl: „Nějaký chlap vložil do mé stopy *láhev*.“ Trpěl reumatismem, ale byl přesvědčen, že nějaký nepřítel našel jeho stopu a zahrabal na tom místě kus rozbité láhve, jejíž magický účinek se přenesl na jeho nohu.

Podobné praktiky jsou rozšířeny v různých částech Evropy. Tak v Mecklenbursku panuje domněnka, že jestliže zarazíte do něčí stopy hřebík, ten člověk zchromne; někdy se žádá, aby to byl hřebík vytažený z rakve. Podobným způsobem ubližují nepříteli v některých končinách ve Francii. Do Stow v Suffolku prý často chodívala stará žena, která byla čarodějnici. Když šel někdo za ní a zarazil hřebík nebo nůž do její stopy v prachu, žena nemohla učinit ani krok, dokud jej nevytáhla. U jižních Slovanů je zvykem, že děvče vykopá hlínu ze stop muže, kterého miluje, a dá ji do květináče. V něm pak pěstuje měsíček, květinu, která prý nikdy neuvadá. A jak její zlatý kvítek roste, kvete a nikdy neuvadá, tak také láska jejího miláčka bude růst, kvést a nikdy, nikdy neuvadne. Milostné kouzlo tak působí na muže prostřednictvím hlíny, které se dotkla jeho noha. Starý dánský způsob uzavírání smlouvy byl založen na téže myšlence sympatetického spojení mezi mužem a jeho stopami; smluvní strany postříkaly navzájem své stopy vlastní krví a tak si podaly záruku věrnosti. Zdá se, že ve starém Řecku byly podobné pověry běžné, protože lidé věřili, že kůň, který vkročí do vlčí stopy, strne; poučka připisovaná Pýthagorovi zakazovala píchat do lidských stop hřebíkem nebo nožem.

Z téže pověry vycházejí lovci v mnoha částech světa, aby uštvali zvěř. Tak německý lovec zarazí hřebík vytažený z rakve do čerstvé stopy pronásledované zvěře, protože věří, že tak zabrání zvířeti v úniku. Domorodci ve Viktorii vkládali do stop zvířete, které pronásledovali, horké uhlíky. Hotentotští lovci házeli do vzduchu hrst písku, kterou sebrali ze stop štvané zvěře, ve víře, že díky tomu zvíře padne. Thompsonští Indiáni vkládali do stop raněné laně kouzlo; domnívali se, že je zbytečné, aby zvíře ještě dál toho dne pronásledovali, protože očarované daleko nedojde a brzy zajde. Podobně vkládali „medicínu“ do stopy první laně nebo medvěda, kterou objevili, odžibwejší Indiáni a věřili, že to brzy přivede zvíře na dohled, dokonce i tehdy, když je vzdálené dva nebo tři dny cesty; toto kouzlo mělo totiž moc sméstnat cestu trvajících několik dní do několika hodin. Lovci kmene Ewe v západní Africe bodali do stop lovné zvěře ostře zašpičatělou holí, aby štvané zvíře zranili a mohli je dohonit.

Třebaže je stopa nejnapadnějším otiskem těla, jímž může být kouzlo přeneseno na člověka, není přece jen jediným. Domorodci jihovýchodní Austrálie věří, že člověku lze ublížit tím, že se ostré úlomky křemene, skla a podobně zahrabou do jamky vytlačené jeho ležícím tělem; magická síla těchto ostrých věcí vstoupí do jeho těla a způsobí ony ostré bolesti, které neznalý Evropan přičítá reumatismu. Nyní pochopíme, proč bylo zásadou pýthagorovců, že když člověk ráno vstává z postele, má zahladit na ložním prádle otisk, který tam zanechalo jeho tělo. Toto pravidlo bylo prostě starým preventivním opatřením proti čarům. Bylo součástí celé sbírky pověrečných naučení, která starověk připisoval Pýthagorovi, ačkoliv je nepochybně znali barbarští praotcové Řeků dávno před tím, než žil tento filozof.

4. Kouzelníkův vzestup

Uzavíráme nyní průzkum obecných zásad sympatetické magie. Příklady, které jsem pro ilustraci uváděl, byly čerpány většinou z toho, čemu můžeme říkat soukromá magie, tedy z magických obřadů a zařikávání provozovaných k prospěchu či ke škodě jednotlivců. Ale v divošské společnosti lze nádavkem běžně najít to, co můžeme nazvat veřejnou magií, čarování provozované ve prospěch celého společenství. A všude tam, kde se konají obřady tohoto druhu ke společnému prospěchu, kouzelník zřejmě přestává být pouhým soukromým provozovatelem a stává se do jisté míry veřejným činitelem. Vznik a rozvoj takovéto třídy funkcionářů má velký význam jak pro politický, tak pro náboženský vývoj společnosti. Předpokládá-li se, že blaho kmene je závislé na provádění těchto magických obřadů, nabývají kouzelníci velkého vlivu a vřelosti a mohou snadno dosáhnout postavení a autority náčelníka nebo krále. Není divu, že toto povolání proto přitahuje některé z nejschopnějších a nejctižádostivějších mužů kmene, protože jim dává naději na počty, bohatství a moc, jakou jim těžko může nabídnout kterékoliv jiné povolání. Bystřejší hlavy si uvědomí, jak snadné je klamat slabší bratry a využívat jejich pověřivosti k vlastnímu prospěchu. Ne že by byl kouzelník vždycky darebák a podvodník; často je upřímně přesvědčen, že má skutečně onu čarovnou moc, kterou mu připisuje důvěřivost jeho druhů. Ale čím je chytrější, tím spíš musí prohlédnout klamy, jež fascinují těžkopádnější hlavy. A tak se nejschopnější příslušníci tohoto oboru musí stávat více či méně vědomými podvodníky; a právě títo muži se pro svou vyšší schopnost obvykle dostanou na vrchol a dobudou pro sebe postavení největší důstojnosti a všemocné autority. Na dráze profesionálního kouzelníka jsou nastražené četné léčky a zpravidla jenom ten nejchladnokrevnější a nejbystřejší muž je s to mezi nimi bezpečně prokličkovat. Nezapomínejme, že každý výrok a každé tvrzení, které kouzelník pronese, je nepravdivé; žádný z nich nemůže obstát bez podvodu, ať už vědomého či nevědomého. Proto kouzelník, který je upřímně přesvědčen o svých mimořádných schopnostech, je v mnohem větším nebezpečí než vědomý podvodník, a je mnohem pravděpodobnější, že si svou kariéru pokazí. Počestný kouzelník totiž vždy očekává, že jeho kouzla a zaklínání přinesou očekávaný výsledek; a když selžou – nejen fakticky, jak se to stává vždycky, ale zjevně a katastrofálně, jak se to stává často, je vyveden z míry; nemá, jako jeho darebácký kolega, pohotově věrohodnou výmluvu, zdůvodňující, proč kouzlo selhalo, a dříve než je s to nějakou vymyslet, může dostat po hlavě od svých zklamanych a rozhněvaných chlebohárců.

Výsledkem je, že v tomto stadiu společenského vývoje padá nejvyšší moc obvykle do rukou mužů nejsilnější inteligence, ale zcela bezohledných. Kdybychom mohli položit na jednu misku vah zlo, které způsobili svým darebáctvím, a na druhou prospěch plynoucí z jejich vyšší inteligence, patrně bychom shledali, že dobro převažuje nad zlem. Více škod ve světě patrně napáchali na vysokých místech pocitiví hlupáci než inteligentní lumpové. Jakmile chytrý darebák dosáhne výšin své ctižádosti a nemá už žádný další sobecký cíl, může, a to se stává často, dát své schopnosti, své zkušenosti, svou vynalézavost do služeb veřejnosti. Mnozí mužové, kteří byli zcela bez zábran v boji o získání moci, jakmile dosáhli svého cíle, použili této moci ku prospěchu celku, ať už byla založena na bohatství, politické autoritě nebo na čemkoli jiném. Lstivý intrikán, nemilosrdný vítěz na politickém poli, se nakonec může stát moudrým a velkodušným vládcem, za svého života velebeným

a po smrti oplakávaným, obdivovaným a chváleným potomky. Takovými muži, abychom uvedli dva nápadné příklady, byli Julius Caesar a Augustus. Ale hlupák zůstane hlupákem provždy, a čím větší moc má ve svých rukou, tím větší katastrofu patrně způsobí, když jí užije. K největší pohromě v anglických dějinách, k roztržce s Amerikou, by patrně nikdy nedošlo, kdyby Jiří III. nebyl poctivým hlupákem.

Veřejné provozování magie ovlivňuje formování divošské společnosti, neboť vede k soustředování moci v rukou nejschopnějších mužů. Přesunuje rovnováhu moci z mnoha na jednoho, demokracii, či spíše oligarchii stařešin, nahrazuje monarchií; neboť všeobecně vzato divošská společnost není řízena sborem všech dospělých mužů, ale radou starších. Tato změna, bez ohledu na příčiny, jimiž byla vyvolána, a na charakter prvotních panovníků, byla v zásadě velmi prospěšná. Zdá se, že vznik monarchie byl hlavní podmínkou pro vymanění lidstva ze stadia divošství. Žádná lidská bytost není tak spoutaná zvyky a tradicemi jako demokratický divoch; a v důsledku toho není v žádné společenské epoše pokrok tak pomalý a obtížný. Stará představa, že divoch je ze všech lidí nejsvobodnější, je opakem pravdy. Je otrokem, ne snad otrokem viditelného pána, ale minulosti, duchů svých zemřelých předků, kteří ho provázejí od narození až do smrti a vládnou mu železnou rukou. Vytvořili závazný model, nepsaný zákon, jemuž se divoch poddává se slepou bezvýhradnou poslušností. Výjimečně nadaný jedinec má tedy jen velmi malou možnost vyměnit staré zvyky za lepší. Nejschopnější muž je stahován dolů nejslabším a nejhoupějším, který v takové situaci samozřejmě vytváří normu, neboť nemůže jít výš, zatímco ostatní mohou klesat. Tvář takovéto společnosti navenek vyjadřuje uniformní prostřednost, pokud jen vůbec je lidsky možné ve prospěch falešného vnějšího zdání rovnosti potlačit přirozené nerovnosti, existující obrovské rozdíly ve vrozených schopnostech a letoře. Všechno, co pomáhá pozvedat společnost z tohoto nízkého a nehybného stavu věcí, který demagogové a snílkové v pozdější době velebili jako ideální stav, jako Zlatý věk lidstva, všechno, co otvírá dveře talentu a správně rozděluje podíl na moci podle přirozených schopností jednotlivců, to všechno by měl uvítat každý, kdo má na srdci skutečné dobro svých druhů. Jakmile tyto podnětné síly začaly působit – a nikdy je nelze potlačit na věčné časy –, civilizační pokrok nabyl na tempu. Vzestup jednoho muže k nejvyšší moci umožňuje, aby tento muž prosadil během života jedné generace změny, které snad nedokázalo provést mnoho generací předtím; a jestliže to je, jak se často stává, muž mimořádného intelektu a energie, rád se chopí příležitosti. Při rozbíjení řetězu zvyků, které na divochovi tak těžce leží, mohou být užitečné dokonce i tyranovy vrtochy a rozmary. A jakmile přestane být kmen ovládán bázlivými a nejednotnými radami starších a podrobí se vedení jedné silné a rozhodné hlavy, začnou se ho sousedé obávat; kmen se začne vzmáhat a rozšiřovat, a to v raném historickém období často velmi napomáhá společenskému, výrobnímu a intelektuálnímu pokroku. Rozšiřováním své moci, částečně silou zbraní a částečně dobrovolným poddanstvím slabších kmenů, získává společenství brzy bohatství a otroky, může osvobodit některé třídy od věčného boje za holou existenci, a tím poskytuje příležitost věnovat se onomu nezištnému nabyvání vědomostí, které je nejvznešenějším a nejmocnějším nástrojem v boji o zlepšení lidského údělu.

Intelektuální pokrok, který se projevuje růstem umění a vědy a šířením liberálnějších názorů, nemůžeme oddělit od výrobního a ekonomického pokroku, přičemž

tomuto pokroku se dostává mohutných podnětů z výbojů a ovládnutí sousedů. Ne-
ní náhodou, že nejbouřlivější myšlenkový kvas obvykle následoval těsně po vítěz-
ství a že velké dobytelské rasy světa vykonaly zpravidla nejvíce pro pokrok
a rozšíření civilizace tím, že v čase míru hojily rány způsobené válkou. Dokazuje to
příklad Babylónanů, Řeků, Římanů či Arabů v minulosti: a možná že se ještě doži-
jeme podobného vzestupu v Japonsku. A budeme-li sledovat proud historie k jejím
pramenům, shledáme, že není náhodou ani to, že první velké kroky k civilizaci lidé
udělali za despotických a teokratických vlád, jaké byly v Egyptě, Babylónu a Peru,
kde nejvyšší vládce žádal a dostávalo se mu otrocké poslušnosti poddaných v dvojí
podobě, jakožto králi a jakožto bohu. Nepřeháníme patrně, když řekneme, že v one-
rané epoše byl despotismus nejlepším přítelem lidstva a – třebaže to zní paradox-
ně – také svobody. Neboť koneckonců svobody v nejlepším slova smyslu – svobo-
dy myslet vlastní hlavou a formovat vlastní osud – je víc pod vládou toho nejabsol-
utnějšího despotismu, pod vládou utlačovatelské tyranie než ve zdánlivé volnosti
divošského života, kde je osud jednotlivce od kolébky až do hrobu formován
v železném mlýnu zděděných zvyklostí.

A proto veřejné provozování magie jako jedna z cest, po níž dospěli nejschop-
nější mužové k nejvyšší moci, přispělo k osvobození lidstva z otročení tradicím
a pozdvihlo je k volnějšímu, svobodnějšímu životu s širšími horizonty. To není ma-
lá služba lidstvu. A když si dále uvědomíme, že v jiném směru magie razila cestu
vědění, musíme připustit, že způsobilo-li černé umění mnoho zla, bylo také zdrojem
dobrého; a že je-li dítětem omylu, stalo se přesto matkou svobody a pravdy.

Příklady uvedené v minulé kapitole snad postačí pro ilustraci základních prin-
cipů sympatetické magie v obou odvětvích, která jsme nazvali homeopatické a kon-
taktní. Na některých uvedených příkladech jsme viděli, že lidé věří v zásah duchů
a že se pokoušejí získat jejich přízeň modlitbou a obětí. Avšak tyto případy jsou
vcelku ojedinělé; ukazují na magii zabarvenou a smíšenou s náboženstvím. Sympa-
tetická magie ve své čisté, nefalšované podobě vychází z předpokladu, že v přírodě
jedna událost vyplývá nevyhnutelně a neměnně z události jiné, a to bez zásahu ja-
kéhokoliv duchovního nebo osobního činitele. Její základní koncepce je tudíž totož-
ná s koncepcí moderní vědy. V základu celého systému je implicitní víra, avšak ví-
ra skutečná a pevná, v řád a jednotu přírody. Kouzelník nepochybuje, že stejné
příčiny přivodí vždy stejné následky, že vykonání správného obřadu, doprovázené
vhodným zaříkáním, nevyhnutelně povede k požadovanému výsledku, pokud se
ovšem jeho zaklínání nezkříží s mocnějším čarováním jiného kouzelníka, který je
zmaří. Nenaléhá prosbami na žádnou vyšší moc; nedožaduje se přízně nějaké ne-
stálé a vrtošivé bytosti. Nepokořuje se před žádným hrozným božstvem. Jeho moc,
třebaže je v jeho očích veliká, není libovolná a neomezená. Může ji užívat jen tak
dlouho, dokud se řádně podřizuje pravidlům svého umění anebo tomu, co můžeme
nazývat přírodními zákony, jak on je chápe. Zanedbat tato pravidla, porušit tyto zá-
kony třeba jen v maličkosti znamená přivolat na svou hlavu neúspěch, a nešikovný
praktik dokonce sám sebe vystavuje nejvyššímu nebezpečí. Jestliže si kouzelník dělá
nárok na moc nad přírodou, pak je to moc předem konstituovaná, dosahem přísně
vymezená a vykonávaná v souladu se starými zvyklostmi. Vidíme, že mezi magickou
a vědeckou koncepcí světa je těsná analogie. V obou případech se vychází z naprosto
pravidelné a spolehlivé následnosti jevů, určené neměnnými zákony, jejichž půso-
bení lze předpovídat a přesně odhadnout; v přírodě není místo pro prvky rozmaru,
osudu a náhody. Magie i věda otevírají zdánlivě nekonečnou perspektivu možností
tomu, kdo zná příčiny věcí a je s to dosáhnout k tajemným impulsům, které uvádějí
do pohybu obrovský a složitý mechanismus světa. Odtud pramení ta silná přitažli-
vost, kterou působila na lidskou mysl magie stejně jako věda; odtud vycházejí ty
mocné podněty obou ke snahám o vědění. Unaveného hledače, poutníka s bolavými
nohama vábí přes pustiny zklamání z přítomnosti svými nekonečnými přísliby krás-
né budoucnosti. Vyvádějí ho na vrchol vysokánské hory a za temnými mraky
a mlhami, které se válejí u jeho nohou, mu ukazují vidinu nebeského města, města
vzdáleného, ale zářícího nadpozemským leskem, města koupajícího se ve světle snů.

Osudová chyba magie nespočívá v obecném uznávání zákonité následnosti udá-
lostí, ale v naprosto špatné interpretaci podstaty oněch zvláštních zákonů, které tuto
následnost řídí. Když analyzujeme různé případy sympatetické magie, s nimiž jsme
se v přehledu seznámili na předchozích stránkách a které můžeme považovat za
typické, zjistíme, jak jsem již naznačil, že všechny jsou chybnou aplikací jednoho
ze dvou velkých základních zákonů myšlení, totiž asociace představ na základě

podobnosti nebo asociace představ na základě doteku v prostoru a čase. Chybné sdružování podobných představ vytváří homeopatickou nebo imitativní magii; chybné sdružování souvislých představ vytváří magii kontaktní. Principy asociace jsou samy o sobě vynikající, a co více, jsou absolutně podstatné pro fungování lidského myšlení. Užívá-li se jich správně, rodí se z nich věda; užívá-li se jich nesprávně, rodí se z nich magie, magie je nutně nesprávná a neplodná; vždyť kdyby mohla někdy být pravdivá a plodná, nebyla by už magií, ale vědou. Od nejranějších dob se člověk snažil nalézt obecná pravidla, která by mu umožnila změnit přirozený běh věcí v jeho vlastní prospěch, a během tohoto dlouhého hledání dal dohromady velkou zásobu takových zásad; některé z nich mají cenu zlata, jiné jen hlušiny. Pravdivá nebo zlatá pravidla vytvářejí základ aplikované vědy, lidských dovedností; nepravdivá jsou magií.

Je-li tedy magie nejbližší příbuznou vědy, musíme ještě zjistit, jaký je její vztah k náboženství. Ovšem stanovisko, které k tomuto vztahu zaujmeme, bude nezbytně podbarveno názorem, který jsme si utvořili o povaze samotného náboženství; proto se od autora právem očekává, že dříve než se pustí do zkoumání vztahu náboženství k magii, seznámí čtenáře se svou koncepcí náboženství. Není snad na světě jiné otázky, na niž by se názory tak rozcházeły, jako je podstata náboženství, a je zřejmě nemožné stanovit takovou definici, která by uspokojila každého. V moci autora je pouze říci předem jasně, jak chápe náboženství on, a potom důsledně užívat v celé práci tohoto slova ve vymezeném smyslu. Náboženstvím tedy rozumím usmířování nebo nakloňování sil nadřazených člověku, které v očích věřících řídí a ovládají chod přírody a lidského života. Náboženství takto chápáné sestává ze dvou prvků, teoretického a praktického, totiž z víry v existenci sil nadřazených člověku a z pokusu usmířovat je a činit jim potěšení. Důležitější je zřejmě ten první, protože nejprve musíme věřit v existenci božské bytosti, a pak se jí můžeme chtít zalíbit. Dokud však víra není doprovázena praktickou činností, nejde o náboženství, ale o pouhou teologii; řečeno slovy svatého Jakuba „víra, nemá-li skutků, je mrtvá sama v sobě“. Jinými slovy, zbožný je jen takový člověk, který alespoň do určité míry je ve svém chování veden bázní či láskou k bohu. Na druhé straně praktická činnost, která není naplněna zbožnou vírou, také není náboženstvím. Dva lidé se mohou chovat naprosto stejně, a přesto jeden z nich může být zbožný a druhý nikoliv. Jestliže jeden jedná z lásky nebo z bázně boží, je zbožný; a jedná-li druhý z lásky nebo ze strachu před člověkem, je mravný nebo nemravný, podle toho, je-li jeho jednání v souladu nebo v rozporu s obecným dobrem. Proto víra a praxe nebo – v teologickém jazyce – víra a činy jsou pro náboženství stejně důležité a náboženství nemůže existovat bez jednoho ani bez druhého. Není však nutné, aby náboženská praxe přijímala vždy formu rituálu; to znamená, že nemusí vždy sestávat z přinášení obětí, odříkávání modliteb a jiných zjevných obřadů. Jejím cílem je uspokojit božstvo, a je-li božstvo takové, že se raduje z dobročinností, milosrdenství a čistoty víc než z obětí krve, z pění hymnů a kouře kadidel, jeho uctíváči je nepotěší tím, že se mu budou kořit, že na ně budou pět chválu a že budou naplňovat jeho chrámy drahými dary, ale tím, že budou čistší, milosrdnější a dobrotivější a tak budou napodobovat, pokud to lidská slabost dovoluje, dokonalost božské povahy. A právě tuto etickou stránku náboženství hebrejští proroci, inspirovaní vznešeným ideálem boží dobroty a svatosti, neúnavně vštěpovali věřícím. Tak Micheáš říká:

„Ukázalo se ti, člověče, co je dobré a co Hospodin žádá od tebe: konat spravedlnost a milovat milosrdenství a kráčet pokorně za svým bohem.“ A později ona síla, díky které křesťanství dobylo světa, vycházela do značné míry ze stejné vznešeného chápání mravní přirozenosti boží a z povinnosti uložené člověku, aby se jí přizpůsobil. „Nábožnost čistá a neposkvrněná,“ říká svatý Jakub, „před Bohem a Otcem jest toto: navštěvovati sirotky i vdovy v soužení jejich a zachovávat se neposkvrněným od tohoto světa.“

Jestliže však náboženství zahrnuje jednak víru v nadlidské bytosti, které řídí svět, jednak úsilí získat si jejich přízeň, pak zjevně předpokládá, že chod přírody je do jisté míry pružný či proměnlivý a že můžeme přesvědčit nebo přimět mocné bytosti, které jej řídí, aby zasáhly v náš prospěch a odvedly proud událostí z řečiště, kterým by jinak plynul. Tato víra v pružnost a proměnlivost přírody, která je vlastní náboženství, je v přímém rozporu se zásadami jak magie, tak vědy, protože obě předpokládají, že běh přírody je přesně daný a ve svém působení neměnný a že na této dráze nic nezmění přesvědčování ani prosby, výhrůžky ani zastrašování. Rozdíl mezi těmito dvěma rozpornými hledisky na vesmír tkví v jejich odpovědi na stěžejní otázku: jsou síly, které ovládají svět, vědomé a osobní, nebo nevědomé a neosobní? Náboženství jako snaha získávat nadlidské síly na svou stranu je spojeno s první z obou alternativ. Každé takové získávání totiž předpokládá, že usmířovaná bytost je vědomým a osobním činitelem, že její chování není předem dáno a že ji lze přimět obratným poukazováním na její zájmy, chutě nebo city, aby toto chování v kýženém směru změnila. Lidé se nepokoušejí přemlouvat věci, které považují za neodůševnělé, ani osoby, o jejichž chování je známo, že je v dané situaci vždy s absolutní jistotou předem určeno. Náboženství, pokud vychází z toho, že svět je řízen vědomými činiteli, jež lze od jejich záměru odvrátit přesvědčováním, je v zásadním rozporu s magií stejně tak jako s vědou, protože ty obě trvají na tom, že běh přírody je determinován, a to nikoli vášněmi či rozmarem osobních bytostí, ale vlivem neměnných zákonů, které působí mechanicky. V magii je tento předpoklad pouze implikován, avšak ve vědě je výslovně stanoven. Je pravda, že magie se často zabývá duchy, kteří jsou osobními činiteli toho druhu, s nimiž počítá náboženství; avšak kdykoliv tak magie činí způsobem jí vlastním, nakládá s nimi stejně tak jako s neodůševněnými činiteli, to znamená, že je omezuje nebo přinucuje, ale nepokouší se získat je na svou stranu, jako by to dělalo náboženství. Magie totiž předpokládá, že všechny zosobněné bytosti, ať už lidské nebo božské, jsou v poslední instanci podřízené těm neosobním silám, které ovládají všechny věci, které však může využít ke svému prospěchu každý, kdo ví, jak je pomocí vhodných obřadů a zaříkání ovládat. Například ve starém Egyptě kouzelníci tvrdili, že jsou s to donutit i nejvyšší bohy, aby plnili jejich příkazy, a v případě neposlušnosti jim skutečně hrozili zničením. Někdy kouzelník prostě vyhrožoval, že rozmetá Osíridovy kosti nebo prozradí jeho posvátnou legendu, jestliže ho bůh neposlechne, ovšem nikdy nezašel tak daleko. A podobně ještě dnes je v Indii sama velká hinduistická trojice Brahma, Višnu a Šiva podřízena kouzelníkům, kteří mají díky svým zaříkadlům takovou nadvládu nad nejmocnějšími božstvy, že ta jsou nucena dole na zemi nebo nahoře v nebi pokorně vykonávat příkazy, které se jejich pánům kouzelníkům zlíbí pronést. V celé Indii je běžné přísloví: „Celý svět je podřízen bohům; bohové jsou podřízeni zaříkadlům (mantrám); zaříkání bráhmanům; proto jsou bráhmani našimi bohy.“

Tento základní konflikt mezi zásadami magie a náboženství dostatečně vysvětluje nesmiřitelné nepřátelství, jímž v dějinách kněz často stíhal kouzelníka. Kouzelníkova nadutá soběstačnost, jeho arogantní chování vůči vyšším silám a jeho nestoudný nárok na moc, která přísluší jim, to vše muselo pobuřovat kněze, jehož bázní a úctou naplněnému pojmání božského majestátu a jehož ponížené pokoře se musely takové nároky a takové chování jevit jako bezbožné a svatokrádežné uchvácení privilegií, která patří pouze bohu. Někdy mohly na vyhrocení knězova nepřátelství působit i nižší motivy. Prohlašoval, že je pravým prostředníkem, skutečným vyjednavacem mezi bohem a člověkem, a jistě se tedy konkurující praktik, který kázal jistější a snadnější cestu ke štěstí, než je nerovná a kluzká stezka božské přízně, často dotýkal jeho zájmů a citů.

A přece se zdá, že tento antagonismus, který tak dobře známe, je v dějinách náboženství poměrně pozdním jevem. Na dřívějším stupni se funkce kněze a kouzelníka často spojovaly nebo snad, přesněji řečeno, nebyly dosud oddělené. Aby člověk dosáhl svého cíle, snažil se získat přízeň bohů nebo duchů modlitbou a obětí, a zároveň se uchýloval k obřadům a zaklínáním, které, jak doufal, mu přinesou kýžený výsledek samy, bez pomoci boha nebo dábla. Zkrátka vykonával náboženské a magické obřady současně; pronášel modlitby a zaříkání téměř jedním dechem a nevěděl nebo se nestaral o teoretickou nedůslednost svého chování, pokud tak či onak dosáhl toho, co chtěl. S příklady takového spojení či změní magie a náboženství jsme se už setkali v praktikách Melanésanů a jiných národů.

Stejně prolnutí magie a náboženství se zachovalo u národů, které dosáhly vyšších stupňů kultury. Bylo široce rozšířeno ve staré Indii a ve starověkém Egyptě a rozhodně dodnes docela nevymizelo z evropského venkova. O staré Indii napsal jeden vynikající sanskritista, že „obětní rituál v nejranějším období, o kterém máme podrobné informace, je prostoupen praktikami, které dýchají duchem nejprimitivnější magie“.¹ Profesor Maspero mluví o důležitosti magie na Východě a zvláště v Egyptě a poznamenává, že „bychom neměli spojovat slovo magie s degradující představou, kterou téměř nevyhnutelně vyvolává v mysli moderního člověka. Starověká magie byla skutečným základem náboženství. Věřící, který si přál dosáhnout nějaké přízně od svého boha, neměl naději na úspěch, pokud božstvo nedostal do své moci, a toho mohl dosáhnout pouze pomocí určitých obřadů, obětí, modliteb a zpěvů, které bůh sám zjevil a které ho zavazovaly učinit to, oč byl žádán“.²

V moderní Evropě bují mezi nevědomými třídami stejné změtení představ, stejná směsice náboženství a magie v nejrůznějších podobách. Tak máme doloženo, že ve Francii „většina rolníků ještě věří, že kněz vládne tajemnou a neodolatelnou silou nad živly. Odřikáním určitých modliteb, které zná a které má právo pronášet jen on sám a za jejichž pronesení musí ostatně žádat dodatečně o rozehřesnění, může v případě hrozícího nebezpečí na okamžik zastavit nebo odvrátit působení věčných zákonů fyzického světa. Poroučí větrům, bouřím, krupobití a deštům, které jsou poslušny jeho vůli. I oheň je mu podřízen a plameny požáru na jeho slovo uhasnou“.³ Francouzští rolníci například byli a dodnes patrně jsou stále ještě přesvěd-

¹ H. Oldenberg, Die Religion des Veda. Berlin 1894. Str. 59.

² G. Maspero, Etudes de mythologie et d'archéologie égyptiennes, I. Paříž 1893. Str. 106.

³ J. Lecoq, Esquisses du Bocage Normand, II. Condé-sur-Noireau 1883-7. Str. 78.

čení, že kněží pomocí jistých zvláštních obřadů mohou celebrovat mši Ducha svatého, jejíž účinnost je tak zázračná, že se nikdy nesetkala s odporem božské vůle. Bůh byl přinucen poskytnout vše, o co byl touto cestou požádán, byť i šlo o unáhlenou a nevhodnou žádost. V myslích těch, kteří se ocitli v některé z velkých životních zkoušek a snažili se tímto neobyčejným prostředkem vzít království nebeské útokem, nebyla s tímto obřadem spojená představa bezbožnosti nebo rouhačství. Světští kněží obyčejně odmítali sloužit mši Ducha svatého, avšak o mniších, a zvláště kapucínských fráterech, se říkalo, že po jistém váhání vyhoví naléhání strachujících se a postižených. Zdá se, že metoda donucování, kterou, jak věří katolické rolnictvo, používá kněz vůči božstvu, je přesnou obdobou moci, kterou staří Egypťané připisovali svým kouzelníkům. Anebo vezmeme jiný příklad: v mnoha provensálských vesnicích se knězi ještě připisuje schopnost odvracet bouře. Takové pověsti nepoživá každý kněz; a v některých vesnicích, když se mají měnit pastýři, snaží se farníci dozvědět, zda má nový farář onu moc, kterou nazývají *pouder*. Při prvním příznaku silné bouřky jej pozvou, aby zaříkal hrozící mračna, a podrobí jej tak zkoušce; když výsledek odpovídá jejich nadějím, má nový pastýř zajištěnou sympatii a úctu svého stáda. V některých farnostech, kde měl kaplan v tomto ohledu lepší pověst než jeho představený, došlo ve vztazích mezi oběma k takovému napětí, že biskup musel představeného přeložit do jiné prebendy. Gaskoňští rolníci zase věří, že když se špatní lidé chtějí pomstít svým nepřátelům, přimějí někdy kněze, aby sloužil mši zvanou mše *svatého Sécairea*. Tuto mši zná jen málo kněží a tři čtvrtiny těch, kteří ji znají, by ji nesloužili z lásky ani pro peníze. Tento strašný obřad se odváží sloužit pouze zkažení kněží, a můžete být ujištěni, že v den posledního soudu z toho budou muset skládat účty. Rozhřesnění jim nemůže udělit žádný vikář ani biskup, ba ani arcibiskup v Auch. Toto právo náleží jenom papežovi v Římě. Mše *svatého Sécairea* se může sloužit jen ve zříceném nebo opuštěném kostele, kde poletují a houkají sovy, kde se za soumraku probouzejí netopýři, kde nocují cikáni a kde se pod znesvěceným oltářem schovávají ropuchy. Tam přichází za noci špatný kněz se svou nevěstkou; při prvním úderu jedenácté začne mumlat mši pozpátku, a končí, právě když hodiny odbíjejí půlnoc. Jeho milenka mu ministruje. Hostie, kterou žehná, je černá a má tři růžky; kněz nežehná víno, ale místo něho pije vodu ze studny, do které bylo hozeno tělo nekřtěňátka. Dělá sice znamení kříže, avšak na zemi a levou nohou. A dělá ještě mnoho jiných věcí, kterým by nemohl žádný dobrý křesťan přihlížet, aby nebyl po zbytek svého života raněn slepotou, hluchotou a němotou. Avšak člověk, kvůli němuž se mše slouží, pomalu chřadne, a nikdo nemůže říci, co mu je; ani lékaři nic nezможou. Nevědí, že pomalu umírá na následky mše *svatého Sécairea*.¹

Ačkoliv tedy zjišťujeme, že magie v různých podobách a v různých zemích splývala a mísila se s náboženstvím, jsou určité důvody k domněnce, že tomu tak původně nebylo; že byla doba, kdy člověk toužící uspokojit taková přání, která přesahují bezprostřední zvířecí touhy, důvěřoval pouze magii. Především úvaha o základních pojmech magie a náboženství nás může vést k domněnce, že v dějinách lidstva je magie starší než náboženství. Viděli jsme, že na jedné straně magie je pouhou mylnou aplikací nejjednodušších a nezákladnějších myšlenkových pochodů, a to

¹ J. F. Bladé, Quatorze superstitions populaires de la Gascogne. Agen 1883. Str. 16 ad.

asociace představ na základě podobnosti nebo doteku; a na druhé straně náboženství předpokládá, že za viditelnou clonou přírody působí vědomí či osobní činitelé, nadřazení člověku. Představa osobních činitelů je samozřejmě mnohem složitější než jednoduché vnímání doteku nebo podobnosti představ; a teorie, která předpokládá, že běh přírody je určován vědomými činiteli, je neproniknutelnější a tajemnější a k jejímu pochopení je třeba mnohem vyššího stupně inteligence a schopnosti uvažovat než názor, že věci po sobě následují prostě proto, že došlo k jejich doteku nebo že si jsou podobné. Vždyť i zvířata spojují představy věcí, které jsou si podobné nebo které se v jejich zkušenosti udály společně; a kdyby to nedělala, nedožila by se příštího dne. Našel se snad někdo, kdo by připisoval zvířatům víru v přírodní říši ovládanou množstvím neviditelných zvířat nebo jedním obrovským a ohromně silným zvířetem za scénou? Snad nebudeme vůči zvířatům nespravedliví, když řekneme, že čest tvůrce takovéto teorie musíme ponechat lidskému rozumu. Jestliže tedy magie byla odvozena přímo ze základních myšlenkových pochodů, a v podstatě byla chybou, již se lidská mysl dopouští téměř spontánně, zatímco náboženství spočívá na představách, jichž by těžko dokázala dosáhnout pouhá zvířecí inteligence, pak je pravděpodobné, že se magie objevila ve vývoji lidského rodu před náboženstvím a že se člověk pokusil podřídit přírodu svým přáním pomocí pouhé síly zařikání a zaklínadel dříve, než se snažil pohnout a obměkčit vzdálené, náladové či popudlivé božstvo mírnou lichotnou modlitbou a obětí.

Jestliže nacházíme na nejnižším nám známém stupni lidské společnosti tak nápadně přítomnou magii a tak nápadně nepřítomné náboženství, můžeme se rozumně domnívat, že civilizované rasy světa v některém období své historie prošly stejnou intelektuální fází, že se pokoušely přimět velké síly přírody, aby jim byly po vůli, dříve než je napadlo ucházet se o jejich přízeň obětmi a modlitbou; zkrátka, že tak jako v historii materiální kultury lidstvo všude prošlo dobou kamennou, tak v dějinách duchovní kultury prošlo dobou magie. Máme důvody domnívat se, že tomu tak bylo. Když přehlédneme existující lidská plemena od Grónska po Ohňovou zemi nebo od Skotska po Singapur, vidíme, že se od sebe liší velkou pestrostí náboženství, ale tyto rozdíly neodpovídají jen širokému dělení rasovému, zasahují hlouběji, do drobnějších sfér států a společenství, ba člení města, vesnice a dokonce rodiny, takže tvář společnosti je všude ve světě popraskaná a zvrásnělá, rozrytá a zbrázděná trhlinami, štěrbinami a zejícími puklinami, které se rozevřely pod dezintegrujícím vlivem náboženského rozkolu. Když však pronikneme za tyto rozdíly, které postihují hlavně inteligentní a přemýšlivou část společnosti, shledáme, že se pod nimi nachází v pevné vrstvě názorová shoda otupělých, slabých, nevědomých a pověřivých, kteří bohužel tvoří převážnou většinu lidstva. Jedním z velkých úspěchů 19. století bylo, že podniklo sondy do této spodní myšlenkové vrstvy v mnoha částech světa a tak objevilo v podstatě její univerzální identitu. Máme ji pod nohama – a ne příliš hluboko – v Evropě a vyráží na povrch v srdci australské divočiny a všude tam, kde ji příchod civilizace dosud nezatlačil pod povrch. Touto univerzální vírou, tímto skutečně katolickým vyznáním je přesvědčení o účinnosti magie. Zatímco se náboženské systémy od sebe liší nejen v různých zemích, ale i v jedné zemi v různých dobách, systém sympatetické magie zůstává všude a ve všech dobách v podstatě stejný, jak ve svých principech, tak v praxi. Mezi nevzdělanými a pověřivými vrstvami moderní Evropy má magie stejnou podobu, jakou měla před

tisíci lety v Egyptě a v Indii a jakou má dosud mezi nejprimitivnějšími divochy, kteří přežili v nejdlehlších koutech světa do dnešní doby. Kdyby spočívala zkouška pravdy v počtu rukou zvednutých při hlasování nebo v sečítání hlav, pak by se systém magie mohl mnohem větším právem než katolická církev dovolávat pyšného mota „*Quod semper, quod ubique, quod ab omnibus*“ jako jistého a spolehlivého vysvědčení vlastní neomylnosti.

Není naším úkolem, abychom zde uvažovali o tom, jaký význam má trvalá existence té pevné vrstvy divoštství pod povrchem společností, nedotčeného povrchovými změnami náboženství a kultury, pro budoucnost lidstva. Nestranný pozorovatel, kterého studium přivedlo k prověření jeho hlubin, je musí hodnotit jako stálou hrozbu civilizaci. Jako bychom se pohybovali po tenké skořápce, jež se může v každém okamžiku rozestoupit působením podzemních sil, které dřímají vespod. Čas od času k nám z podzemí dolehne duté dunění, anebo plamen, který náhle vyšlehně do vzduchu, nám prozradí něco z toho, co se děje pod našima nohama. Tu a tam je osvícený svět ohromen odstavcem v novinách, kde se píše, že ve Skotsku byl nalezen obraz celý propíchaný špendlíky, jehož smyslem bylo připravit o život neoblíbeného zemana nebo kněze; že v Irsku byla jakási žena pomalu upečena k smrti jako čarodějnice; anebo že v Rusku bylo zabito nějaké děvče a rozsekáno na kousky, aby bylo možno zhotovit svíčky z lidského morku, které mají udělat zloděje při půlnoční výpravě neviditelné. Převládá-li nakonec ony vlivy, které pracují pro další pokrok, nebo ty, které hrozí zničit to, co bylo už vykonáno, ukáže-li se jako silnější hnací energie menšiny, která by nás vynesla do větších výšek, nebo mrtvá váha většiny lidstva, která by nás naopak uvrhla do větších hlubin, to jsou otázky spíše pro mudrce, moralistu nebo státníka, jehož orlí zrak se upírá do budoucnosti, než pro skromného badatele v přítomnosti a minulosti. Nás zde zajímá pouze otázka, jak dalece jednotná, univerzální a vytrvalá víra v magii, ve srovnání s nekonečnou různorodostí a měnícím se charakterem náboženských věr, opravňuje předpoklad, že magie představuje primitivnější a ranější fázi lidského myšlení, již prošly nebo ještě procházejí všechny lidské rasy na své cestě k náboženství a vědě.

Jestliže tedy věku náboženství, jak si troufám soudit, všude předcházela věk magie, je přirozené, že bychom rádi věděli, jaké důvody vedly lidstvo, nebo spíše jeho část, k tomu, aby se vzdalo magie jako principu víry i praxe a uchýlilo se místo toho k náboženství. Když se zamyslíme nad množstvím, různorodostí a složitostí faktů, které je třeba vysvětlit, a nad kusostí informací, které máme k dispozici, bez váhání uznáme, že lze těžko najít plné a uspokojující řešení tak hlubokého problému a že na dnešním stupni našeho vědění se můžeme odvážit nanejvýš vyslovit více nebo méně přijatelnou domněnku. S nutnou rezervou bych řekl, že pozvolné poznávání inherentní nepravdivosti a neplodnosti magie přimělo přemýšlivější část lidstva k hledání pravdivější teorie přírody a plodnější metody k využití jejích zdrojů. Bystřejší hlavy musely časem pochopit, že magické obřady a zařikání nemají ve skutečnosti žádný vliv na výsledky, které měly vyvolat, jak tomu ještě většina jejich prostších vrstevníků věřila. Tento velký objev neúčinnosti magie musel přivodit radikální, byť i patrně pomalou revoluci v myslích těch, kdo byli schopni jej učinit. Znamenal totiž, že si lidé poprvé přiznali svou neschopnost ovládat podle libosti jisté přírodní síly, které byly v jejich představách do té doby úplně v jejich moci. Bylo to přiznání lidské nevědomosti a slabosti. Člověk poznal, že to, co považoval za pří-

činy, příčinami nebylo a že všechno jeho úsilí využívat těchto imaginárních příčin bylo marné. Darma se lopotil, darma mrhal svým zvidavým důvtipem. Tahal za šňůrky, k nimž nebylo nic připevněno. Domníval se, že kráčí přímo k cíli, zatímco ve skutečnosti chodil kolem dokola. Ne, že by se nedostavovaly výsledky, které se tak houževnatě snažil vyvolat; přicházely, ale ne jako výsledek jeho snažení. Déšť nadále kropil vyprahlou půdu; slunce stále konalo svou denní a měsíc svou noční pouť po obloze; v tichém sledu ročních období se země dále nořila do světla a stínu, do mraků a sluneční záře; lidé se stále rodili k práci a soužení a po krátkém pobytu zde se opět shromažďovali v dlouhém domě na onom světě u svých otců. Všechno se skutečně odehrávalo jako dosud, ale tomu, komu spadly z očí staré šupiny, se všechno zdálo jiné. Napříště se už nemohl těšit iluzí, že právě on udržuje zemi a nebesa v chodu, že by se přestaly točit, kdyby snad spustil svou slabou ruku z kormidla. Ve smrti svých přátel či nepřátel neviděl už důkaz neodolatelné síly svých nebo nepřátelských zaříkání; teď už věděl, že jeho přátelé stejně jako nepřátelé podlehli mocnější síle, než jakou vládl on sám, že se podrobili osudu, nad nímž nemá žádné moci.

Když byl náš dávný filozof takto odríznut od svých starých kotevních lan a ponechán napospas rozbouřenému moři pochyb a nejistoty, jeho někdejší šťastná důvěra v sebe a ve vlastní síly byla hrubě otržena; musel projít těžkým rozčarováním a zmatkem, než dospěl po bouřlivé cestě do klidného přístavu a zakotvil v novém systému víry a praxe, která, jak se zdálo, nabízela odpověď na doléhající pochyby a určitou, i když nejistou náhradu za vládu nad přírodou, jíž se tak neochotně vzdal. Jestliže velký svět jde dál svou cestou bez jeho pomoci, či bez pomoci jeho druhů, zřejmě musí tedy existovat jiné bytosti, jemu podobné, avšak mnohem silnější, které samy neviděné řídí chod světa a vyvolávají všechen ten různorodý sled událostí, který, jak dosud věřil, měl být dílem jeho čarování. Začal tedy věřit, že ne on, ale tyto bytosti přikazují bouřlivému větru, aby vanul, aby se rozžihal blesk a aby duněl hrom; ony položily základ pevné zemi a nasadily nepokojnému moři pouta, které nemůže rozbít, ony dodávají jasu všem nádherným světlům nebes, sytí ptactvo nebeské a nadhánějí šelmám po poušti jejich kořist; ony kážou úrodné zemi, aby rodila v hojnosti, vysokým horám, aby se zahalily do lesnatého pláště, zurčícím pramenům, aby tryskaly pod skalami a stékaly dolů do údolí, a šťavnatým pastvinám, aby se zelenaly u klidných vod; ony vdechly život člověku, nebo jej vydaly zkáze hladem, nemocí či válkou. K těmto mocným bytostem, stopy jejichž díla nacházel ve všech oslnivých a rozmanitých dívech přírody, se nyní obracel člověk, pokorně přiznávající svou závislost na jejich neviditelné moci, a prosil je, aby jej ve svém milosrdenství obdařily vším dobrým, chránily jej před nástrahami a nebezpečnostvými, která na člověka za smrtelného života číhají na všech stranách; a konečně aby odnesly jeho nesmrtelnou duši, osvobozenou od břemene těla, do jiného, šťastnějšího světa, mimo dosah utrpení a žalu, kde by navždy spočinul se svými bohy a s dušemi dobrých lidí v radovánkách a štěstí.

Takto nebo podobně vykonaly patrně přemýšlivější lidé velkou cestu od magie k náboženství. Ale ani v jejich nitru nedošlo asi k této změně náhle; pravděpodobně postupovala velmi pomalu a její více či méně dokonalé uskutečnění si vyžádalo celé věky. Neboť člověk si nemohl uvědomit naráz, že není v jeho moci ovlivnit ve velkém měřítku běh přírody; k tomuto poznání došel postupně, nemohl ztratit celé

své pomyslné panství jedním rázem. Krok za krokem byl vytlačován ze svého pyšného postavení; píd za pídí s povzdechem vyklízel půdu, kterou kdysi považoval za svou. Jednou to byl vítr, podruhé déšť, jednou sluneční svit a pak zase bouře, a pokaždé si musel přiznat, že není s to ovládnout je svou vůlí; jedna oblast přírody za druhou se vymaňovala z jeho moci, až se to, co se kdysi zdálo být jeho královstvím, začalo scvrkávat ve vězení; na člověka musel stále hlouběji a hlouběji působit pocit vlastní nemohoucnosti a moci neviditelných bytostí, jimiž, jak věřil, je obklopen. A tak náboženství, které začínalo jako nepatrné a dílčí uznání sil nadřazených člověku, se s narůstáním vědomostí mění až k přiznání úplné a absolutní závislosti člověka na božském principu; jeho někdejší svoboda jednání ustoupila nejhlubší pokoře před tajemnými silami neviditelného, a nejvyšší ctností člověka je podřídit svou vůli jejich: *In la sua voluntate è nostra pace*. Avšak toto prohlubující se náboženské cítění, toto dokonalejší podřizování se božské vůli ve všech věcech je dostupné pouze lidem s vyšší inteligencí, s dostatečně širokým rozhledem, aby mohli pochopit velikost všehomíra a malost člověka. Malí duchové nemohou porozumět velkým myšlenkám; jejich omezenému chápání a jejich krátkozrakému pohledu se nezdá nic skutečně větší a důležitější, než jsou sami. Takové mozky zřídka kdy dospívají k náboženství. Ve skutečnosti je moudřejší přivesti k tomu, že navenek souhlasí s náboženskými poučkami a k slovnímu vyznávání článků víry; avšak v srdci lpí na svých starých magických pověrách, které náboženství nemusí schvalovat nebo je může i zakazovat, které však nemůže odstranit, dokud tkvějí svými kořeny hluboko v myšlení a povaze velké většiny lidstva.

Čtenář může být v pokušení zeptat se, čím to, že inteligentní lidé nepřišli dávno na to, že magie je podvod. Jak mohli stále chovat naděje, které byly vždy znovu zklamávány. S jakými pocity setrvali ve hře věkovitých frašek, které k ničemu nevedly, a mumlali velebné hatlaniny, které nepřinášely žádný výsledek? Proč lpěli na vírách, které byly v tak zjevném rozporu se zkušeností? Jak si troufali opakovat pokusy, které tak často zklamaly? Na to můžeme odpovědět, že nebylo zdaleka tak snadné klam odhalit, že nezdár nebyl tak zřejmý, protože v mnoha nebo snad ve většině případů kýžený výsledek skutečně následoval dříve nebo později po vykonání obřadu, který jej měl vyvolat; a bylo třeba mimořádně bystrého mozku, aby pochopil, že ani v těchto případech nemusel být rituál nezbytně příčinou výsledku. Po obřadu, který má přivolat vítr nebo déšť, či způsobit smrt nepříteli, dojde vždycky, ať už dříve nebo později, k oné události, kterou měl způsobit; odpusťme tedy primitivnímu člověku, že událost považuje za přímý výsledek obřadu a za nejlepší důkaz jeho účinnosti. A podobně se bude zdát, že obřady, které se konají ráno a mají probudit slunce, stejně jako jarní obřady, které mají probudit dřímající přírodu ze zimního spánku, jsou vždy korunovány úspěchem, alespoň v mírných pásmech; neboť v těchto krajinách rozsvěcuje slunce každé ráno na východě svou zlatou lampu a rok co rok se jarní země znovu pokrývá bohatým pláštěm zeleně. Proto se mohl praktický divoch se svými konzervativními instinkty stavět hluchým k hnidopišským připomínkám teoretického pochybovače, filozofického radikála, který si troufal naznačovat, že východ slunce či příchod jara by nemusel nakonec být přímým důsledkem pečlivého vykonávání jistých každodenních nebo každoročních obřadů a že slunce bude patrně dále vycházet a stromy budou kvést, i když se náhodou obřady po nějakou dobu nevykonají, anebo se dokonce vůbec přestanou provádět. Takové-

to skeptické pochyby přirozeně s opovržením a nevolí zamítne jako nicotné úvahy, které podvracejí víru a zjevně jsou v rozporu se zkušeností. „Může být něco jasnějšího,“ řekl by patrně, „než to, že když já rozsvítím na zemi dvoukřejcarovou svíčku, rozžehne slunce na nebi svůj velký oheň? Rád bych věděl, jestli stromy, když já si obléknu na jaře své zelené šaty, neučiní potom totéž? Tato fakta jsou každému zřejmá a já na nich trvám. Jsem prostý praktický člověk, a ne jeden z vás, teoretiků, hnidopichů a překrucovatelů logiky. Teorie, spekulace a podobné věci mohou být svým způsobem dobré, a nemám nic proti tomu, abyste si jich užili, ovšem pod podmínkou, že je nebudete uvádět do praxe. Mně ale dovoluňte, abych se držel faktů; pak vím, na čem jsem.“ Mylnost této argumentace je nám zřejmá, protože se zabývá fakty, o nichž jsme si už dávno udělali názor. Avšak použijme argumentu stejného kalibru na představy, které jsou dosud sporné, a je otázka, jestli by je britské obecnstvo neschvalovalo jako správné a nepovažovalo řečníka, který je užil, za spolehlivého – ne sice skvělého a okázalého, avšak naprosto rozumného a zásadového. Jestliže taková argumentace najde své zastánce mezi námi, můžeme se divit, že se s ní nemohli tak dlouho vypořádat divoši?

1. Veřejný kouzelník

Čtenář si možná vzpomene, že jsme se do labyrintu magie ponořili úvahou o dvou rozdílných typech člověka-boha. A to je ta nit, která vedla naše nejisté kroky bludištěm a nakonec nás vyvedla na výšinu, odkud se po chvíli odpočinku můžeme ohlédnout zpět po cestě, kterou jsme prošli, a podívat se kupředu na cestu ještě delší a strmější, cestu, která nás teprve čeká.

Předchozí úvahy nám umožňují rozeznávat dva typy lidských bohů, a to náboženského člověka-boha a kouzelnického člověka-boha. V prvním případě předpokládáme, že jde o bytost řádu odlišného od člověka a člověku nadřazenou, která se vtěluje na delší či kratší dobu do lidského těla; svou nadlidskou moc a vědění projevuje konáním zázraků a proroctvími prostřednictvím tělesné schránky, kterou poctila svou přítomností. Tuto bytost lze příhodně nazvat vdechnutým nebo vtěleným typem člověka-boha. Lidské tělo je tu pouze křehkou pozemskou nádobou, naplněnou božským a nesmrtelným duchem. Naproti tomu je člověk-bůh magického typu právě jen člověkem, který má v neobvykle velké míře schopnosti, jaké si v menším rozsahu připisuje většina jeho druhů; neboť v primitivní společnosti není takřka člověka, který by nefušoval do magie. V prvním případě tedy člověk-bůh vdechnutého typu odvozuje svou božskost od božstva, které se snížilo k tomu, že ukrylo svou nebeskou zář za těžkopádnou maskou pozemského ražení; v druhém případě člověk-bůh magického typu čerpá svou mimořádnou moc z určitého fyzického sepětí s přírodou. Není pouze schránkou božského ducha. Celá jeho bytost, tělo i duše, je tak citlivě sladěna s harmonií světa, že již dotek jeho ruky či otočení hlavy může vyvolat prudký záchvěv v uspořádání věcí všehomíra; a obráceně jeho božský organismus je pronikavě senzitivní na tak nepatrné změny prostředí, jaké by se normálního smrtelníka vůbec nedotkly. Ale bez ohledu na to, jak ostrou dělící čáru mezi těmito dvěma typy člověka-boha vedeme v teorii, v praxi na ni narazíme zřídka a já na ní v dalším textu nebudu tvrdošíjně lpět.

Viděli jsme, že magické umění může být v praxi použito ku prospěchu jednotlivců nebo celého společenství a že podle toho, zda slouží jednomu nebo druhému, je nazýváme magií soukromou nebo veřejnou. Jak jsem už řekl, veřejný kouzelník zaujímá velice vlivné postavení, z něhož, je-li to muž obezřetný a schopný, může postupovat krok za krokem až do hodnosti náčelníka nebo krále. A tak nás průzkum veřejné magie přivádí k pochopení královského stavu rané doby, protože v divošské a barbarské společnosti zřejmě mnoho náčelníků a králů vděčí za svou autoritu do značné míry své pověsti kouzelníků.

Mezi obecně prospěšnými úkoly, jež má kouzelník, je nejdůležitější přiměřené zajištění potravin. Příklady, které uvádím na předchozích stránkách, dokazují, že všichni dodavatelé potravy – lovci, rybáři, rolníci – se při výkonu svého povolání vesměs utíkají k magickým praktikám; činí tak ale jako soukromé osoby pro užitek

svůj a svých rodin, a ne jako veřejní činitelé, kteří jednají v zájmu všeho lidu. Něco jiného je, neprovádějí-li obřady sami lovci, rybáři či rolníci, ale když je v jejich zájmu konají kouzelníci z povolání. V primitivní společnosti, kde je pravidlem, že všichni dělají totéž a kde ještě nezačalo dělení komunity na různé třídy pracujících, je každý člověk víceméně sám sobě kouzelníkem; provozuje čary a zaklínání pro vlastní dobro a ke škodě svých nepřátel. Byl to velký krok kupředu, když se ustavila třída kouzelníků; jinými slovy řečeno, když byl vyčleněn určitý počet mužů speciálně proto, aby svou obratností sloužili celé komunitě, ať už šlo o léčení nemocí, předvídní budoucnosti, ovlivňování počasí nebo jinou všeobecně užitečnou záležitost. Neúčinnost prostředků, kterých většina těchto praktiků používala k dosažení cílů, by neměla zastřít obrovský význam samotné instituce. Tady máme – alespoň na vyšším stupni divošství – sbor mužů oproštěných od nutnosti obstarávat si živobytí těžkou manuální prací, kteří mohou provádět výzkumy tajemných cest přírody, ba dokonce se to od nich očekává a jsou k tomu nabádáni. Ve vlastním zájmu a zároveň v rámci svých povinností mají znát více, než znají jejich druzi, mají se obeznámit se vším, co může člověku pomoci v jeho úporném boji s přírodou, se vším, co může zmírnit jeho utrpení a prodloužit jeho život. Vlastnosti léků a nerostů, příčiny deště a sucha, hromu a blesku, střídání ročních období, měsíční fáze, každodenní a každoroční pouť slunce, pohyb hvězd, tajemství života a tajemství smrti, všechny tyto věci musely vyvolávat zvědavost těchto raných filozofů a povzbuzovat je, aby hledali řešení problémů, jež se určitě dostávaly do středu jejich pozornosti veskrze praktickým způsobem, totiž neodbytnými požadavky jejich klientů, kteří od nich očekávali, nejen že velkému dění přírody porozumějí, ale že je také dokážou ve prospěch člověka ovládnout. Těžko se mohli vyhnout tomu, že se tyto jejich první pokusy zdaleka mýjely cíle. Pomalý a nikdy nekončící proces přibližování se pravdě spočívá ve věčném vytváření a prověřování hypotéz, v přijímání těch, které, jak se zdá v dané době, odpovídají faktům, a v zavrhování jiných. Názor, který má divošský kouzelník na podmíněnost v přírodě, nám připadá očividně mylný a absurdní; ale v tehdejší době to byly oprávněné hypotézy, třebaže neobstály ve zkoušce času. Výsměch a hana by neměly padnout na hlavu těch, kdo tyto primitivní teorie vymysleli, ale těch, kdo se jich tvrdošíjně drží ještě poté, co bylo předloženo něco lepšího. Ještě žádný člověk neměl nikdy silnější pohnutku pro hledání pravdy než tito divoští kouzelníci. Bylo třeba zachovat alespoň zdání vědění; jediná odhalená chyba je mohla stát život. Nepochybně je to vedlo k páchání podvodů, které měly zakrýt jejich neznalost; ale zároveň je to nejsilněji povzbuzovalo k tomu, aby předstírané vědomosti nahrazovali skutečnými znalostmi, protože když chce člověk budít dojem, že všechno zná, je daleko nejlepším způsobem to skutečně znát.

Ačkoliv právem odmítáme přemrštěné nároky kouzelníků a zavrhuje podvody, jichž se dopouštěli na lidstvu, bylo vytvoření této kategorie lidí, když všechno uvážíme, lidstvu nesmírně prospěšné. Nejenže byli přímými předchůdci našich lékařů a chirurgů, ale také našich badatelů a objevitelů ve všech odvětvích přírodních věd. Oni začali dílo, které v následujících staletích dovedli jejich pokračovatelé k tak skvělým a prospěšným výsledkům. Skromné a nepatrné začátky musíme přičíst na vrub spíše nevyhnutelným potížím, které provázejí cestu za poznáním, než přirozené neschopnosti těchto lidí či jejich vědomému přání klamat.

2. Magické ovládnání deště

Jednou z hlavních věcí, do kterých se veřejný kouzelník pouští pro dobro kmeny, je řízení počasí, a zejména zajišťování přiměřeného deště. Voda je podstatou života a ve většině zemí závisí zásobování vodou na deštích. Bez deště vadne vegetace, zvířata a lidé chřadnou a umírají. Proto je v divošských společnostech přivolávač deště velice důležitou osobností a často existuje zvláštní kategorie kouzelníků pro regulování dodávek vody z nebes. Metody, jimiž se snaží plnit povinnosti svého úřadu, jsou většinou, i když ne vždy, založeny na principu homeopatické čili imitativní magie. Když přivolávají dešť, rozstříkují vodu či napodobují mraky; jestliže mají za úkol dešť zastavit a způsobit sucho, vyhýbají se vodě a uchylují se k teplu a ohni, aby se vysušila příliš hojná vlaha. K takovým pokusům se neutíkají – jak by se vzdělaný čtenář mohl domnívat – pouze nazí obyvatelé žhavých končin, jako je střední Austrálie a některé kraje východní a jižní Afriky, kde často nemilosrdné slunce po celé měsíce praží z modrého bezmračného nebe na vyprahlou a pukající zemi. Jsou nebo alespoň bývaly dosti běžné mezi lidmi napovrch civilizovanými ve vlhkém evropském klimatu. Budu je teď ilustrovat příklady, čerpanými z praxe jak veřejné, tak soukromé magie.

Tak například ve vsi blízko Dorpatu v Rusku, když lidé velice prahli po dešti, vyšplhali se obvykle tři muži na jedle ve starém posvátném háji. Jeden bušil kládívem na kotlík nebo malý soudek a napodoboval hrom; druhý tloukl o sebe dvěma kusy hořícího dřeva, aby létaly jiskry, a napodoboval tak blýskání; a třetí, který byl zván „přivolávač deště“, měl svazek proutků, jimiž rozléval vodu z nádoby na všechny strany. Ženy a dívky z vesnice Ploska, když chtějí, aby skončilo sucho a přišel dešť, obvykle chodívají nahé v noci na kraj vesnice a tam lijí vodu na zem. Na Halmaheře čili Djajolo, velkém ostrově západně od Nové Guineje, dělá kouzelník deště tím, že namáčí větev určitého druhu stromu do vody a pak setřásá kapky ze zmáčené ratolesti na zemi kolem dokola. V Nové Británii přivolávač deště zabalí několik listů červeno-zelené pruhované liány do banánového listu, navlhčí balíček a zakope jej v zemi; pak ústy imituje pleskání deště. Když Indiánům Omaha v Severní Americe z nedostatku deště vadne kukuřice, naplní členové posvátné společnosti Bizonů velkou nádobu vodou a čtyřikrát ji obtančí. Pak jeden z nich upije něco vody a vyprskne ji do vzduchu; jemnou sprškou tak napodobuje mrholení či mžení. Nato převrhne nádobu a rozleje vodu po zemi; v tu chvíli padnou tanečníci k zemi, pijí vodu a tváře se jim pokrývají blátem. Nakonec prskají vodu do vzduchu a dělají tak jemný deštěk. Kukuřice je zachráněna. V jarním období se Natchezové ze Severní Ameriky obvykle sdružovali, aby si u čarodějů koupili příznivé počasí pro svou úrodu. Když bylo zapotřebí deště, kouzelníci se postili a tančili s dýmkami plnými vody v ústech. Dýmky byly perforované jako kropítko konve a přivolávač deště chrlil vodu dírkami v tu stranu, kde visely na obloze nejtěžší mraky. Když bylo naopak potřeba pěkné počasí, vylezl kouzelník na střechu své chaty, foukal ze všech sil a s pažemi rozpraženými mával na mraky, aby odplynuly. Když v příslušné době nepřichází dešť, utíkají lidé ze středního Angonilandu na místo, které nazývají dešťovou svatyní. Odstraňují odtud trávu, náčelník lije pivo do hrnce zahrabaného v zemi a přitom říká: „Pane Čauto, zatvrdil jsi své srdce vůči nám, co chceš, abychom udělali? Musíme opravdu zahynout. Dej svým dětem dešť, zde je pivo, které ti dáváme my.“ Pak se všichni napijí piva, které zbylo, i děti dostanou lóknout. Na-

to se chopí stromových větví a tančí a zpívají, aby přivolali déšť. Když se vrátí do vesnice, naleznou u vrat nádobu s vodou, kterou tam postavila stará žena; namočí tedy větve do vody, mávají jimi nad hlavou a kapky stříkají na všechny strany. A pak už určitě přijde déšť, rychle se blíží v těžkých mracích. Na těchto praktikách vidíme, jak se prolíná náboženství a magie; zatímco rozstříkávání vodních kapiček je ryze magický obřad, modlitba za déšť a obětování piva jsou čistě náboženské obřady. U kmene Mara v severní Austrálii jde přivolávač deště k tůni a zpívá nad ní kouzelnou píseň. Pak nabere trochu vody do dlaní, napije se a vyplivuje ji na všechny strany. Potom ji lije na sebe, postříká vše kolem a jde klidně do tábora. Teď má začít pršet. Arabský historik Makrízi popisuje metodu, kterou se déšť zastavuje a která prý pochází od kočovného kmene al Kamar v Hadramautu. Ti uříznou větev z jistého stromu v poušti, zapálí ji a potom stříkají na hořící dřevo vodu. Tím se zmírní prudkost deště, stejně jako se vypařuje voda, když padne na žhavé poleno. Některé skupinky Východních Angamiů z Manipuru prý provádějí podobný obřad s právě opačným cílem, s úmyslem přivolat déšť. Hlava vesnice položí hořící kus dřeva na hrob muže, který zemřel na popáleniny, hasí je vodou a přitom se modlí, aby začalo pršet. Tady je hašení vodou, jež napodobuje déšť, ještě posíleno vlivem mrtvého, který zemřel na popáleniny a přirozeně touží po dešti, aby ochladil spálené tělo a zmírnil kruté bolesti.

Vedle Arabů užívají ohně jako prostředku k zastavení deště i jiné národy. Tak Sulkové na Nové Británii rozpalují kameny v ohni dočervena a potom je dávají na déšť, anebo vyhazují žhavý popel do vzduchu. Myslí si, že déšť brzy ustane, neboť nemá rád, když je pálen žhavými kameny či popelem. Telugové posílají nahou holčičku ven na déšť s hořícím kusem dřeva, aby jej dešti ukázala. Věří, že to liják zastaví. V Port Stephensu v Novém Jižním Walesu kouzelníci obyčejně odháněli déšť tím, že vyhazovali do vzduchu hořící klacky a přitom foukali a křičeli. Každý muž z kmene Anula v severní Austrálii může zastavit déšť prostě tím, že zahřeje zelený klacek na ohni a bije jím proti větru.

V dobách krutého sucha kmen Dieri ze střední Austrálie naříká nad zbědovanou zemí a stěžuje si, že téměř vyhladověl; dovolává se duchů svých vzdálených předků, které nazývá mura-murové, a žádá je, aby mu dali moc přivolat velký déšť. Věří totiž, že mraky jsou těla, v nichž jejich vlastní obřady nebo obřady sousedních kmenů vlivem mura-murů plodí déšť. Déšť z mraků přitahují tímto způsobem: Vyhlobí jámu asi dvanáct stop dlouhou a osm až deset stop širokou a nad ní postaví jehlanovitou chatrč z polen a proutí. Dvěma kouzelníkům, kterým se údajně dostalo zvláštní inspirace od mura-murů, pustí starý a vážený muž pomocí ostrého pazourku žilou; krev, vytékající z jejich paží pod loktem, se nechává stékat na ostatní muže kmene, kteří sedí namačkání v chatě. Zároveň oba krvácející muži házejí kolem sebe hrsti prachového peří; něco se přilepí na tělech jejich druhů potřísněných krví, zatímco zbytek se vznáší ve vzduchu. Krev představuje v jejich myslích déšť a peří mraky. Během obřadu umístí do středu chaty dva velké kameny, které symbolizují shlukující se mraky a věští déšť. Potom kouzelníci, kterým se pouštělo žilou, odnesou oba kameny na vzdálenost deseti až patnácti mil a umístí je co nejvýše na největší strom. Mezitím ostatní muži sbírají sádru, roztloukají ji na malé kousičky a házejí do tůně. Jak to mura-murové vidí, hned rozkáží, aby se na obloze objevily mraky. Nakonec mladí i starí mužové obstoupí chatrč, nahrbí se a vrážejí do ní hla-

vami jako berani. Takto si prorazí cestu, projdou a objeví se na druhé straně, a tento postup opakují tak dlouho, dokud chatu nerozkotají. Nesmějí přitom použít rukou ani paží; teprve když zbudou těžké sloupky, smějí je vyrvat rukama. „Prorážení chaty hlavami symbolizuje prorážení mraků a zřícení chaty padání deště.“ A zřejmě také akt umístění dvou kamenů, které symbolizují mraky, vysoko v korunách stromů má přimět skutečné mraky, aby vystoupily na oblohu. Dieriové si také představují, že předkožky, které odejmou chlapcům při obřízce, mají velkou moc přivolávat déšť. Proto má velká rada kmene vždycky připravenou malou zásobu předkožek. Jsou pečlivě uschované, zabalené v peří společně se sádem divokého psa a krajty. Takový balíček se v žádném případě nesmí otevřít v přítomnosti ženy. Když obřad skončí, předkožka se zahrabe do země, neboť její magická síla je vyčerpána. Když začne pršet, někteří příslušníci kmene vždy podstupují chirurgický zákrok, který spočívá v tom, že se ostrým pazourkem rozřezává pokožka na hrudi a na pažích. Na ránu se potom poklepává plochým dřevem, aby vytékalo více krve, a do rány se vtírá červený okr. Tak se vytvoří vypouklé jizvy. O nich domorodci tvrdí, že takto dávají najevo svou radost z deště, a vysvětlují, že existuje spojitost mezi deštěm a jizvami. Operace není zřejmě příliš bolestivá, neboť pacienti se při ní smějí a žertují. Vždyť bylo vidět i malé děti, jak se tlačí kolem operujícího a trpělivě ji snášejí, když na ně dojde řada; po operaci běží pryč, vypínají své hrudničky a zpívají, aby je déšť bičoval. Druhého dne, když cítí, jak se jim rány stahují a jak bolí, se už radují méně. Když touží po dešti na Jávě, někdy se dva mužové navzájem zbíjí pružnými metlami tak silně, až jim krev stéká po zádech; řinoucí se krev představuje déšť a předpokládá se, že určitě jej přivodí. Lidé v Egghiou, okrese v Habeši, vyvolávali každoročně vždy v lednu krvavé bitky mezi vesnicemi, které obyčejně trvaly po celý týden, aby přivodili déšť. Před několika lety císař Menelik tento zvyk zakázal. Avšak příštího roku velice málo pršelo a veřejné pobouření bylo tak velké, že císař ustoupil a vražedné boje povolil, ovšem pouze na dva dny v roce. Autor, který se o tomto zvyku zmiňuje, se na krveprolití při této příležitosti dívá jako na usmířující oběť nabízenou duchům, kteří sesílají déšť; ale možná, že krev je stejně jako při obřadech australských a javanských napodobováním deště. Postup Baalových proroků, kteří chtěli opatřit déšť tím, že se bodali noží, až tryskala krev, vycházel možná ze stejného principu.

Velmi rozšířená je víra v nadpřirozenou moc, kterou mají nad přírodou dvojčata, zejména nad deštěm a počasím vůbec. Tato zajímavá pověra panuje mezi některými indiánskými kmeny v Britské Kolumbii a často vede k tomu, že rodičům dvojčat ukládají určité zvláštní zákazy, čili tabu, ačkoliv přesný význam těchto omezení je všeobecně nejasný. Tak Indiáni Tsimšjan z Britské Kolumbie, kteří věří, že dvojčata řídí počasí, se takto modlí k větru a dešti: „Upokoj se, dechu dvojčat.“ Věří také, že přání dvojčat se vždy splní; lidé se tedy dvojčat bojí, protože mohou uškodit člověku, kterého nenávidí. Mohou rovněž přivolat lososa nebo eulachona čili svíčkovou rybu, a jsou označováni jménem, které znamená „rozhojňovatel“. Podle názoru Indiánů Kwakiutl z Britské Kolumbie jsou dvojčata převtělení lososové; proto se nesmějí přibližovat k vodě, neboť by se mohla opět proměnit v rybu. V dětství mohou pohybem ruky rozkazovat větru, mohou dělat dobré či špatné počasí, a když točí velkým dřevěným chrastítkem, mohou také léčit nemoci. Rovněž Indiáni Nutka z Britské Kolumbie věří, že dvojčata jsou nějak spřízněna s lososem. Proto dvoj-

čata tohoto kmene nesmějí lovit lososa a nesmějí jíst ani se dotýkat čerstvé ryby. Umějí dělat dobré nebo špatné počasí a mohou přivolat déšť tím, že si načerní tváře a pak je umyjí, což asi představuje déšť řinoucí se z temných mraků. Indiáni Shuswap, podobně jako Thompsonští Indiáni, spojují ve svých představách dvojčata s medvědem grizzlym a nazývají je „medvídata grizzly“. Podle jejich názoru zůstávají dvojčata po celý život obdařena nadpřirozenou mocí. Zejména mohou působit dobré či špatné počasí. Déšť přivolávají tím, že vylévají vodu z košíků do vzduchu, pěkné počasí dělají potřásáním malého plochého dřívka připevněného k holi; bouře vyvolávají tím, že posypají konce smrkových větví prachovým peřím.

Stejnou moc ovlivňovat počasí připisují dvojčatům Batongové, kmen černošských Bantuů, který obývá pobřeží zálivu Delagoa v jihovýchodní Africe. Ženě, která porodila dvojčata, udělují jméno *Tilo*, to je obloha, a jejím dětem se říká děti oblohy. A když se marně čeká na bouřky, které obvykle propukají v měsíci září a říjnu, když hrozí sucho s vyhlídkou na hladomor a celá příroda, spálená a sežehnutá sluncem, jež po šest měsíců pálilo z bezmračné oblohy, touží po dobrodějných správkách jihoafrického jara, provádějí ženy obřady, jimiž přivolávají na vyprahlou zemi vytoužený déšť. Vysvěleou se z veškerého oděvu a místo něho se opásají travinami a vpletou si je do vlasů, anebo si obléknou krátké sukénky zhotovené z listů určitého druhu liány. Pak vydávají zvláštní křik, zpívají nevázané písně, obcházejí od studně k studni a zbavují je bláta a nečistoty, které se v nich nahromadily. O studních se dá říci, že to jsou pouhé jámy v písku, kde stojí trochu kalné nezdravé vody. Pak se ženy musí vrátit do domu jedné ze sousedek, která porodila dvojčata, a celou zmáčejí vodou, již přinesly ve džbancích. A opět pokračují v cestě, ječí své nevázané písně a tančí neslušné tance. Tyto ženy, oděné v listy a obcházející kolem, nesmí spatřit žádný muž. Když nějakého potkají, ztloučou ho a odhodí stranou. Když ženy vyčistily studně, musí jít a nalít vodu na hroby svých předků v posvátném háji. Často se stává, že na příkaz kouzelníka lijí vodu také na hroby dvojčat. Domnívají se totiž, že hrob dvojčete má být vždy vlhký, a proto bývají dvojčata pravidelně pohřbívána blízko jezera. Jestliže veškeré jejich úsilí o přivolání deště selže, vzpomenou si, že to a to dvojče bylo pohřbeno na suchém místě na svahu kopce. „Není divu,“ říká v takovém případě kouzelník, „že obloha hoří. Vyzvedněte tělo a vykopejte pro něj hrob na břehu jezera.“ Lidé jeho příkazů hned uposlechnou, neboť soudí, že je to jediný způsob, jak déšť přivolat.

Některé z uvedených faktů silně podporují interpretaci profesora Oldenberga, týkající se pravidel, jež má dodržovat bráhma studující určitý hymnus ze staroindické sbírky známé jako *Sámaveda*. Věřilo se, že hymnus, který se jmenuje píseň Šakvari, ztělesňuje moc zbraně Indrovy, blesku; vzhledem ke strašlivé a nebezpečné síle, jíž byla obdařena, měl být odvážný student, který se ji pokoušel ovládnout, odloučen od svých druhů a měl odejít z vesnice do lesů. Tam měl po určitou dobu, která se lišila podle různých právních autorit od jednoho do dvanácti let, dodržovat určitá životní pravidla, mezi nimi například tato: Třikrát za den se musí dotknout vody, musí nosit černý oděv a jíst černou potravu, když prší, nesmí hledat útočiště pod střechou, ale sedět na dešti a říkat: „Voda je píseň Šakvari;“ když se zablyskne, říká: „To je jako píseň Šakvari;“ když zahřmí, říká: „Veliký dělá velký hluk.“ Nikdy nesmí překročit vodní tok, aniž se dotkne vody; nikdy nesmí vstoupit na loď, ledaže by byl jeho život v nebezpečí, a i potom, když vstupuje na palubu, musí se urči-

tě dotknout vody; „neboť ve vodě,“ jak se říkalo, „je moc písně Šakvari.“ A když je mu konečně dovoleno naučit se samotnou píseň, musí ponořit ruce do nádoby s vodou, do níž byly vloženy rostliny všeho druhu. Jestliže dodrží všechny tyto předpisy, bůh deště Pardžanja prý sešle na jeho přání déšť. Je jasné, jak správně zdůrazňuje profesor Oldenberg, že „smyslem všech těchto pravidel je uvést bráhma ve spojení s vodou, udělat z něho jakoby spojence vodních mocností a ochránit ho před jejich nepřátelstvím. Černý oděv a černá potrava mají stejný význam; nikdo nebude pochybovat, že se vztahují k deštovým mrakům, stačí si připomenout, že má-li se zajistit déšť, přináší se jako oběť černé zvíře; je černé, neboť taková je přirozenost deště. Při jiném deštovém kouzlu se říká rovnou: ‚Vzal si černý háv, černě lemovaný, neboť taková je přirozenost deště.‘ Můžeme tedy předpokládat, že zde, v okruhu idejí a předpisů védských škol, byly dochovány magické praktiky z nejdávnějšího starověku, které měly připravit přivolávače na jeho úřad a tomuto úřadu jej zasvětit.“¹

Je zajímavé pozorovat, že tam, kde se žádá opačný výsledek, primitivní logika zařikávací počasí velí, aby dodržel přesně opačná pravidla jednání. Na tropickém ostrově Jáva, kde bohatá vegetace svědčí o hojnosti deštových srážek, jsou obřady k přivolávání deště vzácné, ale běžné jsou obřady na jeho odvrácení. Když člověk v období dešťů pořádku velkou hostinu a pozve na ni mnoho lidí, jde k zařikávací počasí a požádá ho, aby „podepřel mraky, které by sestupovaly“. Jestliže zařikávací souhlasí s tím, že uplatní své profesionální schopnosti, začne hned po odchodu zákazníka podřizovat své jednání určitým pravidlům. Musí zachovávat půst a nesmí ani pít, ani se koupat; to málo, co jí, musí jíst suché a v žádném případě se nesmí vody ani dotknout. Hostitel zase ani jeho mužské i ženské služebnictvo nesmí prát a koupat se tak dlouho, jak dlouho trvá hostina, a po celou tu dobu musí všichni zachovávat přísnou zdrženlivost. Zařikávací sedí na nové rohoži v hostitelově ložnici, a krátce před tím, než hostina začne, mumlá před olejovou lampičkou tuto modlitbu či zaklínání: „Praotče a pramáti Sroekoel (jméno, jak se zdá, bylo zvoleno náhodně, někdy se užívá jiných), vraťte se do své země. Akkemmat je vaše země. Odložte svůj vodní sud a dobře jej uzavřete, aby nemohla vytéci ani kapka.“ Zatímco kouzelník odřikává tuto modlitbu, pohlíží vzhůru a po celou dobu pálí kadidlo. U Toradjů zařikávací deště, jehož zvláštním úkolem je zapudit déšť, dává pozor, aby se nedotkl vody před výkonem, během výkonu nebo po vykonání svých profesionálních povinností. Nekoupe se, jí nemytými rukama, pije pouze palmové víno, a má-li přejít vodní tok, dává pozor, aby nestoupl do vody. Když se takto připravil pro svůj úkol, dá si postavit chatrč v rýžovém poli mimo vesnici; udržuje v ní ohniček a nesmí dopustit za žádnou cenu, aby vyhasl. V ohni pálí různé druhy dřeva, o nichž předpokládá, že mají schopnost odvracet déšť, a fouká v tu stranu, odkud déšť hrozí; přitom drží v ruce balík listů a kůry, které mají na mraky podobný přinucující účinek, a to ne snad díky chemickému složení, ale díky svým jménům, která náhodou znamenají něco suchého nebo prchavého. Kdyby se mraky objevily na obloze během jeho práce, vezme do hrsti vápno a fouká je k nim. Vápno, které je tak suché, se po-

¹ *The Grihya-Sutras* (přel. H. Oldenberg), II. (Sacred Books of the East, Vol. XXX) Oxford 1892. Str. 72 ad.; H. Oldenberg, *Die Religion des Veda*. Berlin 1894. Str. 420 ad.

chopitelně výborně hodí k rozptylování mokrých mraků. A kdyby snad byl potom potřeba déšť, stačí, aby jen kouzelník nalil na oheň vodu, a hned se spustí liják.

Čtenáři neujde, jak jsou obřady Javanců a Toradjů, které mají zabránit dešti, přesnou antitezí indických obřadů, jejichž cílem je déšť přivolat. Indickému mudrci se nařizuje, aby se pravidelně třikrát denně dotkl vody a aby stejně tak činil při různých zvláštních příležitostech; kouzelníci u Javanců a Toradjů tak nesmějí učinit vůbec. Ind žije venku v pralese, a dokonce ani když prší, nesmí vyhledat úkryt; Javánc a Toradja sedí v domě nebo v chatrči. První dává vodě svou přízeň najevo tím, že se vystavuje dešti a mluví o něm s úctou; druzí zažihají lampu či oheň a dělají co mohou, aby déšť odvrátili. A přece všichni tři jednají podle stejné zásady: každý z nich s jakýmsi dětským předstíráním se ztotožňuje s jevem, který si přeje vyvolat. A jsme u starého omylu, že se výsledek podobá příčině: Chcete-li přivolat vlhké počasí, musíte být sám vlhký; a chcete-li přivolat počasí suché, musíte být suchý.

V jihovýchodní Evropě se ještě dnes setkáváme s obřady, jejichž cílem je přivolat déšť, které nejenže spočívají na stejném obecném myšlenkovém základě jako předchozí obřady, ale i v podrobnostech se podobají těm, které se stejným záměrem pořádají Batongové v zátoce Delagoa. Když sucho trvá už příliš dlouho, mají Řekové z Thessálie a Makedonie ve zvyku posílat na obchůzku ke všem studnám a pramenům v okolí dětská procesí. V čele procesí kráčí dívka ozdobená květy, kterou její družky při každé zastávce polévají vodou, a zpívají přitom říkání, z něhož uveřejňujeme následující ukázkou:

Perperie, celá zmáčená,
osvěž všechno vůkol;
a jak jdeš kol lesů
po silnici, modli se k Bohu;
Ó můj Bože, na nížinu
sešli nám tichý deštiček;
aby pole mohla rodit,
aby réva kvetla před očima;
aby bylo zrno plné a zdravé
a bohatě vzkvétali lidé vůkol.¹

Srbové v době sucha svléknou dívku donaha a zahalí ji od hlavy až k patě do trávy, bylin a květů, dokonce i tvář je ukryta za závojem živé zeleně. Takto maskované dívky se říká Dodola a chodí po vesnici s houfem družek. Zastavují před každým domem; Dodola se stále točí a tančí, zatímco ostatní dívky kolem ní dělají kolo a zpívají jednu z Dodolíných písniček, a hospodyně na ni vylévá vědro vody. Jedna z písni, které se zpívají, zní takto:

My chodíme po vesnici;
mraky chodí po obloze;
přidáme do kroku
a víc si pospíší mraky;

¹ Lucy M. J. Garnett, *The Women of Turkey and their Folklore: The Christian Women*. London 1890. Str. 123 ad.

předběhly nás
a svažily obilí i víno.

V Púně v Indii, když je zapotřebí, aby přšelo, obléknou chlapci jednoho ze svého středu jenom do listí a nazvou ho Králem deště. Pak obcházejí všechna stavení ve vesnici a každý hospodář či jeho žena postříká Dešťového krále vodou a skupinu chlapců obdaruje různými věcmi k jídlu. Když chlapci takto obešli všechna stavení, vysvléknou Dešťového krále z jeho listnatého hávu a pochutnávají si na tom, co dostali.

V některých končinách jižního a západního Ruska se jako dešťové kouzlo uplatňuje koupel. Někdy po mši v kostele farníci povalí popa na zem a v šatech ho polijí vodou. A někdy se zase ženy, které si nesvléknou ani šaty, koupou v celých houfech na den svatého Jana Křtitele a přitom potápějí do vody figuru z větví, trávy a bylin, jež má představovat světce. V Kurské gubernii na jihu Ruska, když je velký nedostatek deště, chopí se ženy cizího chodce, který jde kolem, a hodí ho do řeky nebo zlijí od hlavy k patě. Později uvidíme, že lidé berou procházejícího cizince jako božstvo nebo perzonifikaci nějaké přírodní síly. V úředních dokumentech je zapsáno, že během velkého sucha v roce 1790 rolníci v Serbeuti a Werboutz shromáždili všechny ženy a přinutili je ke koupeli, aby začalo pršet. Arménské dešťové kouzlo žádá, aby byla vhozena do vody knězova žena a pořádně namočena. Arabové ze severní Afriky považují za prostředek proti suchu vhození svatého muže do pramene, bez ohledu na to, jestli souhlasí nebo nesouhlasí. V Minnahasse, provincii na severním Celebesu, je koupel kněze považována za dešťové kouzlo. Když dlouho neprší na středním Celebesu a rýže začíná vadnout, vydávají se mnozí vesničané, zejména mladí lidé, k potoku v okolí a za hlasitého křiku na sebe cákají vodu nebo ji rozstříkují z bambusových trubiček. Někdy napodobují dešťové kapky tím, že pleskají rukama o vodní hladinu, anebo tak, že položí na vodu obrácenou tykev a prsty na ni bubnují.

Někde se předpokládá, že ženy mohou přivolat déšť tím, že ořou, anebo předstírají, že ořou. Pšavové a Chevsurové na Kavkaze mají obřad, kterému se říká „orání deště“ a který se provádí v době velkého sucha. Děvčata se zapřáhnou do pluhu, táhnou jej do řeky a brodí se ve vodě až po pás. Za stejných okolností dělají arménské dívky a ženy totéž. Nejstarší žena nebo manželka kněze se oblékne do knězových šatů, zatímco ostatní, oděné jako muži, táhnou pluh ve vodě proti proudu. V kavkazské provincii Gruzii, když trvají sucha už příliš dlouho, zapřáhnou děvčata na vdávání po dvojicích a dají jim dobytčí jařmo na ramena; kněz drží opratě a zapřážené dívky žene přes řeky, louže a bažiny a děvčata se modlí, křičí, pláčou a smějí se. V jednom transylvánském okrese, když je země suchem vyprahlá, se některé dívky, vedené starší nahou ženou, svléknou donaha, pokradmu vezmou brány, nesou je přes pole k potoku a tam je položí na vodu. Potom si na brány sednou a hodinu udržují v každém rohu plamínek. Pak nechají brány na vodě a jdou domů. K podobnému dešťovému kouzlu se uchylují v některých částech Indie. Nahé ženy táhnou v noci pluh přes pole, ale muži se po tu dobu pečlivě drží stranou, protože by jejich přítomnost kouzlo narušila.

Někdy působí dešťové kouzlo prostřednictvím mrtvého. Tak na Nové Kaledonii si přivolávací deště načernili celé tělo, pak vykopali mrtvého, kosti odnesli do

jeskyně, spojili je a pověsili kostru nad listy tara. Kostra se polévala vodou, stékající dolů na listy. Věřili, že duše zemřelého vodu vezme, promění v déšť a pošle ji zpět dolů. V Rusku, můžeme-li věřit tomu, co se povídá, ještě nedávno rolníci v újezdu postiženém suchem vykopávali tělo člověka, který se upil k smrti, a potopili je v nejbližším močálu nebo jezeře; byli pevně přesvědčeni, že jim to zajistí vytožený déšť. V roce 1868 vedla vyhlídka na špatnou sklizeň, způsobenou dlouhotrvajícím suchem, obyvatele jedné vesnice v taraščanském újezdu k tomu, že vykopali tělo jednoho raskolníka, sektáře, který zemřel předtím v prosinci. Někteří účastníci bili mrtvolu, či spíše to, co z ní zbylo, do hlavy a volali: „Dej nám déšť!“, zatímco ostatní na ni lili vodu přes síto.¹ V tomto případě zřejmě litím vody skrze síto napodobili déšť; připomíná nám to Aristofanova *Strepsiada*, který si představoval, že Zeus dělá takhle déšť. Když si chtějí opatřit déšť Toradjové, dovolávají se někdy soucitu mrtvého. Tak ve vesnici Kalingooa je hrob slavného náčelníka, děda dnešního vládcce. Když země trpí suchem, v tu dobu nezvyklým, chodí lidé k tomuto hrobu, lijí na něj vodu a říkají: „Ó děde, slituj se nad námi; je-li tvým přáním, abychom měli v tomto roce co jíst, dej nám déšť.“ Potom zavěsí kus bambusu plný vody nad hrobem; na spodním konci bambusu je dírka, takže voda stále odkapává. Vodu v bambusu lidé stále doplňují, dokud nepříjde déšť a nesvlaží zemi. Zde stejně jako na Nové Kaledonii nacházíme náboženství pomíchané s magií, neboť modlitba k mrtvému náčelníkovi, která je záležitostí čistě náboženskou, je doplněna magickým napodobováním deště na jeho hrobě. Viděli jsme, že Batongové v zátocce Delagoa zalévají hroby svých předků, zejména hroby dvojčat, což míní jako dešťové kouzlo. U některých indiánských kmenů v oblasti Orinoka byl rozšířen zvyk, že příbuzní mrtvého vykopali rok po pohřbu jeho tělo, kosti spálili a popel rozházeli na všechny strany, protože věřili, že se popel mění v déšť, který mrtvý posílá jako dík za pohřební obřady. Číňané jsou přesvědčeni, že zůstanou-li lidská těla nepohřbena, duše jejich zemřelých majitelů trpí deštěm právě tak, jako by jim trpěli živí bez přístřeší, vystavení rozmarům přírody. Ubohé duše proto dělají všechno, co je v jejich moci, aby dešti zabránily, a často je jejich snažení až příliš úspěšné. Pak následují sucha, nejstrašnější ze všech čínských pohrom, protože jí v patách kráčí neúroda, nouze a hlad. Proto čínské úřady v době sucha vždy přikazovaly pohřbívat vyschlé kosti nepochovaných mrtvých, aby se skoncovalo se strašnou metlou a přičaroval se déšť.

Také zvířata hrají v tomto čarování významnou úlohu. Kmen Anula v severní Austrálii spojuje ptáka mandelíka s deštěm, a nazývá jej proto dešťovým ptákem. Člověk, který má tohoto ptáka za svůj totem, může u určitého jezera přivolat déšť. Chytne hada, živého jej ponoří do jezera a po určitou dobu ho drží pod vodou; pak ho vyndá, zabije a položí na břeh. Ze snopku stébel trávy, kterou ohne, udělá jakousi duhu a rozklene ji nad hadem. Když to všechno udělá, dá se nad hadem a napodobenou duhou do zpěvu; dříve či později začne pršet. Domorodci vysvětlují tento obřad tím, že kdysi dávno pták mandelík měl za partnera hada, který žil v tomto jezeře a přivolával déšť tím, že prskal na oblohu tak dlouho, až se objevila duha a mraky a začalo pršet. Běžným způsobem přivolávání deště v mnoha končinách na

¹ W. R. S. Ralston, *The Songs of the Russian People*. London 1872. Str. 425 ad.; P. o. Stenin, „Über den Geisterglauben in Rußland“, v: *Globus* LVII (1890). Str. 285.

Jávě je vykoupat kočku nebo kocoura a kočku; někdy také tam bývají tato zvířata nošena v procesí za doprovodu hudby. I v Batavii můžete čas od času vidět děti, jak ze stejných důvodů obcházejí s kočkou; jakmile ji vykoupou v jezeře, pustí zvíře na svobodu.

Když chce kouzelník kmene Wambungwe ve východní Africe přivolat déšť, vezme v jasném slunečním svitu černou ovci a černé tele a dá je odnést na střechu společné chaty, v níž lidé žijí pohromadě. Potom rozřízne zvířatům břicha a jejich obsah rozhází na všechny strany. Pak naleje do nádoby vodu a „medicínu“; jestliže se kouzlo podařilo, voda vzkypí a déšť se spustí. Když si naproti tomu kouzelník přeje zabránit dešti, odebere se do chaty a tam zahřívá v kalebaši křišťál. Wagogové, aby přivodili déšť, obětují černou drubež, černé ovce a černý hovězí dobytek na hrobech mrtvých předků, a přivolávač deště nosí v období dešťů černý šat. U Matabelů se dělá dešťové kouzlo, kterého užívají čarodějové, z krve a žluči černého vola. V jednom okrese na Sumatře, když je zapotřebí, aby pršelo, jdou všechny ženy z vesnice, skrovně oděné, k řece, vstoupí do vody a stříkají po sobě vodu. Do řeky hodí černou kočku, přimějí ji, aby chvíli plavala, pak ji nechají utéci na břeh a ještě za ní cákají. Gárové z Ásámu obětují v době sucha černou kozu na vrcholku velmi vysoké hory. Ve všech těchto případech je barva zvířete součástí kouzla; tím, že je černá, zatmí oblohu dešťovými mraky. Bečuáci páli večer břicho vola, protože říkají, že „černý kouř shromáždí mraky a způsobí, že přijde déšť“. Obyvatelé ostrova Timoru obětují Bohyni země černé prase s prosbou o déšť, a bílé nebo červené prase Bohu slunce za sluneční svit. Angoniové obětují černého vola za déšť a bílého za pěkné počasí. Vysoko v japonských horách je jeden okres, kde se vydá, když dlouho nepršelo, skupina vesničanů v procesí ke korytu horské bystřiny; v čele jde kněz, který vede černého psa. Na zvoleném místě zvíře uvážou ke kameni a udělají je terčem svých kulek a šípů. Když jeho teplá krev postříká skály, vesničané odhodí zbraně, pozvednou hlasy v pokorné prosbě k dračímu božstvu řeky a žádají je, aby bezodkladně seslalo déšť, který by místo očistil od krve. Zvyk velí, aby při této příležitosti měla oběť černou barvu jako symbol vytožených dešťových mraků. Ale žádají-li pěkné počasí, musí být oběť bílá, bez jediné poskvrny.

Úzké sepětí žab a ropuch s vodou vysloužilo těmto tvorům velice rozšířenou pověst správců deště; a proto často hrají roli v kouzlech, která mají stáhnout z oblohy potřebný déšť. Někteří Indiáni od Orinoka považovali ropuchu za boha či pána vodstva, a proto se báli tohoto tvora zabít. Byli známi tím, že chovali žáby pod hrncem, a když bylo sucho, bili je pruty. Indiáni Aymarové si prý často pořizují malé figurky žab a jiných vodních zvířat a kladou je na vrcholky kopců jako prostředek k přivolání deště. Thompsonští Indiáni z Britské Kolumbie a některé evropské národy se domnívají, že zabití žáby přivolá déšť. V Centrálních provinciích Indie přivolávají lidé z nízké kasty déšť tak, že přivážou žabu k tyči obalené zelenými listy a větvičkami nímového stromu (*Azadirachta indica*), nosí ji ode dveří ke dveřím a zpívají.

Pošli záhy, ó žábo, vodní skvost!
Ať uzraje pšenice a proso na poli.

Kapuové čili Reddiové tvoří početnou kastu rolníků a majitelů půdy v prezidencii Madrás. Když prší, ženy této kasty chytanou žabu a přivážou ji živou k vě-

jačce z bambusu. Na tuto vějačku rozloží několik listů margosy, chodí od dveří ke dveřím a zpívají: „Paní žába musí mít svou koupel. Ó Bože deště, dej pro ni alespoň trochu vodičky.“ Zatímco kapuské ženy zpívají tuto píseň, hospodyně lije na žabu vodu a dává almužnu přesvědčena, že to brzy vyvolá přívaly deště.¹

Někdy, když sucha trvají příliš dlouho, lidé úplně zanechají obvyklých hokus-pokusů imitativní magie, a protože jsou znechuceni tím, že by měli plýtvat silami na modlitby, hledí hrozbami a kletbami, nebo dokonce přímo fyzickou silou vydobýt vodu z nebe od nadpřirozené bytosti, která je, abychom tak řekli, odřízla od hlavního přívodu. Když bylo v jedné japonské vesnici ochranné božstvo dlouho hluché k prosbám rolníků o dešť, rolníci nakonec strhli jeho sochu a s ustavičnými hlasitými kletbami ji hodili po hlavě do smrdutého rýžoviště. „Tady – volali – můžeš chvíli zůstat, abys poznal, jak bude za pár dní tobě, až se tu budeš pražit na tomhle palčivém slunci, které z našich rozpukaných polí vypálilo život.“ Za podobných okolností Felupové ze Senegambie povalili své fetiše a vláčeli je po polích, klnouce jim, dokud nepřišel dešť.

Čínané se vyznají v umění brát království nebeské útokem. A tak když chtějí, aby pršelo, udělají z papíru nebo dřeva obrovského draka, který představuje boha deště, a nosí jej v procesí; a jestliže se dešť nedostaví, proklejí nepravého draka a roztrhají jej na kusy. Jindy bohovi vyhrožují a bijí ho, když jim nedá dešť; a někdy mu dokonce hodnost boha veřejně odejmou. Jestliže však vytoužený dešť přijde, je bůh povýšen císařským výnosem do vyšší třídy. V dubnu 1888 zapřísahali mandaríni z Kantonu boha Lung-wanga, aby zastavil nekonečný liják; a když se k jejich prosbám stavěl hluchý, dali ho na pět dní pod zámek. To pomohlo; dešť ustal a bohovi byla vrácena svoboda. Několik let předtím, v době sucha, bylo totéž božstvo spoutáno a po celé dny vystaveno slunci na dvoře svého chrámu, aby samo na sobě pocítilo naléhavou potřebu deště. Stejně tak Siamci, když potřebují dešť, vystavují své modly palčivému slunci; avšak chtějí-li, aby bylo sucho, odstraní chrámové střechy a nechají na modly pršet. Domnívají se, že nepohoda, jíž jsou bohové vystaveni, je příměje k tomu, aby splnili přání svých vyznavačů.

Čtenář se může nad celou tou meteorologií Dálného východu usmát; ale úplně stejným způsobem přivolávali dešť v křesťanské Evropě ještě v naší době. Koncem dubna 1893 vyvolal nedostatek vody na Sicílii velikou bídu. Sucho trvalo šest měsíců. Každý den slunce vycházelo a zapadalo na modré obloze bez jediného mráčku. Zahrady Conca d'Oro, které obklopují Palermo nádherným pásem zeleně, vadly. Začínal být citelný nedostatek potravin. Lidé byli velmi znepokojeni. Vyzkoušeli všechny osvědčené metody přivolávání deště, ale marně. Procesí chodila ulicemi i poli. Muži, ženy a děti proleželi celé noci před svatými obrazy a odříkávali růžec. V kostelích planuly ve dne v noci svícené svíce, na stromech byly zavěšeny palmové větve posvěcené na Květnou neděli. V Solaparutě podle velice starého zvyku rozházeli na polích prach, vymetený z kostelů na Květnou neděli. V normálních letech toto posvátné smetí zajišťuje úrodu, ale toho roku, ač je to k nevíře, to vůbec nepůsobilo. Obyvatelé Nicosie chodili prostovlasí a bosí s krucifixy všemi městskými čtvrtěmi a mrskali jeden druhého železnými metlami. Všechno nadarmo. Ani sám velký svatý František z Paola, který každoročně provádí zázrak deště a kterého

¹ E. Thurston, *Castes and Tribes of Southern India*, III. Madras 1909. Str. 245.

nosí lidé každé jaro po zahradách na tržišti, nemohl nebo nechtěl pomoci. Mše, nešpory, koncerty, iluminace, ohňostroje, nic s ním nepohnulo. Nakonec začali rolníci ztrácet trpělivost. Většina svatých byla poslána do vyhnanství. V Palermu odhodili svatého Josefa do zahrady, aby sám viděl, co se děje, a přísahali, že ho tam nechají na slunci tak dlouho, dokud nezačne pršet. Jiné světce otočili tvářemi ke zdi jako nezvedené děti. A opět jiným svlékli jejich nádherný šat a vypověděli je z jejich farností, vyhrožovali jim, hrubě je uráželi, namáčeli v koňských brodech. V Caltanisettě strhli svatému archandělu Michaelovi zlatá křídla z ramen a nahradili je křídly z lepenky, vysvlékli ho z purpurového pláště a místo toho jej ovinuli kusem hadru. V Licatě se patronovi svatému Angelovi dařilo ještě hůře, neboť zůstal vůbec bez kouska šatu; spílali mu, vsadili ho do želez, vyhrožovali, že ho utopí nebo pověsí. „Dešť, nebo provazi!“ křičeli na něho rozhněvaní lidé, když mu pěstmi hrozili do tváře.¹

Někdy se lidé pokoušejí pohnout bohy k soucitu. Když Zuluům slunce spálí úrodu, hledají „nebeské ptáče“, zabijí je a hodí do vody. Nebesa roztají lítostí nad smrtí ptáka; „pláče pro něho deštěm, vydávají pohřební kvílení“. V zemi Zuluů ženy někdy zahrabávají své děti až po krk do země, pak se stáhnou do určité vzdálenosti a dlouho usedavě kvílí. Nebesa mají být tímto pohledem dojata k slzám. Pak ženy své děti zase vyhrabou a jsou přesvědčeny, že brzy přijde dešť. Říkají, že volají k „pánu nahoře“, a žádají ho, aby seslal dešť. A přijde-li, prohlašují, že „Usondo prší“. V době sucha vodili Guančové z Tenerife své ovce na posvátnou půdu a tam oddělovali jehňata od matek, aby jejich naříkavé bečení sevřelo bohu srdce. V Kumáónu zastavují dešť tím, že lijí horký olej psůvi do levého ucha. Zvíře vyje bolestí, Indra jeho vytí slyší a ze soucitu k utrpení zvířete dešť zastaví. Toradjové se někdy pokoušejí přivolat dešť takto: postaví stonky určitých rostlin do vody a řeknou: „Jdi a pros o dešť, protože dokud nezačne pršet, nezasadím tě a ty tady umřeš.“ Anebo navěsí na šňůru několik sladkovodních hlemýžďů, šňůru přivážou na strom a hlemýžďům řeknou: „Jdi a pros o dešť; dokud nepříjde dešť, nevrátím tě zpátky do vody.“ Hlemýžďi jdou a naříkají a bohové se smilují a sešlou dešť. Avšak tyto obřady mají charakter spíše náboženský než magický, neboť vyzývají k soucítění vyšší moci.

Často se připisuje schopnost přivolávat dešť také kamenům. Předpokladem je, že je ponoříme do vody, nebo je vodou postříkáme, anebo s nimi zacházíme jiným vhodným způsobem. V jedné vesnici na Samojských ostrovech opatrovali určitý kámen velice pečlivě jako představitele boha deště. V době sucha ho jeho kněží nosili v procesí a smáčeli jej ve vodě. U kmene Ta-ta-thi v Novém Jižním Walesu přivolávač deště ulomí kus krystalu křemene a vyplivne jej proti obloze; zbytek krystalu zabalí do pštrošího peří, namočí obojí, krystal i peří, ve vodě a pečlivě ukryje. Kouzelník kmene Keramin v Novém Jižním Walesu se odebere k potoku, postříká kulatý plochý kámen vodou, zakryje jej a schová. Přivolávač deště u některých kmenů v severozápadní Austrálii se uchýlí na místo, které je pro tento účel vyhrazeno. Tam navrší haldu kamene či písku, nahoru položí svůj magický kámen a pak po celé hodiny chodí nebo tančí kolem hromady a prozpěvuje svá zaklínadla; teprve naprosté vyčerpání ho přiměje, aby přestal, a jeho místo zaujme pomocník. Ká-

¹ G. Vullier, „La Sicile, impressions du présent et du passé“, v: *Tours du monde LXVII* (1894). Str. 54 ad.

men se polévá vodou a hoří mohutné ohně. Pokud se odehrává mystický obřad, žádný laik se nesmí k posvátnému místu ani přiblížit. Když touží po dešti Sulkové z Nové Británie, načerní kameny popelem z určitých plodů a vystaví je společně s některými dalšími rostlinami a poupaty na slunci. Pak namočí hrst proutků do vody a zatěžkají je kameny, přičemž zpívají kouzelnou formuli. Potom se má dostat déšť. V Manipuru je na vysokém kopci východně od hlavního města kámen, který se v lidových představách podobá deštníku. Když lidé potřebují déšť, přinese rážza vodu zdola od pramene a kámen postříká. V Sagami v Japonsku je kámen, který přitahuje déšť, jakmile se na něj nalije voda. Když si přejí déšť lidé kmene Wakondjo ze střední Afriky, pošlou k Wawambům, kteří žijí na úpatí sněžných hor a jsou šťastnými majiteli „dešťového kamene“. Za příslušnou odměnu Wawambové vzácný kámen myjí, naolejují jej a položí do nádoby plné vody. Pak musí déšť určitě přijít. Ve vyprahlých pustinách Arizony a Nového Mexika se snaží Apačové přivolat déšť tím, že nosí vodu od jistého pramene a lijí ji na určité místo vysoko na skále; věří, že se potom brzy shluknou mraky a začne pršet.

Zvyky tohoto druhu nedodrží však jenom divoši v Africe a Asii či ve vyprahlých pouštích Austrálie a Nového světa. Praktikují se i v chladném podnebí a pod šedivou oblohou Evropy. V „divokých lesích broceliandských“ je jeden pramen, zvaný Barentonský, opředený romantickými pověstmi. Jestli je legenda pravdivá, spí tam někde čaroděj Merlin svůj magický spánek ve stínu hlohů. A tam se obyčejně uchylují bretaňští rolníci, když potřebují déšť. Nabírají vodu z pramene do džbánů a vylévají ji na plochý kámen ležící poblíž. V pohoří Snowdon je osamělé horské jezero, zvané Dulyn neboli Černé jezero, které leží „v ponuré rokli, obklopené vysokými a nebezpečnými skalami“. Do jezera vede řada stupňových kamenů, a když se na ně člověk postaví a stříkne vodu tak, že zamokří nejzazší kámen, který je zván Červený oltář, „musela by to být úplná náhoda, kdybyste do večera nezmokli, a to i kdyby bylo toho dne horko“.¹ V těchto případech je kámen pravděpodobně, podobně jako na ostrovech Samoa, považován za více či méně božskou sílu. Potvrzuje to obyčej namáčet kříž v Barentonském prameni – tím se přivolává déšť a je zřejmé, že se toto praktikuje jako křesťanská náhražka za starý pohanský způsob lít vodu na kámen. V různých končinách ve Francii je či alespoň donedávna bylo ještě zvykem namáčet sošku některého světce do vody jako prostředek k přivolávání deště. Nedaleko starého převorství v Commagny najdeme pramen svatého Gerváze, kam obyvatelé chodí v procesí prosit o déšť nebo o pěkné počasí podle toho, co úroda potřebuje. V dobách velkého sucha házejí do pramene starobyloou kamennou sochu světce, která obvykle stojí v jakémsi výklenku, odkud pramen vytéká. V Collobrières a v Carpentras se zacházelo stejně se sochami svatého Ponce a svatého Gense. V některých navarrských vesnicích se obyčejně obětovaly svatému Petrovi modlitby za déšť, a aby byly účinnější, vydali se vesničané v procesí k řece se sochou světce; tam jej třikrát vyzvali, aby znovu uvážil své rozhodnutí a vyslyšel jejich modlitby; potom však, zůstal-li i nadále zatvrzelý, ponořili jej do vody přes námitky kněží, kteří právem zbožně dovozovali, že už prostá výstraha či napomenutí udělené soše by splnily účel stejně dobře. Takto bylo jisté, že začne do čtyřiačtyřiceti hodin pršet. Katolické země nemají ovšem monopol na přivolávání deště máčením podobizen

¹ J. Rhys, Celtic Heathendom. London and Edinburgh 1888. Str. 185 ad.

světců do vody. Když v Mingrelii trpí úroda nedostatkem vláhy, vezmou obzvláště posvátnou sochu a máčejí ji ve vodě každý den tak dlouho, dokud nepřijde déšť; a na Dálném východě Šanové polévají sochy Buddha vodou, když jejich rýže hyne suchem. Ve všech takovýchto případech je základem patrně sympatetická magie, ať je sebevíce ukryta pod rouškou trestu či hrozby.

Stejně jako jiné národy i Řekové a Římané hleděli, jak by přičarovali déšť, když se ukázalo, že modlitby a procesí jsou neúčinné. Když například v Arkádii obilí a stromy umořilo sucho, Diův kněz ponořil dubovou ratolest do určitého pramene na hoře Lykaion. Zčeřená voda vyslala mlžný mrak, z něhož brzy začalo na zemi pršet. Podobný způsob přivolávání deště se dodnes praktikuje, jak jsme viděli, na Halmaheře nedaleko Nové Guineje. Obyvatelé Krannónu v Thessálii měli bronzový vůz, který přechovávali v chrámu. Když si přáli přivolat déšť, zatřáslí vozem a liják se spustil. Rachocení vozu mělo pravděpodobně napodobit hrom; a jak jsme už viděli, je napodobování hromu a blesku součástí dešťového kouzla v Rusku a Japonsku. Legendární Salmonéus, král Élidy, napodoboval hrom tak, že vláčel za svým vozem bronzové kotle anebo že přejížděl přes bronzový most a přitom vrhal plamené pochodně, jimiž napodoboval blesky. Jeho bezbožným přáním bylo napodobit hřmící vůz Diův, řítící se po nebeské báni. Dokonce se prohlásil za Dia a přikázal, aby se mu jako Diovi přinášely oběti. Za římskými branami nedaleko Martova chrámu byl chován jistý kámen, známý jako *lapis manalis*. V době sucha balvan přitáhl do Říma, což mělo okamžitě přinést déšť.

3. Magické ovládní slunce

Tak jako se kouzelník domnívá, že může přivolávat déšť, tak si také myslí, že může přikázat slunci, aby svítilo, že může urychlit nebo zastavit západ slunce. Když došlo k zatmění, Odžibwejové měli za to, že slunce někdo uhasil. Vystřelovali tedy do vzduchu šípy s hořícími hroty a doufali, že je tak znovu zapálí. Sensiové v Peru také vystřelovali na slunce během zatmění hořící šípy, patrně to však nedělali ani tak proto, aby znovu zažehli jeho svítlnu, jako proto, aby zahnali divoké zvíře, s nímž, jak se domnívali, slunce bojovalo. Naopak při zatmění měsíce některé kmeny na Orinoku zahrabávaly zápalné pochodně do země; neboť, jak říkaly, kdyby měsíc měl být uhašen, byl by zároveň s ním uhašen veškerý oheň na zemi, vyjma toho, který je ukryt před jeho zrakem. Kamčadalové měli ve zvyku vynášet při zatmění slunce oheň ze svých chat a prosit veliké světlo, aby zářilo jako dosud. Avšak modlitba adresovaná slunci svědčí o tom, že to byl obřad spíše náboženský než magický. Čistě magický byl naproti tomu obřad, který prováděli při podobných příležitostech čilkontinští Indiáni. Muži a ženy si podkasali šaty, jak to mají ve zvyku na cestách, a pak opírajíce se o hole, jako kdyby nesli velkou tíhu, chodili stále v kruhu, dokud zatmění nepřešlo. Zřejmě si mysleli, že tak pomáhají umdlévajícímu slunci v jeho těžké pouti po nebeské báni. Podobně ve starém Egyptě král jako představitel slunce slavnostně obcházel stěny chrámové, aby zajistil, že slunce bude konat svou každodenní pouť po obloze a že ji nepřeruší zatmění nebo jiná nehoda. Po podzimní rovnodennosti staří Egypťané slavili svátek zvaný „narozeníny vycházkové hole slunce“, protože se domnívali, že velké svítící těleso, které obíhá každý den níže a níže na obloze a jehož světla a tepla ubývá, potřebuje hůl, o níž by se mohlo opřít. Když chce kouzelník na Nové Kaledonii přivolat sluneční svit, vez-

me několik rostlin a korálů s sebou na pohřebišť, upraví je do svazku, přidá dva prameny vlasů, ustřižené některému žijícímu dítěti z vlastní rodiny, a také dva zuby či celou čelist z kostry předka. Pak se vyšplhá na vrcholek hory, kam dopadají první paprsky ranního slunce. Tady položí na plochý kámen tři druhy rostlin, vedle nich trs mrtvého korálu a nad kámen zavěsí svazek svých kouzelných prostředků. Příštího rána se na toto místo vrátí, a v okamžiku, kdy slunce vychází z moře, svazek zapálí. Jak se kouř vine vzhůru, tře kámen mrtvým korálem, vzývá své předky a říká: „Slunce! Dělán toto všechno, abys mohlo horce pálit a pohltnout všechny mraky na obloze.“ Obřad se opakuje při západu slunce. Novokaledončané dělají také sucho pomocí diskovitého kamene s otvorem. V okamžiku, kdy slunce vychází, drží kouzelník kámen v ruce, prostrkává otvorem hořící pochodně a říká: „Zapalují slunce, aby pohltilo mraky a vysušilo zemi, tak aby nemohla nic plodit.“ Obyvatelé Banksových ostrovů přivolávají sluneční svit pomocí nepravého slunce. Vezmou kulatý kámen, kterému říkají *vat loa* neboli sluneční kámen, omotají okolo něho červenou stužku, za ni zastrkají soví pera, jež představují paprsky, a tiše zpívají vhodné zaříkadlo. Pak pověsí kámen na posvátném místě na vysoký strom, například banján nebo kasuarinu.

Oběť, kterou ráno přináší bráhma, má přivolat sluneční svit, a tvrdí se, že „kdyby tuto oběť nevykonal, slunce by jistě nevyšlo“. Staří Mexičané považovali slunce za zdroj veškeré životní síly; proto je nazývali *Ipalnemohuani*, „ten, díky jemuž lidé žijí“. Slunce sice přineslo život na svět, avšak samo potřebuje život ze světa čerpat. A protože sídlem a symbolem života je srdce, byla krvácející lidská i zvířecí srdce slunci přinášena v oběť, aby se udrželo při síle a mohlo konat svou pouť po obloze. Mexické oběti slunci měly tedy charakter spíše magický než náboženský, protože nebyly tolik určeny pro potěšení a usmíření božstva, jako pro fyzickou obnovu jeho tepelné, světelné a pohybové energie. Stálou potřebu lidských obětí k nasycení slunečního ohně uspokojovaly války, které se každoročně vedly proti sousedním kmenům, a celé oddíly zajatců, jež se z nich přiváděly a zabíjely na oltářích. Nepřetržitě války Mexičanů a jejich krutý systém lidských obětí, nejstrašlivější systém, jaký byl kdy zaznamenán, vyvěral do značné míry z mylné teorie slunečního systému. Těžko najít pádnější doklad katastrofálních následků, které mohou v praxi vyplynout z čistě spekulativního omylu. Staří Řekové věřili, že slunce jezdí po obloze ve voze; proto mu obyvatelé ostrova Rhodu, kteří uctívali slunce jako své hlavní božstvo, obětovali každoročně vůz a čtyři koně a pro jeho potřebu je vrhali do moře. Zřejmě se domnívali, že po celoroční práci budou jeho koně a vůz už opotřebované. Z podobných důvodů věnovali patrně slunci vozy a koně modlářští králové judští, zatímco Spartané, Peršané a Massagetové mu obětovali pouze koně. Spartané vykonávali oběť na vrcholu hory Taygetos, krásného hřebene, za nímž vidali každou noc zapadat velké zářící těleso. Pro obyvatele údolí Sparty to bylo právě tak přirozené, jako bylo pro obyvatele ostrova Rhodu přirozené vrhat vůz a koně do moře, v němž oni zase viděli slunce každý večer mizet. Ať už na vrcholku hory nebo v moři, čerství koně byli tedy připraveni pro unaveného boha tam, kde mu byli nejméně vítáni, na konci jeho denní cesty.

Některé kmeny se domnívají, že mohou zažehnout slunce nebo uspíšit jeho cestu, a jiné se zase považují za schopné slunce zpomalit nebo zastavit. V jednom průsmyku peruánských And stojí na protilehlých kopcích dvě pobožené věže. Do

jejich zdí jsou zatlučeny železné háky a na nich byla od jedné věže ke druhé napnuta síť. Do této sítě se má chytat slunce. Široko daleko se vyprávějí pověsti o lidech, kteří chytili slunce do smyčky. Když slunce na podzim odchází jižním směrem a na arktické obloze klesá stále níž a níž, hrají Eskymáci kmene *Iglulik* „kolíbku“, aby je zachytili do ok provázku a zabránili tak jeho zmizení. Když se naopak slunce na jaře pohybuje k severu, hrají jinou hru, aby urychlili jeho návrat, chytají kuličku na provázku do dřevěného kalíšku. Když chce australský černý brach sluníčko zdržet, aby nezapadlo, dokud se nedostane domů, položí drn do rozsochy stromu přesně proti zapadajícímu slunci. Když ale naopak chce, aby slunce zapadalo rychleji, vyhodí Australan do vzduchu písek a fouká proti slunci, patrně proto, aby otálející nebeské těleso popohnal západním směrem a pohřbil je pod pískem, do něhož podle jeho mínění každou noc klesá.

Stejně jako si někteří lidé představují, že mohou popohnat slunce, tak se jiní domnívají, že mohou pošouchnout liknavý měsíc. Domorodci na Nové Guineji počítají měsíce podle luny a někteří z nich jsou známi tím, že házejí na měsíc kameny a oštěpy, aby urychlili jeho postup a tak uspíšili návrat svých přátel, kteří odešli na dvanáct měsíců z domova za prací na tabákové plantáže. Malajci se domnívají, že jasné červánky při západu slunce mohou slabému člověku přivodit horečku. Proto se pokoušejí červánky uhasit tím, že na ně chrlí vodu a házejí popel. Indiáni *Shuswap* věří, že mohou přivodit chladné počasí tím, že pálí dřevo ze stromu, který byl zasažen bleskem. Tato víra vychází asi ze skutečnosti, že po bouři bývá v jejich zemi chladno. Proto na jaře, kdy cestují po sněhu ležícím ve vysoké vrstvě, dělají tito Indiáni oheň z takového dřeva, aby neroztála sněhová kůra.

4. Magické ovládání větru

Primitiv se rovněž domnívá, že může stejně tak vyvolat nebo utišit vítr. Když je horký den a Jakut má před sebou dlouhou cestu, vezme kámen, který se mu podařilo nalézt ve vnitřnostech nějakého zvířete nebo v rybě, ováže okolo něj několikrát koňskou žíní a přiváže jej na hůl. Pak mává touto hólí kolem a pronáší zaříkání. Brzy začne vanout chladný vánek. Má-li si zajistit chladný vítr pro příštích devět dní, musí nejprve ponořit kámen do ptačí nebo zvířecí krve a pak jej obětovat slunci, zatímco se kouzelník třikrát otáčí kolem své osy proti směru sluneční pouti. Jestliže si *Hotentot* přeje, aby přestal foukat vítr, vezme jednu ze svých nejpomaštěnějších koží a pověsí ji na tyč, protože věří, že vítr se bude snažit kůži sfouknout dolů, tím ztratí všechnu svou sílu a usadí se. Domorodci z ostrova *Bibili* u Nové Guineje jsou pověstní tím, že přivolávají vítr tak, že foukají vlastními ústy. Za bouřlivého počasí lidé z *Bogadjim* říkají: „Lidé z *Bibili* se do toho zas dali, pořád foukají.“ Jiný způsob přivolávání větru, který se provozuje na Nové Guineji, je lehké tlučení hólí do „větrného kamene“; kdyby se tlouklo silně, vyvolalo by to uragán. Ve Skotsku vyvolávaly čarodějnice vítr tím, že namočily do vody hadr, pak jím uhodily třikrát o kámen a říkaly:

Tluču tímto hadrem o tento kámen,
abych ve jménu ďábla vyvolala vítr,
a ten nepřestane, dokud zas nebudu chtít.¹

¹ J. G. *Dalyell*, *The Darker Superstitions of Scotland*. Edinburgh 1834. Str. 248.

V Grónsku se věří, že žena v šestinedělí a nějakou dobu po slehnutí má moc uklidnit bouři. Stačí, aby jen vyšla před dveře, nadechla se a při návratu do domu opět vydechla. Ve starověku žila v Korintu rodina, která se těšila pověsti, že má schopnost utiřit zuřící vítr; nevíme však, jakým způsobem její členové vykonávali užitečnou funkci, která jim patrně vynášela podstatnější odměnu než pouhý věhlas mezi mořeplaveckým obyvatelstvem isthmů. Dokonce v křesťanské době, za vlády Konstantinovy, byl jistý Sópatér v Konstantinopoli potrestán na základě obvinění, že pomocí magie spoutal větry, protože egyptské a syrské lodi s obilím zdrželo bezvětrí či opačný vítr na širém moři, což vyvolalo hněv a zklamání hladové byzantské chátary. Finští kouzelníci prodávali vítr námořníkům, které zdržela v přístavu bouře. Vítr byl zavázán do tří uzlů; když rozvázali první uzel, začal vanout mírný větřík; když rozvázali druhý, zadula vichřice; a když došlo na třetí uzel, začal uragán. Estonci, jejichž zemi odděluje od Finska jen mořský záliv, skutečně stále věří v magickou moc svých severních sousedů. Silné větry, které vanou na jaře ze severu a severovýchodu, s sebou přinášejí zimnici a reumatické záněty, a estonští venkované je připisují machinacím finských kouzelníků a čarodějnic. Zvláštní hrůzu mají zejména ze tří jarních dnů, kterým říkají Křížové dny; jeden z nich připadá na předvečer dne Nanebevstoupení. Lidé z okolí Fellinu se bojí vycházet v těchto dnech z domu, aby je větry z Laponska neubily k smrti. Lidová estonská píseň říká:

Větre Kříže, pádící a mocný!
Prudký je závan tvých křídel, jak se ženou kolem!
Divoký, kvílivý je vítr neštěstí a starostí,
na jehož křídlech přijíždějí čarodějnice z Finska.¹

Vypráví se také, že námořníci, když si razí cestu Finským zálivem proti větru, zahlédnou někdy podivný koráb, který se náhle objeví za lodní zádi a pak je rychle mjí. Blíží se v oblaku plachtoví, všechny plachty napjaté, přímo do chřtánu větru, razí si cestu rozbouřenými vlnami, jeho příď rozstříkuje záplavy vodní tříště, každá plachta je tak vzduť a každé lano tak napjaté, jako by měly každou chvíli prasknout. A to už námořníci vědí, že tato loď připlouvá z Finska.

Umění poutat vítr do tří uzlů tak, že s každým dalším rozvázaným uzlem vzrůstá jeho síla, se připisuje kouzelníkům v Laponsku a čarodějnícím na Shetlandských ostrovech, v Lewisu a na ostrově Man. Shetlandští námořníci stále ještě kupují větry v podobě zauzlených šátečků nebo nití od stařen, které tvrdí, že vládnu bouřím. V Lerwicku prý dodnes jsou staré báby, které se žijí prodáváním větru. Odysseus dostal větry v koženém měchu od Aiola, krále větrů. Motumotuové na Nové Guineji si myslí, že větry posílá oiabský kouzelník; každý vítr má zavřený v jiném bambusu a ty otvírá, jak se mu zachce. Na vrcholu hory Agu v Togu v západní Africe sídlí fetiš nazývaný Bagba, jemuž se připisuje moc nad větrem a deštěm. Jeho kněz prý přechovává větry zavřené ve velkých hrncích.

Vichřice je často považována za zlou bytost, kterou lze zastráhit, odehnat nebo zabít. Když trvají bouře a špatné počasí příliš dlouho a centrálním Eskymákům hrozí nedostatek potravin, pokoušejí se zažehnat bouři tím, že zhotoví dlouhý bič z chaluh

¹ Boecler-Kreutzwald, Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten. St. Petersburg 1854. Str. 107 ad.

a vyzbrojeni tímto bičem sestupují na pobřeží a praskají jím ve směru větru a křičí: „*Taba* (to stačí)!“ Jednou, když severozápadní větry zdržovaly led dlouho při pobřeží a začínala nouze o jídlo, Eskymáci provedli zvláštní obřad, který měl přivodit bezvětrí. Na břehu se rozdělal oheň, muži se sesedli kolem a zpívali. Tu přistoupil jeden starý muž k ohni a vemlouvavým hlasem zval démona větru, aby si přisedl k ohni a ohřál se. Když se démon už patrně dostavil, vylil stařec na oheň nádobu s vodou, do níž nalil svou trošku každý z přítomných mužů, a ihned poté letělo tím směrem, kde hořel oheň, mračno šípů. Eskymáci doufali, že démon nezůstane tam, kde se s ním tak špatně nakládá. Aby byl výsledek zaručený, vypálili na všechny strany rány z pušek a kapitána evropské lodi požádali, aby dal na vítr vystřelit z děla. Dvacátého prvního února 1883 vykonali podobný obřad Eskymáci z Point Barrow na Aljašce s cílem zabít ducha větru. Ženy vyháněly démona ze svých domů holemi a noži, kterými mávaly ve vzduchu, a mužové shromáždění kolem ohně na něj stříleli z pušek a zavalili ho těžkým kamenem ve chvíli, kdy se vznesl oblak páry z doutnajícího řevavého uhlí, na které byl právě vylit džber vody. Indiáni Lengua z Gran Chaca připisují náhlý nápor větrného víru tomu, že kolem obchází duch, a házejí po něm hole, aby jej zahnali. Když Payaguú v Jižní Americe vítr smete chaty, popadnou kusy hořících dřev, běhají proti větru a hrozí mu plápolajícími pochodněmi, zatímco ostatní bijí pěstmi do vzduchu, aby bouři zastrášili. Když Guaycuruům hrozí prudká bouře, mužové vycházejí se zbraněmi a ženy s dětmi křičí, jak nejhlasitěji umějí, aby démona vystrašili. Obyvatelé jedné batacké vesnice na Sumatře byli spatřeni, jak za bouře vybíhají ze svých domů ozbrojeni mečem a kopím. Rádža se jim postavil do čela a všichni s křikem a řevem sekali a bodali neviditelného nepřítele. Jedna stará žena zvlášť aktivně bránila svůj dům tím, že sekala dlouhou šavlí do vzduchu na všechny strany. Při jedné silné bouři, když už se dunění hromu ozývalo velmi blízko, byli spatřeni Kayanové na Borneu s meči výhrůzně napůl vytaženými z pochev, jako by chtěli zastráhit demony bouře. Domorodci v Austrálii považují vysoké sloupy červeného písku, které se rychle pohybují po poušti, za procházející duchy. Jednou běžel statný mladý černochoz za jedním z těchto pohybujících se sloupů, aby jej zabil bumerangem. Byl pryč dvě nebo tři hodiny, pak se vrátil velice unavený a říkal, že zabil Koochee (démona), že však na něj Koochee vrčel a že musí zemřít. O beduínech ve východní Africe se píše, že se „žádný větrný vír nepřezene přes cestu, aniž jej pronásleduje tucet domorodců s tasenými dýkami; bodají do středu prašného sloupu, aby zahnali zlého ducha, který prý jede na poryvu větru“.¹

Ve světle těchto příkladů je zcela pravděpodobná historka, kterou vyprávěl Hérodotos a kterou moderní kritikové považovali za výmysl. Říká, aniž však ručí za pravdivost příhody, že jednou v zemi Psyllů, moderním Tripolsku, vysušil vítr vanoucí ze Sahary všechny vodní nádrže. Lidé se uradili a společně se vydali do boje proti jižnímu větru. Když však přišli na poušť, přihnal se samúm a do jednoho je pohřbil. Tento příběh patrně vyprávěl očitý svědek, který je pozoroval, jak v bitevním šiku za zvuku bubnů a cimbálů mizí v červeném mraku vířícího písku.

¹ W. Cornwallis Harris, The Highlands of Ethiopia, I. London 1844. Str. 352.